

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Katedra psychologie Filozofické fakulty

**Souvislosti mezi výsledky Stroopova testu, sebeposouzením
výkonové motivace a vybranými aspekty osobnosti**

(Relationship among Stroop test results, self-assessment of achievement motivation and
selected personality aspects)

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autor: Jana Faltusová

Vedoucí práce: PhDr. Martin Lečbych, Ph.D.

Olomouc

2010

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a všechny použité prameny řádně citovala a uvedla.

V Olomouci dne 17. 3. 2010

.....

Ráda bych touto cestou poděkovala především vedoucímu práce PhDr. Martinu Lečbychovi, PhD., jak za jeho ochotu, tak za cenné a inspirující podněty a připomínky.

Dále bych chtěla poděkovat RNDr. Evě Reiterové, Ph.D. za rady týkající se statistické analýzy výzkumu.

V neposlední řadě děkuji také všem účastníkům výzkumu za jejich čas a své rodině za bezmeznou podporu.

Obsah

ÚVOD	3
TEORETICKÁ ČÁST	
1. OSOBNOST	5
1.1. VYMEZENÍ POJMU OSOBNOST	5
1.2. OBTÍŽNOST STUDIA OSOBNOSTI.....	6
1.3. ZÁKLADNÍ TÉMATA PSYCHOLOGIE OSOBNOSTI.....	7
1.4. VLASTNOSTI OSOBNOSTI	9
1.5. PĚTIFAKTOROVÁ STRUKTURA POPISU OSOBNOSTI	11
1.5.1. <i>Lexikální (taxonomický) přístup k vymezování rysů „big five“</i>	12
1.5.2. <i>Dispoziční (dotazníkový) přístup k pětifaktorovému modelu</i>	15
1.6. PĚTIFAKTOROVÁ TEORIE OSOBNOSTI.....	17
1.7. TYPOLOGIE OSOB POMOCÍ SHLUKOVÉ ANALÝZY V NEO INVENTÁŘI	17
2. VÝKONOVÁ MOTIVACE	20
2.1. MOTIVACE OBECNĚ	20
2.1.1. <i>Motivace jako aktuální stav osobnostní dynamiky</i>	20
2.1.2. <i>Motivace jako dispoziční silová složka osobnostní struktury a dynamiky</i>	22
2.2. VÝKONOVÁ MOTIVACE.....	23
2.3. KONCEPCE VÝKONOVÉ MOTIVACE	23
2.3.1. <i>Potřeba úspěšného výkonu</i>	24
2.3.2. <i>Potřeba vyhnutí se neúspěchu</i>	27
2.3.3. <i>Potřeba vyhnutí se úspěchu</i>	28
2.4. VÝKONOVÁ MOTIVACE VE VZTAHU K JÁ JEDINCE	29
2.5. METODY ZJIŠŤOVÁNÍ VÝKONOVÉ MOTIVACE.....	30
2.6. DOTAZNÍK LMI JAKO METODA PRO ZJIŠŤOVÁNÍ VÝKONOVÉ MOTIVACE.....	30
3. STROOPŮV EFEKT	32
3.1. VÝCHOZÍ PŘEDPOKLADY J. R. STROOPA.....	32
3.2. STROOPŮV VÝZKUM INTERFERENCE	34
3.3. SOUČASNÁ PODOBA STROOPOVA TESTU A JEHO ADMINISTRACE	37
3.4. TEORETICKÁ VÝCHODISKA STROOPOVA EFEKTU.....	38
3.4.1. <i>Pozornost</i>	38
3.4.2. <i>Teoretická vysvětlení Stroopova efektu</i>	39
3.5. CO STROOPŮV TEST ZJIŠŤUJE?	42
3.5.1. <i>Odvozené skóry Stroopova testu</i>	43
3.5.2. <i>Chybování během Stroopova testu</i>	45
3.5.3. <i>Analýza časových intervalů</i>	45
3.5.4. <i>Chování testované osoby během administrace testu</i>	46
3.6. VYUŽITÍ STROOPOVA TESTU V PRAXI	47

4.	CWT, VÝKONOVÁ MOTIVACE A VLASTNOSTI OSOBNOSTI.....	49
4.1.	VZTAH MEZI VÝKONEM V CWT A OSOBNOSTNÍMI CHARAKTERISTIKAMI.....	49
4.2.	VZTAH MEZI VÝKONEM V CWT A VÝKONOVOU MOTIVACÍ.....	53
PRAKTICKÁ ČÁST		
5.	CÍL VÝZKUMU A VÝZKUMNÉ HYPOTÉZY	54
6.	METODA	57
6.1.	VÝZKUMNÝ SOUBOR	57
6.2.	METODY SBĚRU DAT	58
6.2.1.	<i>Stroopův test</i>	58
6.2.2.	<i>Dotazník motivace k výkonu - LMI</i>	58
6.2.3.	<i>NEO pětifaktorový osobnostní inventář</i>	60
6.3.	PROCEDURA	61
6.4.	ZPŮSOB ANALÝZY DAT	61
6.5.	ETICKÉ OTÁZKY	62
7.	VÝSLEDKY	63
7.1.	DESKRIPTIVNÍ STATISTIKA VÝZKUMNÉHO SOUBORU	64
7.1.1.	<i>Popis výsledků zkoumaného souboru v dotazníku NEO</i>	64
7.1.2.	<i>Popis výsledků zkoumaného souboru v dotazníku LMI</i>	65
7.1.3.	<i>Popis výsledků zkoumaného souboru v CWT</i>	67
7.2.	TESTOVÁNÍ HYPOTÉZ	68
7.2.1.	<i>Stroopův test a celkový skór výkonové motivace</i>	68
7.2.2.	<i>Stroopův test a jednotlivé subškály dotazníku LMI</i>	69
7.2.3.	<i>Stroopův test a základní charakteristiky osobnosti</i>	73
7.2.4.	<i>Rozdíly ve výkonu v rámci Stroopova testu u mužů a žen</i>	75
7.2.5.	<i>Přehled platnosti hypotéz</i>	76
8.	DISKUSE	77
8.1.	STROOPŮV TEST A VÝKONOVÁ MOTIVACE.....	77
8.2.	STROOPŮV TEST A JEDNOTLIVÉ SUBŠKÁLY DOTAZNÍKU LMI	79
8.3.	STROOPŮV TEST A ZÁKLADNÍ VLASTNOSTI OSOBNOSTI	82
8.4.	POROVNÁNÍ ZJIŠTĚNÝCH VÝSLEDKŮ S JINÝMI STUDIEMI	84
8.5.	ROZDÍLY VE VÝKONU MUŽŮ A ŽEN V RÁMCI STROOPOVA TESTU	85
8.6.	NEDOSTATKY A LIMITY VÝZKUMU	87
8.7.	MOŽNOSTI DALŠÍHO VÝZKUMU	89
ZÁVĚRY		90
SOUHRN.....		91
LITERATURA		94
PŘÍLOHY		

Úvod

Stroopův test je jedna z psychologických metod s dlouhou historií. Hovoří se o něm již od roku 1935, kdy jej v odborném článku v časopise *Journal of Experimental Psychology* její tvůrce J. R. Stroop popsal jako vhodný nástroj pro svůj výzkum interference. O interferenčním efektu vyvolaným tímto testem publikoval J. R. Stroop následně pouze dva další články a následovala pauza trvající zhruba tři desítky let, než jeho počín – využití vizuálního konfliktního podnětu jako zdroje interference – odborná veřejnost zaznamenala. Nyní patří zmíněný Stroopův článek k nejcitovanějším článkům z časopisu *Journal of Experimental Psychology* a Stroopův test k metodám mezi odborníky všeobecně známým. Test je často nazýván jako „zlatý standard výzkumů pozornosti“, existuje mnoho jeho modifikací a k lednu roku 2010 lze v databázi „PsychInfo“ na zadání dotazu Stroopův efekt nalézt přes 3000 odkazů. Ačkoliv se jeví na první pohled tak jednoduchý a je mu přisuzováno, že je klíčem k některým základním kognitivním procesům, přesto všechno si stále uchovává tajemství své podstaty. To je výzvou pro mnohé odborníky, kteří se na něj výzkumně zaměřují. Někteří se snaží nalézt vysvětlení Stroopova interferenčního efektu, nově například v termínech konekcionismu. Jiní se s pomocí zobrazovací techniky v medicíně zaměřují na detekci oblastí mozku, které jsou při řešení Stroopovy úlohy aktivovány. Dalších z nich se snaží hledat souvislost Stroopova efektu s jinými metodami či různými psychologickými konstrukty.

A právě posledně zmiňované výzkumy, jak je patrné již z názvu diplomové práce - *Souvislost mezi výsledky Stroopova testu, sebesouzením výkonové motivace a vybranými aspekty osobnosti* - nás zaujaly.

Práce je rozdělena klasickým způsobem na část teoretickou a praktickou.

Jako začátek teoretické části byla zvolena kapitola zaměřená na osobnost a vlastnosti osobnosti právě proto, že každý proces poznávání, chtění a prožívání lze vnímat jako funkci osobnosti a zároveň osobnost jako teoretický konstrukt poukazuje na skutečnost, že jednotlivé části v psychice jedince nevystupují izolovaně, ale jsou pouze dílčími složkami tohoto integrovaného systému a jsou vždy značně individuální. Vzhledem ke skutečnosti, že v praktické části práce využíváme dotazník NEO, soustředí se naše pozornost i na teoretická východiska této metody – pětifaktorový model popisu osobnosti a pětifaktorovou teorii osobnosti.

Druhá kapitola je zaměřena na koncept výkonové motivace. Koncept, který lze nalézt v mnoha teoriích a hierarchiích motivů u různých autorů, a který je vedle afilačního motivu a motivu moci zdůrazněn, v analogii k velké pěťce osobnostních rysů, ve velké trojce v psychologii motivace. I přes toto zdůraznění je ale považován za koncept poměrně nejasný a snad proto dochází k tomu, že jednotliví autoři vyčleňují různé aspekty výkonové motivace, z nichž některé se často i překrývají. V praktické části práce je využíván dotazník LMI, jehož autoři upřednostňují chápání výkonové motivace jako celkovou orientaci chování, na které se podílejí různé aspekty osobnosti.

Třetí kapitola pojednává o samotném Stroopově interferenčním efektu. Zkoušce, která dle slov osob, jež si ji vyzkoušely, má za cíl „zmást mozek“.

Přechodem k praktické části práce pak je čtvrtá kapitola, snažící se přiblížit některé z výzkumů, které již byly na podobné téma publikovány. Vztahy mezi výkonem ve Stroopově testu s výkonovou motivací či vlastnostmi osobnosti totiž již byly zkoumány. V praktické části práce na tyto výzkumy navazujeme a snažíme se o ověření závěrů z těchto výzkumů pomocí modernějších metod. Na výzkumném vzorku 69 osob pomocí Stroopova testu a sebesuzujících dotazníků LMI a NEO testujeme platnost předem stanovených hypotéz. Výzkum je koncipován jako kvantitativní korelační studie.

Teoretická část

1. Osobnost

Utváření lidské psychiky je vždy individuální, což vystihuje právě pojem osobnost. Snad proto, že osobnost je stále jednou z nejsložitějších hádanek uchováající si svá tajemství a proto, že je jednou ze základních otázek všech věd, jejichž předmět studia se vztahuje k lidem, není její vymezení jednoduché. Jen samotná psychologie osobnosti, jejíž podstatou, jak vystihuje Mikšík (2007), je snaha proniknout do psychiky na základě skutečnosti, že všechny psychické jevy jsou neodmyslitelné od jejich nositele, což znamená od subjektu psychického života (osobnosti), ve kterém jsou integrovány, konkretizovány a rozvíjeny jako nástroj a produkt interakce s životní realitou, dle Smékala (2002) poskytuje přes 200 různých pojetí, modelů a teorií osobnosti, což logicky vede k mnoha jejím definicím.

1.1. Vymezení pojmu osobnost

Z nezměrného množství definic osobnosti mohou být uvedeny jako příklad následující. Dle Tardyho (1964; in Balcar, 1991, str. 16) je osobnost „*individuální jednota člověka; je to jednota jeho duševních vlastností a dějů založená na jednotě těla a utvářená a projevující se v jeho společenských vztazích*“. G. W. Allport (1961; in Balcar, 1991, str. 17) definuje osobnost jako „*dynamickou organizaci těch psychofyzických systémů v jedinci, které určují jeho charakteristické chování a myšlení*“. Nakonečný (1995, str. 115) popisuje osobnost jako „*hypotetický konstrukt, tj. jako pojem vyjadřující a vysvětlující fakt, že duševní život člověka vykazuje určitou vnitřní organizaci, jednotu a dynamiku, která se projevuje navenek chováním a která funguje v závislosti na změnách organismu subjektu na jedné a změnách jeho životního prostředí na druhé straně*“. Osobnost popisuje jako deskriptivní a explanační pojem pro duševní život člověka vyjadřující jeho fungování v celku. Osobnost lze ale také pomocí srozumitelné definice Smékala (2002, str. 41) vystihnout jako „*individualizovaný systém psychických procesů, stavů a vlastností, které jednak vznikají socializací, jednak přetvářením vrozených vnitřních podmínek organismu, a determinují a řídí předmětné činnosti jedince a jeho sociální styky*“. To, že každý člověk zaujímá určitý jedinečný vztah k jednotlivým oblastem a úkolům svého života a že i určitým způsobem řeší nároky, které před něj život postaví, právě to způsobuje osobnost.

Osobnost je tak jednotou charakteristik, některé z těchto charakteristik jsou individuální a specifické, některé jsou obecné a univerzální. Osobnost je zároveň stálá v čase i vůči situacím, rovněž je ale otevřená změně. Je jak reaktivní, tak proaktivní, jak determinovaná, tak svobodná. Je strukturou plnicí velké množství funkcí sloužících k sebezáchově, ale i rozvoji člověka (Smékal, 2002).

V návaznosti na vybranou definici Nakonečného lze zmínit, že v rámci různých pojetí bývá osobnost někdy vymezována jako hypotetický konstrukt, někdy jako podstata, což Nakonečný (2009) popisuje jako rozdíl mezi vědeckým a filozofickým pojetím osobnosti. K tomuto sporu lze přistoupit také z jiného úhlu pohledu, tedy jak uvádí Mikšík (1980), je vhodné odlišovat mezi subjektem jako osobností a vědou o osobnosti (psychologií osobnosti). Osobnost, sama o sobě je dle Mikšíka (1980, str. 11) „objektivní realitou, entitou psychického života. Je svoji povahou jedinečná, lze u ní předpokládat složitě integrovanou psychickou strukturu, vnitřní psychickou organizovanost ke specifické interakci s životním prostředím“. Věda o osobnosti je oproti tomu teoretickou konstrukcí existující v mysli těch, jež ji koncipují. V psychologii je tedy osobnost chápána jako teoretický konstrukt¹, termín, který vyjadřuje existující fenomén, jenž není přímo pozorovatelný, ale je logicky odvozován z toho, co je pozorováno (Nakonečný, 2009). Jinými slovy, pokud je v mnoha definicích osobnost popisována jako systém (viz např. definice Smékala), což je pojem pro vědu základní, kterým se rozumí množina předmětů, jevů, dějů nebo poznatků, které mezi sebou přesně vymezeným způsobem souvisejí a vytvářejí určitý, jistým způsobem integrovaný celek, pak je potřeba dle Mikšíka (2007) rozlišovat:

- Systém, který je v předmětech, jevech, dějích reálně a objektivně existuje.
- Systém poznatků, kterými se vyjadřuje nebo popisuje tento objektivně existující systém (s ohledem na daný stupeň poznání).

1.2. Obtížnost studia osobnosti

Věda, v tomto případě psychologie osobnosti, se vždy snaží o co největší soulad mezi zmíněnými dvěma systémy, dosáhnout takového souladu je ale zejména pro psychologii obtížné z mnoha důvodů. Jednak, jak již bylo naznačeno proto, že lidská psychika je komplexní celek mnohoznačně determinovaný, ale i proto že do psychiky člověka není možno proniknout přímo, ale pouze zprostředkovaně na základě vnějších projevů

¹ Dá se hovořit o tom, že většina pojmů v psychologii je teoretickým konstruktem. Týká se to tedy rovněž i dále zmiňovaných pojmů, jako jsou vlastnosti osobnosti, motivace, výkonová motivace, sebezpojetí, atd.

postihovaných v konkrétních situacích. Co více, ani samotný člověk sám velmi často neví a není schopen vysvětlit, proč se chová a prožívá právě tímto způsobem. Neodmyslitelná je rovněž skutečnost individuální odlišnosti toho, že na zemi v současné době žije přes šest miliard lidí, a ani dva nejsou naprosto stejní, nejsou stejnou osobností. Jistě by se dali nalézt další těžkosti komplikující možnost studia osobnosti. Snad již ty zmíněné ale naznačují, proč se odborníci při studiu takto složitého fenoménu a při přibližování k souladu mezi výše rozdělenými systémy spoléhají právě na vytváření teoretických konstruktů, pojetí, modelů a teorií. A také proč v současné době vedle sebe existuje celá řada více či méně navzájem rozdílných přístupů k pojetí a vysvětlování podstaty a povahy osobnosti, přičemž žádný z těchto přístupů není schopen plně prosadit své hledisko a každý z nich tak může určitým způsobem přispívat k pochopení osobnosti jako celku (Mikšík, 2007).

1.3. Základní témata psychologie osobnosti

Jak uvádí Nakonečný (1995), celková problematika osobnosti bývá pro přehlednost rozdělována na tři základní okruhy, které jsou ovšem navzájem neoddělitelné:

- 1) Geneze osobnosti – Snažíci se přijít na to, jak se osobnosti vyvíjí, jak vzniká.
- 2) Struktura osobnosti – Zaměřená na zkoumání vnitřního uspořádání osobnosti.
- 3) Dynamika osobnosti – Snažíci se odhalit vnitřní činitele chování.

1) Vývoj osobnosti

O genezi neboli vývoji osobnosti pouze krátce. Mnoho autorů popisuje, že osobností se člověk nerodí, ale že se jí stává. Období vzniku osobnosti autoři datují přibližně do věku tří let, což má souvislost zejména s vývojem vědomí sociálního já a restrukturační regulace chování. Poté se osobnost dle nich dále vyvíjí (např. Nakonečný, 1995, Mikšík, 2007). Lze ovšem přistoupit i na myšlenku, že každý člověk je osobností již od narození a jeho osobnost se vyvíjí celý život v procesu socializace a individuace (stávání se sebou samým). Mnoho teorií nabízí koncepci vývojových období, kterými člověk během svého života prochází. Jako příklad může být uvedena velmi známá teorie E. Eriksona a jeho osm vývojových stádií. Důležitá je ale také skutečnost, že vývoj osobnosti nemusí být souběžný s věkem. A nelze si snad ani představovat, že vývoj osobnosti můžeme vyznačovat na jedné pomyslné a té „zaručeně správné“ přímce pro všechny, bez ohledu na jejich

individualitu a životní zkušenosti. Při studiu osobnosti se tedy nesmí zapomínat na to, že osobnost se vyvíjí, ale zároveň že má také svoji historii (Smékal, 2002).

Pokud se hovoří o vývoji osobnosti, pak se o ní hovoří ve smyslu časově vertikálním. Pro snahu o dosažení plnějšího popisu osobnosti je důležité ji zkoumat i z hlediska časově horizontálního přístupu. Horizontální přístup osobnosti se ptá po jejím současném stavu, neboli po současně fungujících a současně přítomných elementech. Jako popisné „souřadnice“ v čase lze chápat prvky dynamiky osobnosti a prvky struktury osobnosti (Nakonečný, 2009).

2) Dynamika osobnosti

V prožívání a chování člověka se setkáváme s proměnlivostí. Lze říci, že prožívání a chování člověka se mění podle toho, co se děje v jeho okolí a v jeho těle. Těmito změnami se zabývá právě dynamika osobnosti. Hovoří se o změnách přechodných, které se opakují a vracejí. Trvalejší, nezvratné a v životě jedince neopakovatelné změny mají též svou dynamiku, spadají ale spíše do vývoje osobnosti. Za základní popisné prvky dynamiky osobnosti bývají považovány *duševní stavy* a *děje*. Pokud je děj považován za právě probíhající změnu, pak stav ve vztahu k němu je pohotovostí k duševním dějům určitého druhu. A zároveň určitý děj vede k dalšímu vnitřnímu stavu (Balcar, 1991).

Jak popisuje Nakonečný (1995), při zkoumání dynamiky osobnosti je pozornost zaměřena na všechny síly, které uvádějí chování a prožívání člověka v činnost. Balcar (1991) upozorňuje, že při studiu dynamiky osobnosti dochází do značné míry k překrývání s problematikou motivace, nicméně na dynamice osobnosti se stejně významně podílejí i složky temperamentové, poznávací a integrující povahy.

Pokud hovoříme o integračních složkách osobnosti, dostáváme se k pojmu Já, které vyjadřuje nejvyšší úroveň integrace osobnosti, je činitelem specificky lidské organizace duševního života člověka, představuje obraz sebe sama a určuje egovztažný obraz světa. Zmiňujeme jej nyní proto, že Já je mimo jiné také úzce propojeno s vývojem motivace a s charakteristickými rysy motivační struktury, jakými je například výkonová motivace či aspirace jedince, kterým bude věnována druhá kapitola (Provazník, Komárková, 1996).

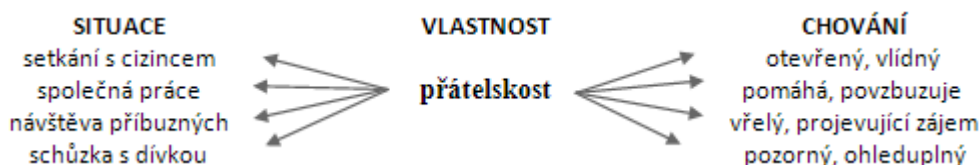
3) Struktura osobnosti

V projevech člověka se mimo proměnlivosti nachází i něco stálého. V chování a prožívání každého jedince lze pozorovat něco společného, pro něj typického, co poukazuje na jeho určité trvalé osobní dispozice. Pojem struktura osobnosti tedy vyjadřuje její vnitřní uspořádání, složení jejich jednotlivých prvků, dispozic, které mohou být chápány jako elementy funkcí různých kategorií (např. výkonu, motivace, – jsou to tedy schopnosti, motivy, atd.). Toto uspořádání nelze ovšem vnímat jako neměnné, hovoříme proto o dynamické struktuře (Nakonečný, 2009).

Pokud je struktura vyjadřována jednotlivými prvky spjatými vzájemnými vztahy v celku, pak za tyto prvky bývají považovány většinou psychické **vlastnosti osobnosti**.

1.4. Vlastnosti osobnosti

Pro duševní vlastnosti existují různá označení, sloužící buďto jako synonyma, nebo jsou mezi nimi vymezovány menší či větší rozdíly. Hovoří se také o dimenzích, rysech, prvcích či charakteristikách. Při vymezování pojmu vlastnost se různí autoři liší. Balcar (1991, str. 62) je definuje jako „*vnitřní činitele, kterými lze popsat a vyložit nějakou podstatnou část rozdílů v chování a prožívání mezi různými osobami v obdobných situacích*“. Pokud je dle něj osobnost jedince popsána pomocí psychických vlastností, umožňuje to alespoň v nějaké míře předpovídat jeho chování a prožívání. Nakonečný (1995) upozorňuje, že vlastnost osobnosti jako stabilnější charakteristiku jedince je ovšem potřebné rozlišovat od charakteristik dílčích funkcí, jimiž jsou např. ostrost vnímání, či rozsah pozornosti. Takže například zatímco přirozenou vlastností pozornosti jako psychického procesu je fluktuace, roztěkanost lze již brát jako vlastnost osobnosti. Vlastnosti osobnosti můžeme v souladu s Balcarem (1991) chápat jako činitele spojujícího situaci a chování, což přehledně znázorňuje následující obrázek č. 1:

Obrázek 1 - Vlastnost jako činitel spojující situaci a chování (dle Balcar, 1991)

Je samozřejmé, že v životních situacích nedochází k uplatnění jen jedné vlastnosti, ale že se zpravidla uplatňuje více různých vlastností. Tím vzniká otázka, jaké jsou vzájemné vztahy mezi vlastnostmi a jaká je jejich celková struktura v osobnosti? Balcar (1991)

zdůrazňuje tvrzení Tardyho, že vztahy mezi vlastnostmi v našem uvažování mají stránku logickou (vztahy mezi pojmy) a stránku reálnou nebo psychologickou (vztahy vzájemné podmíněnosti a působení). Logické předpoklady jsou osnovou pro zkoumání reálných souvislostí, ale logicky vylučující se vztahy se nemusí vylučovat reálně. Nakonečný (2009) uvádí jako příklad rozhazovačnost a šetrnost, které se vylučují logicky, nikoliv ale reálně. Člověk například šetří na oblékání ale „rozhazuje“ peníze za své koníčky. V různých navržených soustavách pro popis vlastností jsou vzájemné vztahy mezi vlastnostmi nejčastěji vyjádřeny z hlediska stupně obecnosti a z hlediska stupně rozpornosti či souladu. Z pohledu stupně obecnosti lze najít mezi vlastnostmi vztah souřadnosti nebo vztah nadřazenosti-podřazenosti. Dle Balcara (1991) tak můžeme rozlišovat například *vlastnosti chování (obecná vlastnost)*, označující trsy vzájemně korelujících projevů v chování, a *vlastnosti osobnosti v užším smyslu*, označující předpokládané činitele, které se v různé míře spojení uplatňují v chování. Jako příklad může sloužit specifická dovednost hry na klavír oproti obecnější hudebnosti. Obecnější vlastnosti pak lze považovat za abstrakci ze zvláštějších vlastností a zvláštější vlastnost lze považovat za přizpůsobení vlastnosti obecné v rámci dané situace. Z hlediska stupně rozpornosti či souladu je zřejmé, že jednotlivé vlastnosti mohou vůči jiným vystupovat tak, že jejich uplatnění usnadňují, brání mu nebo na něj nijak nepůsobí.

Kromě vymezení těchto vztahů mezi jednotlivými dvojicemi nebo většími skupinami vlastností dochází i ke snaze popsat celou osobnostní strukturu vcelku. Dle Balcara (1991) lze rozlišit tři různé vzorce volené pro popis struktury osobnosti. Jedná se o:

1) Vrstvy osobnosti

Vycházejí z pojetí intraindividuálního srovnávání. Společným znakem těchto pojetí je předpoklad, že vyšší vrstva je vždy založena na vrstvě nižší, která byla ustavena dříve. Z této nižší vrstvy vyrůstá, ale zároveň ji svou činností v nějaké míře nahrazuje a překrývá. Shoda mezi různými teoriemi nastává v řazení vlastností od těch „nižších“ spojených s biologickou existencí člověka k „vyšším“, tedy až po uvědomělou integraci osobního života (Já). Rozdíl mezi autory nastává v přisuzování předpokladu nadvlády buď „vyšším“ či „nižším“ vrstvám osobnosti (Balcara, 1991).

2) Typy osobnosti

Vycházejí z celostního pojetí srovnávání. Hlavním východiskem tohoto rozlišení je praktická životní zkušenost každého člověka, že někteří jedinci jsou si po duševní stránce

podobnější a zároveň se těmito společnými znaky liší od jiných, což umožňuje jedince zařadit do skupiny, která je charakterizována určitým vzorcem osobnostních vlastností. Předmětem pozornosti se stávají jisté „konfigurace povahových kvalit“ vyskytující se v širší populaci (Kolaříková, 2005). Balcar (1991, str. 71) uvádí že „*osobnostní typologie je nástrojem zkratkovitého psychologického svérázu osoby, ne v jeho úplnosti, ale aspoň v těch vlastnostech, které sdílí s některými dalšími lidmi*“.

3) Faktory osobnosti

Vycházejí z prvkového interindividuálního srovnávání. V základu tohoto přístupu, jak popisuje Balcar (1991), je metodologický požadavek objektivního měření a objektivně kontrolovaného vyvozování pojmů pomocí výpočtu z přímo měřených údajů. Základním prostředkem k výstavbě pomyslné struktury osobnosti se stává korelace mezi jejími projevy. Psychometrický přístup se může uplatnit dvěma cestami. Jedna může sloužit k empirickému prozkoumání a propracování osobnostních pojmů, vytvořených již dříve. Druhá k vybudování celé nové pojmové struktury osobnosti, na základě objektivního měření a pozorování všech psychologicky závažných jevů. Avšak i to se neobejde bez předchozích informací z oboru psychologie osobnosti a intuitivních hypotéz výzkumníka.

1.5. Pětifaktorová struktura popisu osobnosti

Dle Blatného (2003) k jednomu z nevlivnějších strukturálních modelů osobnosti patří pětifaktorový model popisu osobnosti většinou přiřazovaný do faktorových přístupů. Jak již bylo naznačeno, podstatou těchto přístupů je klasifikace osobnostních vlastností a výběr těch, které jsou pro charakterizování osobnosti člověka nejpodstatnější. Vlastnosti jsou v rámci tohoto modelu chápány jako dimenze osobnosti vymezené krajními póly. Dimenzionální pojetí rysů se neptá, zda daný jedinec nějakou osobnostní vlastností má či ji nemá, ale ptá se, v jaké míře ji má². Vzhledem k jednotlivým charakterizačním pojmům si tak každý v rámci pětifaktorového modelu může položit otázku „V jaké míře jsem takový(á)?“ Vzhledem ke každé vymezené charakteristice může provést sebereflexi, s předpokladem, že jde o měřitelnou osobnostní kvalitu (Kolaříková, 2005).

Pětifaktorová struktura byla a je odvozována z analýzy lexika, z analýzy dotazníkových položek, z volného popisu a z analýzy uměleckého textu. Zjednodušeně lze ale říci, že

² Tím se dostáváme k možné odpovědi tohoto modelu na jednu ze čtyř velkých problematických otázek dotýkajících se vlastností osobnosti – otázce univerzality vlastností, všeobecnosti jejího výskytu u lidí vůbec.

můžeme hovořit o dvou pětifaktorových modelech, ačkoliv jsou si velmi podobné. O jednom, který je odvozen z lexikálních studií, a o druhém, který vzešel z analýzy dotazníkových položek (Kolaříková, 2005).

1.5.1. Lexikální (taxonomický) přístup k vymezení rysů „big five“

Lexikální přístup ke studiu osobnosti předpokládá, že nejvýznamnější individuální rozdíly jsou kódovány v přirozeném jazyce pomocí jednotlivých slov, a že čím jsou jednotlivé odlišnosti zřetelnější, tím častější jsou v každodenní komunikaci a tím pravděpodobnější bude jejich výskyt v jazykových slovnících. Přístup je tedy založen zejména na lexikální hypotéze a faktorové analýze. Základním předpokladem je, že osobnost je možné popsat, ale tento popis nevysvětluje její dynamiku, čímž se tento přístup odlišuje od přístupu dispozičního, popsaného v následující kapitole (Hřebíčková, 1997).

Jak popisuje Hřebíčková (1997), první kdo rozpracovali „obecnou lexikální hypotézu“ byli roku 1884 Galton, Klages roku 1926 a Goldberg roku 1993. Tato hypotéza bývá přibližována typickým příkladem naznačujícím, že Eskymáci mají ve svém dialektu mnohem více výrazů pro označení sněhu, než jich lze najít například v jazyce anglickém. To bývá vysvětlováno tím, že sníh je z hlediska každodenního života pro Eskymáky důležitější než pro obyvatele zemí mluvících anglicky, a tak pro něj mají více výrazů. Jak upozorňuje Blatný (2003), zjištění o vlastnostech díky lexikálnímu přístupu vypovídá tedy především o významu těchto vlastností ve vnímání a popisu jiné osoby. Lexikální hypotézu Goldberg rozšířil následně o předpoklad, že čím více jsou individuální odlišnosti v lidské interakci významnější, tím je větší pravděpodobnost, že termín pro jejich pojmenování bude existovat ve více jazycích (Hřebíčková, 1997).

Samotný vývoj pětifaktorového modelu osobnosti na základě lexikální hypotézy má dlouhou historii, za svůj zrod dle Hřebíčkové (1997) vděčí zejména R. B. Cattellovi, který zhruba v polovině 40 let 20. století započal svou snahu o vytvoření systému nejvýznamnějších dimenzí osobnosti reprezentovaných v jazyce, do kterého by se v maximální možné míře promítala rozmanitost lidského chování. K tomu využil seznam anglických osobnostních deskriptorů vytvořený G. W. Allportem a H. S. Odbertem čítající zhruba 18 000 charakterizačních pojmů. R. B. Cattell na základě redukce 4500 rysů z tohoto seznamu a faktorové analýzy ratingových dat získal 12 známých faktorů osobnosti, které poté ještě několikrát přepracoval. Z jeho práce následně vyšlo mnoho dalších badatelů, mimo jiné i E. C. Tupes a R. C. Christal, kteří jako první vytvořili

pětifaktorový model popisu osobnosti. Jak popisuje Mikšík (2007), později pro tuto pěti rysů Goldberg užil označení „big five“, čímž vyjádřil názor, že každý z těchto pěti rysů je mimořádně široký a shrnuje v sobě velký počet specifitějších osobnostních rysů. Jak vystihuje Hřebíčková (2002) tedy ne, že všechny individuální odlišnosti by šlo redukovat na pět, ale že pět dimenzí popisuje osobnost na nejvyšší úrovni abstrakce tím, že každá dimenze obsahuje mnoho dalších specifických charakteristik³. E. C. Tupes a R. C. Christal tedy získali následující faktory (1961; in Mikšík, 2007):

- Surgenci (hovorný, asertivní, energický)
- Příjemnost (dobromyslný, kooperativní, důvěryhodný)
- Spolehlivost (svědomitý, odpovědný, uspořádaný)
- Emocionální stabilita (klidný, neneurotický, nezmatený)
- Kulturnost (intelektuální, kultivovaný, uhlazený, samostatně uvažující)

K pětifaktorovému modelu popisu osobnosti došlo ve své práci následně mnoho dalších odborníků a lze tedy najít různé diference v pojmenování a popisu jednotlivých dimenzí. Pro zajímavost jsou v příloze č. 1 zmíněny některé z nich.

Pětifaktorová analýza lexika byla poprvé vytvořena v americké angličtině a jelikož cílem lexikálních studií je také mimo jiné postihnout, zda těchto pět základních charakteristik má obecnou platnost napříč různými jazyky a kulturami a v jakém směru jsou tyto vlastnosti ve slovní zásobě té dané kultury vyjádřeny a specifikovány, byly výzkumné studie realizovány v mnoha zemích (Hřebíčková, Urbánek, 2001).

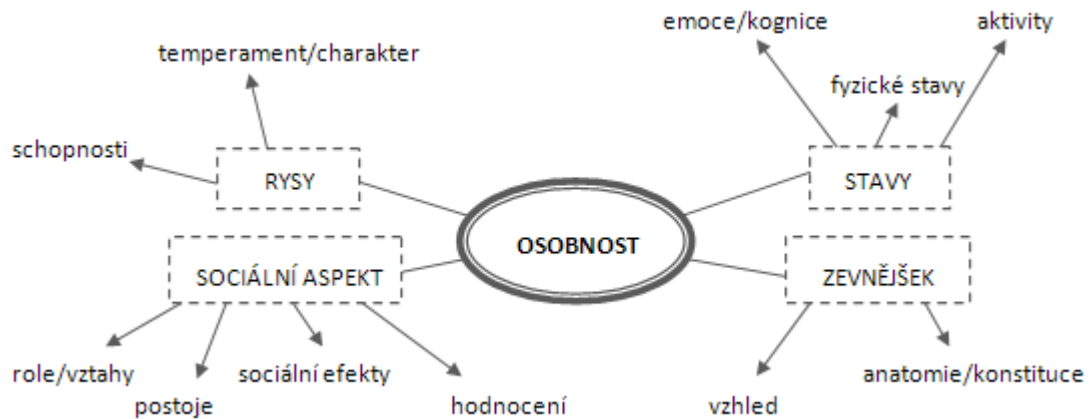
Pokud jsou lexikální studie realizovány v různých jazycích, pak je potřebné, jak zdůrazňuje Mikšík (2007), aby byla zvolena jednotná strategie jejich průběhu. Většinou se na počátku ze slovníku příslušného jazyka vyberou všechny termíny (nejčastěji adjektiva⁴) popisující chování a prožívání jednotlivce. Ty je nutno redukovat a tak procházejí sítím, které má oddělit vlastnosti osobnosti jako trvalé rysy od termínů popisující emoce, postoje, atd. To je důležité z toho důvodu, jak například popisují Angleiter, Ostendorfa a John (1990; in Mikšík, 2007), že osobnost lze popisovat na různých úrovních abstrakce⁵, nejen prostřednictvím trvalých rysů (např. vznětlivý), ale také pomocí vnitřních stavů (např.

³ Daná skutečnost je možnou odpovědí tohoto modelu na druhou problematickou otázku vlastností osobnosti – zda existují pouze specifické nebo i obecné vlastnosti.

⁴ Byly ovšem ověřovány strukturální modely i na slovesech a podstatných jménech (Hřebíčková, Čermák, Osecká, 1993).

⁵ Istrukce Angleitnera, Ostendorfa, Johna, kteří uskutečnili německou lexikální studii, byly použity i pro vypisování osobnostně relevantních termínů ze slovníků v rámci české studie (Hřebíčková, 1994).

vzteklý), fyzických stavů (např. roztřesený), aktivit (např. vřískající), vlivu na jiné lidi (např. zastrahující), obecným hodnocením jejího jednání (např. špatný), anatomických a morfologických charakteristik (např. malý), charakteristik zevnějšku (např. hezký), atd., viz obrázek č. 2:

Obrázek 2 - Popis osobnosti podle Angleitera (dle Angleiter, 1990; in Mikšík, 2007)

Jak uvádí Mikšík (2007), vedle třídění do předem připravených kategorií bývá využívána také strategie redukce, při níž větší počet expertů hodnotí, do jaké míry je dané slovo vhodné pro charakterizování osobnosti člověka. Poté co jsou vybrána adjektiva užívána pro označení rysů, může se pomocí faktorové analýzy zjistit, zda rysy netvoří jednodušší strukturu. Takto získaný seznam přídavných jmen se předloží většímu počtu respondentů, jejichž úkolem je se pomocí těchto rysů na předem dané stupnici posoudit, popřípadě posoudit druhé osoby. Výsledné odpovědi jsou na závěr podrobeny opět faktorové analýze, pomocí níž se jednotlivé proměnné seskupí do určitého počtu faktorů.

Hřebíčková (1997) upozorňuje, že ve většině výzkumů byly získány víceméně podobné varianty pětifaktorového modelu. Samozřejmě se vyskytují určité odchylky od určené struktury, pokud je ale dodržen postup při získávání modelu, nedochází k velkým odlišnostem. Z tohoto hlediska je velmi důležitá shoda právě v počáteční části výzkumu. Pokud se totiž do další analýzy zahrnou i vlastnosti, které například vyjadřují stavy, hodnotící termíny a slova vztahující se k zevnějšku, pak je pravděpodobné, že může dojít k nárůstu počtu faktorů. Tak se například ve španělské, hebrejské a filipínské verzi při použití i hodnotících, sociálně žádoucích a nežádoucích slov, odvodily další dva faktory. Tellegen a Waller (1987; in Hřebíčková, Urbánek, 2001) je pojmenovali jako Pozitivní valence (např. důležitý, vynikající) a Negativní valence (např. zlý, špatný). Hřebíčková

(2008) shrnuje, že při dodržení postupu byla prokázána vyšší shoda mezi faktory v jednotlivých evropských jazycích a nižší shoda mezi faktory evropskými a americkými.

Další problematickou otázkou vynáší na světlo kvalitativní analýza obsahu jednotlivých faktorů a to spornost pátého faktoru, který se v jednotlivých studiích velmi odlišuje, což naznačuje i skutečnost, že bývá velmi různě pojmenováván – Intelekt, Kultura, Otevřenost, Imaginace, Autonomie. Pochybnosti se vyslovují rovněž o platnosti čtvrtého faktoru Emocionální stability. Hřebíčková a Urbánek (2001) na základě dané skutečnosti uzavírají, že opakovaně se v různých jazycích potvrzují tři faktory a platnost čtvrtého a pátého faktoru zůstává otázkou dalších výzkumů. Daná skutečnost nasvědčuje také opodstatněné potřebě hledat přijatelné varianty a vytvářet národní metody pro zjišťování pětifaktorové struktury popisu osobnosti. Rovněž jak podotýkají Hřebíčková, Čermák, Osecká (1993), struktura popisu osobnosti je sice často ztotožňována se strukturou osobnosti, nicméně podobnost obou struktur není vyloučena, ale ani potvrzena, a vyžaduje tak další ověření.

Studii, zda se i v českém jazykovém kontextu při analýze reprezentativního výběru českých rysových přídavných jmen objeví pětifaktorový model popisu osobnosti realizovala zejména Hřebíčková (např. 1997). Jedním z výstupů této práce je Inventář přídavných jmen pro posouzení pěti obecných dimenzí osobnosti obsahující 60 bipolárních adjektiv (IPJ, a jeho revidovaná verze IPJ-R) (Hřebíčková, Urbánek, Čermák, 2000).

1.5.2. Dispoziční (dotazníkový) přístup k pětifaktorovému modelu

Dispoziční přístupy stojí dle Mikšíka (2007) na myšlence široké dispozice odpovídat v určitých situacích určitým způsobem. Každý člověk je brán jako neopakovatelná individualita, pro niž je příznačná určitá struktura rysů, která vykazuje konstantnost prožívání, myšlení a aktivit napříč časem, událostmi a zkušenostmi⁶. Tyto modely tedy předpokládají, že duševní vlastnosti mohou osobnost nejen popsat, ale i vysvětlit, čímž se odlišují od přístupu lexikálního. Jak popisuje Kolaříková (2005), cílem lexikálního přístupu je zmapování a vytvoření taxonomie, hierarchického systému osobnostních charakteristik. Zatímco dispoziční přístup se orientuje na vytvoření rysové teorie, schopnou vysvětlit i dynamiku, motivy a fungování osobnosti. Chce pokročit nad první stupeň vědeckého poznání, nad rámeček popisné taxonomie, a zjistit, jak se rysy vytvářejí a jak

⁶ Zde lze hledat možné odpovědi na zbývající dvě otázky týkající se vlastností osobnosti – otázku konzistence projevů vlastností v chování a prožívání jedince a otázku generalizovatelnosti jejich projevů u téhož jedince za různých okolností.

ovlivňují chování. Zatímco lexikální přístup staví především na práci s přídavnými jmény, dispoziční přístup spočívá zejména na analýze dotazníkových položek.

Dispoziční přístup je reprezentovaný prací amerických autorů P. T. Costy a R. R. McCrae, kteří provedli shlukovou analýzu Cattellova dotazníku 16 PF, čímž získali tři skupiny škál. Ty označili jako Neuroticismus, Extraverze a Otevřenost a použili je jako základ pro sestavení inventáře NEO (nazvaného podle prvních písmen škál). Na základě seznámení se s Goldbergovou prací, týkající se lexikálních výzkumů (viz výše), se autoři rozhodli sestavit inventář, který by obsahoval 40 Goldbergových škál a 40 původních škál. Faktorová analýza takto sestaveného inventáře potvrdila pětifaktorové řešení, a tak byly ke třem původním faktorům doplněny další dva faktory Přívětivost a Svědomitost, původně identifikované v lexikálních studiích (Hřebíčková, Urbánek, 2001).

Jak popisuje Hřebíčková (2008), Costa a McCrae vytvořili následující metody pro měření jejich pětifaktorového modelu - NEO Personality Inventory (NEO-PI), revidovanou verzi Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R), jehož součástí je i zkrácená verze NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI), a nejnovější verzi NEO-PI-3.

Ihned po publikování příruček k používání NEO inventářů v USA byl zahájen překlad a práce na validizaci českých verzí inventářů. Na základě této práce nejprve vznikla kratší verze NEO inventáře NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI), měřící pět obecných dimenzí osobnosti 60 otázkami (podrobněji viz praktická část práce), a poté úplná verze NEO inventáře Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R), která v rámci pěti obecných dimenzí umožňuje měření třiceti dílčích vlastností (Hřebíčková, 2008).

Bylo popsáno, že pětifaktorové modely vzniklé na základě lexikálního a dispozičního přístupu jsou si na první pohled velmi podobné. Malý rozdíl, jak popisuje Hřebíčková (2002), lze nalézt v pojmenování čtvrtého faktoru - Neuroticismus, Emoční stabilita/nestabilita. Je zajímavé, že většina dotazníků v sobě zahrnuje položky pro zjišťování neuroticismu, ale v lexikálních výzkumech se ukazuje, že v běžně používaném jazyce existuje vcelku malý počet slov zaměřených na vyjadřování emoční stability a nestability. Ačkoliv ani dimenze Svědomitost v těchto dvou modelech není identická, za dvě největší odlišnosti bývají považovány rozdíly v tom, že v rámci lexikálních výzkumů je pátý faktor vymezován nejčastěji jako Intelekt, zatímco v NEO modelu bývá vymezována jako Otevřenost vůči zkušenostem. Jak již ale bylo zmíněno, interpretace pátého faktoru je odlišná i v rámci jednotlivých pětifaktorových modelů odvozených z lexikálních analýz. Druhým rozdílem je zařazení vlastností popisujících vřelost

v lexikálních studiích do faktoru Přívětivosti, kdežto McCrae a Costa ji vymezují jako subškálu zjišťující Extraverzi.

1.6. Pětifaktorová teorie osobnosti

Je nutné zmínit, že pojetí, model a teorie nejsou totéž. A jak upozorňuje Hřebíčková (2001), přestože pětifaktorový model popisu osobnosti obsahuje některé základní principy rysových teorií, podle kterých je možné jedince charakterizovat na základě relativně trvalých způsobů myšlení, prožívání a chování, nelze tento model považovat za teorii osobnosti. Za tu bývá považována až práce McCrae a Costy, kteří právě na základě zmiňovaného modelu vytvořili pětifaktorovou teorii osobnosti, pro niž zvolili označení *Five-Factor Personality Theory System*, tedy volně Systém osobnosti vycházející z pětifaktorové teorie. Tento systém v sobě obsahuje pět prvků a dynamické procesy, které určují vzájemné interakce, z nichž vycházejí základní postuláty pětifaktorové teorie. Výpis jednotlivých prvků, znázornění vzájemných interakcí a seznam 16 základních postulátů této teorie lze nalézt v příloze č. 3.

1.7. Typologie osob pomocí shlukové analýzy v NEO inventáři

Výše bylo popsáno, že v rámci psychologie osobnosti dochází jak ke klasifikaci vlastností, tak ke klasifikaci jedinců podle jejich individuální osobnostní struktury, neboli vytváření typů osobnosti. Ve čtvrté kapitole bude zmíněn výzkum J. Blocka o vztahu mezi výkonem ve Stroopově testu a některými osobnostními charakteristikami, proto je snad nyní vhodné zmínit i studii shlukové analýzy založené na odpovědích 2279 českých respondentů na položky NEO-PI-R vztahující se právě ke třem typům osobnosti popsaných Blockovými.

Dle Hřebíčkové a Urbánka (2006), manželé Blockovi v rámci 22 let probíhajícího longitudinálního výzkumu provedli Q faktorovou analýzu jimi sestaveného California Q-Set a získali tak pět osobnostních typů. Tři z těchto typů vykazovaly stabilitu v čase a byly pojmenovány jako *resilients*, *overcontrollers* a *undercontrollers*. Názvy těchto typů korespondují s koncepty ego-resiliencí (jáská odolnost) a ego-kontrolou (jáské řízení) vymezenými v jejich teorii osobnosti. Ego-kontrola postihuje míru ovládnutí nutkání. Na jednom pólu tak lze najít zadržování nutkání a emocí, odkládání uspokojení a zábrany (overcontrol) a na druhém neschopnost ovládnout nutkání, odložit uspokojení, náchylnost k rozptylování podněty přicházejících z okolí (undercontrol). Ego-resilience je chápána

jako dimenze na jednom pólu vystihována adaptabilitou, flexibilitou a vynalézavostí a na druhém pólu nízkou mírou flexibility a adaptability, v této souvislosti se hovoří o křehkosti (brittleness). První typ *resilients* lze vymezit jako jedince s vysokou mírou ego-resilience a přiměřenou ego-kontrolou. Skupinu *undercontrolled* tvoří jedinci s nízkou ego-resiliencí i ego-kontrolou. Poslední typ *overcontrolled* bývá popisován nízkou mírou ego-resilience a vysokou mírou ego-kontroly. Za cílem ověření, zda se dané typy potvrdí, bylo pomocí Q faktorové analýzy realizováno několik dalších výzkumných studií.

Osobnostní typy lze ovšem odvodit i pomocí shlukové analýzy, čehož využili Asendorf a jeho spolupracovníci (2001; in Hřebíčková a Urbánek, 2006). Ti analyzovali pět obecných dimenzí popisu osobnosti, čímž získali tříshlukové řešení odpovídající Blockovým typům. *Resilients* měli nízkou míru neuroticismu a vyšší nebo střední skóry v ostatních čtyřech dimenzích pětifaktorového modelu. *Overcontrolled* skórovali vysoko v neuroticismu a nízko v extroverzi, a *undercontrolled* se odlišovali nízkou mírou svědomitosti a přívětivosti.

Existenci zmíněných tří osobnostních typů se v dalších studiích ovšem nepodařilo jednoznačně prokázat. Tak tomu bylo i v české studii, kterou popisuje Hřebíčková (2008), kde se replikovalo řešení se třemi a čtyřmi shluky. V tří i čtyř shlukovém řešení byl zaznamenán typ obsahově korespondující s typem *resilient*. Typy *overcontrolled* a *undercontrolled* se u českých respondentů ale nepotvrdily jednoznačně, protože došlo k promíchání jejich charakteristik. Byl tedy získán první typ, pracovní nazván jako *nestálí* (n = 770), vyznačující se vysokou mírou neuroticismu a otevřenosti vůči zkušenosti a současně nízkou mírou svědomitosti, extraverte a přívětivosti byly u tohoto typu ve středním pásmu. Druhý získaný typ, pracovní nazván jako *uzavření* (n = 755), zahrnoval jedince, pro které je charakteristická zejména nízká míra otevřenosti vůči zkušenosti, extraverte, neuroticismu a přívětivosti, kdežto mírou svědomitosti spadají do středního pásma. A pro třetí typ, odpovídající typu *resilients* (n = 763), byla charakteristická nízká míra neuroticismu a vysoká míra všech ostatních charakteristik. Tento typ se dle Hřebíčkové (2008) doposud replikoval ve všech realizovaných studiích uplatňujících typologickou analýzu, u respondentů z různých zemí, při různých způsobech posouzení, i za použití různých metod pro zjišťování charakteristik obsažených v pětifaktorovém modelu.

Kapitolu o pětifaktorovém modelu můžeme uzavřít konstatováním, že i tento model má své nedostatky a tím pádem i kritiky, některé dokonce z řad samotných přívrženců tohoto přístupu. Ti pětifaktorovému modelu popisu osobnosti vytýkají například jistou staticčnost, redukci osobnosti převážně na jeho temperamentovou složku. Podotýkají, že model opomíjí složitou podmíněnost lidské zkušenosti, a proto není příliš vhodný pro spolehlivou predikci specifických forem chování. Vznášena je také kritika na samotnou metodu faktorové analýzy, počet faktorů, atd. Přesto všechno se dá hovořit ale i o nesporných výhodách, které pětifaktorový model popisu osobnosti má a které nás vedly k jeho využití. Jednou z těchto výhod je skutečnost, že model a metody z něj vzniklé, umožňují teoreticky fundovaný, rychlý, validní, spolehlivý a empiricky prověřený popis základních rysů osobnosti. Díky tomu je pak mimo jiné velmi dobře využitelný, a vskutku bývá často volen pro výzkumy, jejichž cílem je studium vzájemného vztahu mezi různými psychologickými konstrukty, a z těchto důvodů jsme i v našem případě přistoupili k jeho využití v praktické části práce (Mlčák, Zášková, 2006).

2. Výkonová motivace

2.1. Motivace obecně

Činnost člověka je v každém okamžiku výběrová, což znamená, že z množství přítomných podnětů a příležitostí si volí pouze některé, na něž zaměřuje své poznání a jednání. A právě motivace je pojem, který v sobě nese otázku po tom, co daného jedince vedlo k určitému chování a jeho změnám, k volbě určitých cílů nebo jejich opuštění, k silné odezvě na některé podněty nebo naopak k jejich opomenutí. Pokud poznáváme motivy, pokoušíme se zjistit směřování člověka, sledovat směr a energii, kterou vynakládá na dosažení určitého cíle uspokojujícího motiv (Balcar, 1991).

Výše byly zmíněny otázky dynamiky a struktury osobnosti odděleně, ve skutečnosti se ale překrývají⁷. Nakonečný (1996) popisuje, že motivy lze chápat jako základní funkční prvky dynamiky osobnosti, které jsou současně jako dispozice složkou její struktury. Balcar (1991) hovoří o motivaci ve dvojitým významu, jako o:

- dispoziční silové složce osobnostní struktury a dynamiky
- aktuálním stavu osobnostní dynamiky v tomto ohledu, právě vzbuzené motivaci

2.1.1. Motivace jako aktuální stav osobnostní dynamiky

Při snaze o vymezení pojmu motivace se opět setkáváme s „komplikacemi“ v podobě mnoha jejích definicí. Nakonečný (1996, str. 15) ji vymezuje jako „*postulovaný proces, určující zaměření (zacílení), trvání a intenzitu chování (jednání)*“. Plháková (2004, str. 319) definuje motivaci jako „*souhrn všech intrapsychických dynamických sil neboli motivů, které zpravidla aktivizují a organizují chování i prožívání s cílem změnit existující neuspokojivou situaci nebo dosáhnout něčeho pozitivního.*“

Plháková (2004) podotýká, že motivace se základně projevuje tím, že buď něco chceme získat, nebo se něčemu pokoušíme vyhnout. Říčan (2009) popisuje motiv jako faktor, který uvádí do pohybu jakoukoliv činnost či proces, může tak jít o pohyb ve fyzikálním prostoru, ale i pohyb psychický (pohyb myšlenek, rozhodnutí, atd.). Mít motiv tedy automaticky neznamená být vzhledem ke svému okolí aktivní. I pasivita může mít své motivační pozadí. A co více, mít motiv ještě neznamená jednat podle něj. Nakonečný

⁷ Připomeňme tvrzení Nakonečného (2009, str. 359), že ve „*strukturu osobnosti jsou obsaženy výkonové, dynamické a jiné prvky (funkční elementy a jejich komplexy) jako dispozice komplementárně fungujících složek osobnosti (schopností, emocionalita) a vzájemně závislých projevů osobnosti.*“ Výstižným příkladem je již zmíněné Já osobnosti, které reprezentuje centrální psychický aparát ve všech třech oblastech problematiky osobnosti – genezi, strukturu i dynamice.

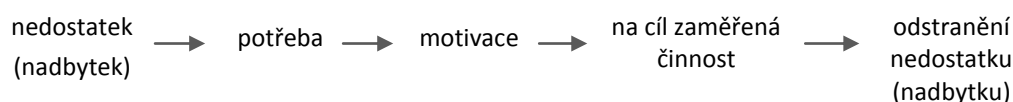
(2009) to vystihuje svými slovy tak, že od motivace k příslušnému jednání je kus cesty. Motivace je totiž samozřejmě silně provázána s dalšími psychickými fenomény. Výsledné chování člověka tak může být ovlivněno například kognitivními procesy zaměřenými na analýzu situace či procesy hodnocení důsledků chování. Navíc, jak podotýká Homola (1972), téměř nikdy nejsme motivováni pouze jedním motivem, ale vždy komplexem navzájem propojených motivů. Některé ze svých motivů si neuvědomujeme, některé můžeme zkreslovat, nebo u sebe předpokládat motivy, které nemáme.

Chápeme-li motivaci jako intrapsychický proces, který má svůj zdroj ve vnitřní i vnější situaci individua a je v těsném vztahu k chování člověka, pak *motiv* lze vymezit jako elementární jednotku motivace, jako aktuálně působící sílu (Provazník, Komárková, 1996).

Motivace lidského chování tedy vychází zaprvé z vnitřní situace jedince, v tomto ohledu bývá autory zdůrazňován zejména pojem potřeba. *Potřeba* je chápána jako ne vždy zcela uvědomovaný nedostatek (přebytek) něčeho pro daného jedince subjektivně významného. Potřeby se základně dělí na dvě skupiny:

- *Biologické* (fyziologické, primární), které jsou vrozené a jsou typické i pro jiné živočichy než pro člověka, u lidí jsou ovšem značně socializovány.
- *Sociální* (psychogenní, sekundární), které jsou do jisté míry získané.

Provazník a Komárková (1996) vysvětlují vztah mezi pojmy potřeba a motiv následujícím zjednodušeným schématem, viz obr. 3:

Obrázek 3 - Znázornění vztahu potřeb, motivace a činnosti (dle Provazník, Komárková, 1996)

Pokud za druhé vychází motivace i z vnější situace jedince, zde můžeme hovořit zejména o *incentivách*, neboli podnětech, jevech a událostech, které mají schopnost vzbudit motiv člověka a většinou jej i uspokojit. Incentivou může být cokoli, ale také nemusí. Zda se určitý podnět stane incentivou a jaký motiv vyvolá, vždy totiž závisí na aktuálním stavu jedince a jeho motivační struktuře (Provazník a Komárková, 1996).

Za zmínku stojí, že názory na vztah mezi pojmy potřeba a motiv nejsou jednoznačné. To se týká i jiných pojmů, které s otázkou motivace úzce souvisí, například návyky, zájmy, hodnoty a hodnotové orientace, ideály či cíle. Zmíněné pojmy jsou z hlediska nejednotnosti autorů označovány jako skutečnosti, které motivaci vytvářejí, jsou s motivy zaměňovány, nebo jsou chápány jako jednotlivé druhy motivů (Nakonečný, 1996).

2.1.2. Motivace jako dispoziční silová složka osobnostní struktury a dynamiky

V předchozí podkapitole byl zmíněn motiv jako aktuálně působící síla (hovoří se o motivačních stavech), nyní je chápán jako dispozici k jejímu vniku a uplatňování (hovoří se o motivačních vlastnostech). Říčan (2009, str. 99) popisuje motivační vlastnosti jako „trvalé charakteristiky osobnosti, které podmiňují nebo přímo určují, jak často, jak silně a jakým způsobem se bude v prožívání a chování lidí uplatňovat ten či onen motiv“.

Tak stejně jako v běžném životě, ale i z odborného hlediska, při pozorování jednotlivých činů člověka dochází k interpretacím v termínech osobnostních vlastností, objevuje se i snaha o nalezení obecněji platných motivačních charakteristik. Tím se dostáváme k pojmu **motivační struktura**. Pokud popisujeme motivační systém osobnosti, pak v souladu s Homolou (1977) lze předpokládat, že pro každého jedince je charakteristický relativně stálý soubor motivů. Tento systém je chápán jako hierarchický, neboť se zdá, že jednotlivé motivy v něm nemají stejnou váhu. Typické pro tento systém je tíhnutí k určitým specifickým cílům, jichž si je člověk více či méně vědom. Stuchlíková a Man (2009) hovoří o motivačním systému jako o osobnostně konzistentních způsobech volby cílů a způsobů usilování o ně. Motivační systém každého jedince se utváří během jeho celého života, pomaleji či rychleji se mění, a ovlivňuje psychické procesy osobnosti, které zpětně působí na něj. Je pro něj typické, že obsahuje i rozpory, takže v chování jedince se díky němu mohou projevat značné výkyvy. Předpokládá se, že konzistentnost a integrace motivačního systému je v přímé souvislosti s konzistencí a integrací osobnosti jako celku. Pojetí této motivační osobnostní struktury jsou u jednotlivých autorů rozdílná, v závislosti na jejich celkových koncepcích osobnosti i na jejich příslušnosti k jednotlivým psychologickým směrům. Jednoduše, tak jako byly podobně členěny potřeby, lze rozčlenit i dvě úrovně motivačního systému:

- Vrozenou (primární)
- Naučenou (sekundární)

Z tohoto členění je patrné, že v utváření a formování motivů hraje důležitou roli i sociální okolí. Dle Homoly (1977) se každá společnost snaží některé motivy podněcovat a jiné utlumovat. Pro mnohé motivy rovněž předepisuje vhodné cíle a prostředky, jak jich lze dosáhnout.

2.2. Výkonová motivace

Motivem, který je dle Nakonečného (2009) současnou společností velmi podněcován, je právě motiv výkonu neboli výkonová motivace. Snad proto, že je vnímán jako jedna z podstatných determinant profesního úspěchu. Pokud se podíváme do odborného slovníku, zjistíme, že motiv výkonu lze považovat za skutečnost, „že sám výkon a jeho zlepšení se může stát pohnutkou k pokračování v činnosti“ (Hartl, Hartlová, 2009, str. 328). Podle Plhákové (2004, str. 372) se výkonová motivace „projevuje tím, že každý člověk realizuje úkoly na určité úrovni, přičemž se řídí subjektivními standardy dobrého výkonu“.

2.3. Koncepce výkonové motivace

Elliot (1997) uvádí, že koncept výkonové motivace se poprvé objevil v práci Williama Jamese týkající se otázky výkonu a sebehodnocení. Další úvahy lze najít v práci o atribučních tendencích Narzisse Asche, či v práci Kurta Lewina. Problematika výkonové motivace byla ve svém vývoji, zejména v jeho počátcích, totiž úzce spjata s konceptem **aspirační úrovně**, kterou rozpracovala zejména lewinova škola. Aspiraci lze dle Nakonečného (1997) vymezit jako to, co jedinci doufají, že uskuteční. Aspirace má určitý obsah i určité kvantitativní hledisko. Hrabal, Man a Pavelková (1989, str. 60) vymezují aspirační úroveň jako „úroveň cílů, které si člověk vytyčuje a jejichž dosažení očekává“.

Elliot (1997) popisuje, že základy výzkumu výkonové motivace položil Henry A. Murray, který v rámci motivace výkonu hovořil o potřebě výkonu (touze dosáhnout úspěchu) a potřebě vyhnout se neúspěchu. Vyvinul také metody pro jejich zjišťování, mimo jiné projektivní Tématicko apercipční test (TAT). Práce Murraye vytvořila základy pro výzkum Davida McClellanda a jeho spolupracovníků. McClelland se zaměřil zejména na přesnější vymezení potřeby úspěchu a vytvořil reliabilní a validní TAT skórovací systém pro výkonovou motivaci. Další odborník Heinz Heckhausen vytvořil také systém obsahové analýzy umožňující identifikovat dvě protikladné tendence naděje na úspěch a strachu z neúspěchu. Je patrné, že Heckhausen zdůrazňoval spíše emoční složku těchto tendencí, také podrobněji rozpracoval problematiku strachu z neúspěchu a poukázal na důležitý vývojový aspekt motivu výkonu, který chápal jako sebezpečňující systém.

Důležitou osobou v rámci konceptu výkonové motivace byl John W. Atkinson, který rozdělil proměnné motivu výkonu na situační a osobnostní. Dle Atkinsona jsou situační proměnné tvořeny očekáváním úspěchu a neúspěchu a podněty k úspěchu či neúspěchu. Osobnostní proměnné tvoří motiv dosáhnout úspěchu a motiv vyhnout se neúspěchu. Podle

Atkinsona je výkonová motivace (Ta) výsledkem působení dvou tendencí, první směřující k dosažení úspěchu (Ts) a druhé směřující k vyhýbání se neúspěchu (Taf). Ts chápal jako produkt dispozice zažívat hrdost na svůj vlastní úspěch (Ms), hodnoty úspěchu (Is) a subjektivní pravděpodobnosti úspěchu (Ps). Taf chápal jako produkt dispozice prožívat stud při neúspěchu (Maf), hodnoty vyhnout se neúspěchu (Iaf) a subjektivní pravděpodobnosti neúspěchu (Paf). Výsledné výkonové chování popsal vzorcem: $Ta = Ts - Taf$ (tedy $Ta = (Ms \times Is \times Ps) - (Maf \times Iaf \times Paf)$). Je zřejmé, že Atkinson považoval Taf za inhibiční faktor výkonové motivace (Elliot, 1997). Atkinson rovněž prohloubil lewinovské pojetí aspirační úrovně (koncept valence nahradil motivem dosáhnout úspěchu a incentivní hodnotou úspěchu), čímž poukázal na závislost aspirační úrovně na motivaci. A jako vhodnou metodu pro zjišťování tendence vyhnout se neúspěchu zavedl dotazníky úzkostnosti (Výrost, Slaměník, 2008).

Koncepce výkonové motivace Murraye, McClellanda, Heckhausena a Atkinsona byly dominantní převážně do počátku 70. let 20. století. Vaněk, Hošek a Man (1982) popisují, že původní koncepce výkonové motivace chápaly potřebu výkonu převážně jako potřebu generalizovanou do všech oblastí lidských činností, jejichž výsledek je minimálně ovlivněn působením náhodných faktorů. Časem však vyvstala potřeba rozlišovat potřebu výkonu, jako relativně stabilní, avšak latentní dispozici osobnosti od aktuální výkonové motivace, projevující se v konkrétních situacích. Výkonovou motivaci je tedy, tak jako motivaci všeobecně, možno analyzovat na úrovni momentální události i na obecnější úrovni přetrvávajících osobnostních dispozic. Pozornost se postupně začala přesouvat od motivačních dispozic k situačně specifickým proměnným, např. k otázkám výkonových cílů, preferování míry rizika, kognice a chování v situacích výkonu (Elliot, 1997).

Klasické koncepce výkonové motivace ovšem zdůrazněním dvou základní motivační dispozic - potřeby dosáhnout úspěchu a potřeby vyhnout se neúspěchu - poukázaly na zajímavou skutečnost, že u každého jedince lze nalézt určitý poměr těchto dvou tendencí a rozlišit tak dva typy lidí - typ zaměřený na dosahování úspěchu a typ zaměřený na vyhnout se neúspěchu.

2.3.1. Potřeba úspěšného výkonu

Potřebu dosažení úspěchu sám Murray vymezil jako „*potřebu překonávat překážky, uplatňovat své schopnosti, snažit se vykonat něco obtížného tak rychle a dobře, jak je to jen možné*“ (Rathus, 1984, str. 275; in Plháková, 2004, str. 372).

Pokud hovoříme o jedincích s vysokou úrovní potřeby úspěšného výkonu, Plháková (2004) je popisuje jako soutěživé, nikoliv však mocensky orientované. Tito jedinci netouží ovládat druhé, ale chtějí dokázat sami sobě i ostatním, že v určité oblasti patří k nejlepším. Jde jim o vynikající výkony a individuální mistrovství. Netrpí obavou ze selhání, vybírají si studijní obory i zaměstnání, která odpovídají jejich schopnostem a v nichž mají šanci uspět. Provažník a Komárková (1996) hovoří o těchto jedincích jako o cílově zaměřených. Tím se dostáváme k otázce aspirací. Celkově je potvrzováno, že lidé s vysokou potřebou výkonu při volbě úloh preferují středně těžké úlohy a při jejich plnění projevují maximální snahu a vytrvalost. Lze připomenout zjištění Atkinsona (1964; in Nakonečný, 1996), že výkon dosahuje nejvyšší hodnoty, pokud je šance na úspěch 50 na 50. Maximum motivační tendence se objevuje při úkolech střední obtížnosti a při pozitivní motivaci. Rovněž připomeňme, že i z hlediska konceptu výkonové motivace platí princip optimální úrovně motivace (neboli Yerkes-Dodsonův zákon).

Hermans (1970; in Hrabal, Man, Pavelková, 1989) souhlasně podotýká, že pro jedince s vyšší potřebou úspěšného výkonu je typické, že si stanovují aspirační úroveň tak, aby nepřevyšovala schopnostní kapacitu jedince. Je pro ně též typická preference úkolů méně ovlivnitelných náhodnými vlivy; větší vytrvalost v úkolech střední obtížnosti; tendence vrátit se k přerušené aktivitě, dynamická časová percepce; orientace na budoucnost; výběr partnera k práci především z hlediska práceschopnosti; a vyhledávání uznání za práci.

Nelze opomenout vztah výkonové motivace s atribučními tendencemi. **Kauzální atribuce** vyjadřuje „*tendenci člověka přisuzovat svým vlastním, ale i u druhých osob pozorovaným aktům chování a zejména jeho výsledkům, úspěchům a neúspěchům určité vnější a vnitřní příčiny*“ (Nakonečný, 1996, str. 25). Nakonečný (1996) popisuje, že motiv výkonu by se dal v jistém smyslu nazývat motivem úspěchu, neboť vždy směřuje k dosažení prožitku úspěchu. Úspěch nebo neúspěch můžeme jednoduše znázornit rozdílem mezi skutečným výkonem a úrovní aspirace⁸. Kauzální atribuce je pak činitel určující, čemu jedinec tento úspěch/neúspěch přisoudí. Popisuje se, že lidé s vyšší výkonovou motivací volí úkoly o střední obtížnosti, které je zároveň nejlépe informují o jejich schopnostech. Tito lidé mají tendenci vidět příčinu svého úspěchu ve svých

⁸ Důležitým konceptem při studiu výkonové motivace z hlediska posuzování úspěchu nebo neúspěchu jsou i vztahové normy. Základně se rozlišují tři typy norem: kriteriální (výkon se vztahuje ke stanovenému kritériu, např. vyšplhat po laně za čas x), individuální (standardem jsou výsledky, kterých osoba dosáhla v minulosti u srovnatelných úloh) a sociální (výsledek se srovnává s výsledkem jiných osob)(Řepka, Man, 2001).

pozitivních vlastnostech a schopnostech, zatímco neúspěch přikládají za důsledek nedostatečnému vynaložení svých sil.

Motiv výkonu je řazen mezi motivy sekundární, což naznačuje otázku po jeho utváření. Plháková (2004) popisuje, že McClelland, který zkoumal výkonovou motivaci v různých kulturách, dospěl k závěru, že důležitým obdobím v rozvíjení motivu výkonu je dětství⁹. Předpokládá se tedy, že velkou roli hrají pečující osoby dítěte, nejčastěji rodiče, zejména jejich přiměřené požadavky na schopnosti dítěte, povzbuzování dítěte k samostatnosti a k přesnosti výkonu, a samotná výkonová orientace rodičů. Jak uvádí Dreikurová-Fergusonová (2005), optimální výchovné podmínky dítěte zdůraznil ve své teorii již Alfred Adler, který hovořil o tom, že prostřednictvím rodinných interakcí získává každé dítě obraz o sobě samém i o okolním světě, získává první zkušenosti se spoluprací a konflikty, s pocity rovnocennosti nebo méněcennosti, formuje si svůj vlastní životní styl. Adler předpokládal, že snaha po výkonu, touha být lepší než ostatní či získat moc může být snahou o kompenzaci přirozeného pocitu méněcennosti, které zakusí každé dítě. Při střetu s každodenními problematickými životními situacemi se pak projevuje odvaha jedince, která může být považována za vedlejší důsledek citu sounáležitosti. Cit sounáležitosti je spolu s pocitem méněcennosti typický pro každého jedince a jedná se o přirozenou touhu někam patřit v rámci lidské společnosti. Pocit sounáležitosti dítě může, ale také nemusí zakusit právě v rámci rodinných interakcí, pokud tento pocit zažívá, vyvíjí se u něj také odvaha a sebedůvěra, a ta s sebou přináší charakteristiky typické pro jedince s převahou tendence dosažení úspěchu. Adler zároveň ale upozorňuje, že odvaha či sebedůvěra jako samotná není dostatečná pro zvládání a řešení všech problémů. Výlučné zaměření se na vlastní úspěch vede podle něj většinou také k překážkám ve spolupráci s ostatními, neefektivnosti při skupinovém řešení problémů a může tak přispívat k omezením v jiných než výkonových aspektech života.

Pokud v rámci rodinných interakcí dítě nezíská pocit, že někam patří, je hodnotné, má své místo mezi lidmi „jen tak“, nemůže se dle Adlera dostatečně vyvinout jeho sebedůvěra a odvaha. Takový jedince pak nadále žije v obavě o svou prestiž, strachuje se o svoji hodnotu, o své místo, ve výkonové situaci zaměřuje pozornost na sebe a nikoliv na úkol

⁹ Nezanedbatelný je jistě ovšem i vliv osobních zkušeností jedince se situacemi, v nichž relevantním kritériem je výkon zejména pak ve školním období (E. Erikson hovoří o období výkonnosti x méněcennosti, „Jsem to, co dovedu“), v období mládí a zkušeností z prvního povolání, stejně jako vliv širších kulturních a ekonomických podmínek (Hrabal, Man, Pavelková, 1989).

samotný, prohlubuje se u něj pocit méněcennosti a strach z neúspěchu. Dreikurosová-Fergusonová (2005).

2.3.2. Potřeba vyhnout se neúspěchu

Dostáváme se tedy ke druhé tendenci, snaze vyhnout se neúspěchu, která znázorňuje vyhýbavý aspekt motivace. Již Heckhausen (1975; in Poledňová, 2006) poukázal na to, že vnímat výkonovou motivaci dle Atkinsona jako výslednici svou tendencí je příliš zjednodušující. Dle něj působí tendence vyhnout se neúspěchu inhibičně pouze ve spojení s nízkým hodnocením vlastních schopností. Plháková (2004) zmiňuje dva možné projevy tendence vyhnout se neúspěchu:

- Vyhnout se výkonové situaci – Osoba se do úkolu radši ani nepustí.
- Snahu udělat vše pro splnění úkolu – Osoba pracuje na úkolu velmi tvrdě nikoliv proto, aby dosáhla úspěchu, ale proto, aby neselehala.

I pro jedince s převahou potřeby vyhnout se neúspěchu jsou typické určité aspirace. Popisuje se, že volí spíše úkoly nízké či vysoké obtížnosti. Tím se ovšem zároveň vyhýbají úkolům, které jim mohou naznačit jejich vlastní schopnosti. Nakonečný (1996) dokonce popisuje, že neúspěchem motivované osoby při úkolech střední obtížnosti vykazují jen minimální snahu a vytrvalost, jsou jakoby utlumené. Snadné úlohy volí pravděpodobně proto, že nekladou velké nároky na výkon, a zároveň jsou potvrzením jejich vlastních kompetencí. Těžké úlohy jsou voleny pravděpodobně proto, že neúspěch si nelze brát osobně, nebude jim vyčítán, a v pozadí je (i když minimální) šance na úspěch.

Převaha potřeby vyhnout se neúspěchu se může projevovat jednak neadekvátní aspirací, ale i dalšími vedlejšími projevy následujícími zejména po neúspěchu. Karstenová (1967; in Hrabal, Man, Pavelková, 1989) zmiňuje například atribuční tendenci přesunovat odpovědnost z vlastní osoby na materiál, nebo na toho, kdo úkol zadává, zlehčování významu úkolu, tendenci předstírat vyšší výkony zadávajícímu nebo dokonce sobě samému (podvádění, únik do fantazie), tendenci ke změně chování při změně sociálního tlaku – reakce hněvem, podrážděností, skrytými formami negativistického chování. Typickým projevem bývá atribuční tendence přisuzovat neúspěch svým schopnostem a případný úspěch vnějším okolnostem.

Nejdůležitější ze všeho ovšem je, že takový jedinec i po úspěšném dokončení úlohy nepocítuje uspokojení, ale spíše úlevu, že věci zvládl a neudělal si ostudu (Plháková, 2004).

2.3.3. Potřeba vyhnout se úspěchu

Někdy se lze setkat se zajímavou tendencí, projevující se snahou vyhnout se úspěchu. Tak o ní hovoří například Plháková (2004), která podotýká, že ji mohou vyvolávat obavy ze zátěže, zodpovědnosti, případně z odmítání druhými lidmi. Zmiňuje ji především v souvislosti se ženami, které mohou pociťovat jisté sociální tlaky naznačující jim, co je vhodné a co nikoliv pro ženskou roli. Ženy se učí předstírat, že nejsou příliš schopné a výkonné, neboť mají strach, že by jim projevení jejich ambicí a schopností mohlo narušit možnost utváření intimních a partnerských vztahů. Společenské podmínky a zejména vymezení mužských a ženských rolí se ovšem neustále mění, a zdá se, že v současné společnosti mohou ženy své ambice a schopnosti projevovat beze strachu. Otevírá se tím ovšem důležitá otázka, kterou přinesli Elden a MacInnes (1983; in Plháková, 2004), zda vymezení úspěchu v termínech výkonnosti v zaměstnání není projevem převzetí čistě maskulinních hodnot. Ženy, a nejen ony, s vyšší potřebou úspěchu mohou realizovat své ambice způsobem, který odpovídá jejich pojetí sebe sama a svého místa ve světě.

Hrabal, Man a Pavelková (1989) zvažují, zda se dá hovořit v této souvislosti o potřebě a upřednostňují pojetí chápající tento fenomén „pouze“ jako určitý způsob chování. Potřebu vyhnout se úspěchu chápou jako důsledek obavy ze ztráty pozitivních vztahů, která se aktualizuje nebezpečím, že by se jedinec odlišil od jistého výkonnostního průměru. Podotýkají, že tento individuální jev se může stát v některých případech až hromadným. Typickým příkladem, kde k tomu může dojít je školní třída, která bývá mnoha učiteli následně označována jako nespolečenská.

Odchod ze soutěže jako možný důsledek vyhýbání se nápadnosti a snahy neodlišovat se od druhých popsala i Horneyová (2007). Strach z úspěchu může dle ní vyjadřovat obavy ze ztráty náklonnosti druhých, jejich hostility, nepřející závisti. Rovněž popisuje, že případný úspěch, kterého by taková osoba dosáhla, bude zlehčovat a z hlediska atribucí jej bude připisovat příznivým vnějším okolnostem, nikoliv svým schopnostem.

Strachu z úspěchu se věnuje ve své knize i Yalom (2006) a připomíná, že o tomtéž hovoří také Freud v rámci „syndromu zničení úspěchem“, Rank v rámci „úzkosti ze života“, či Maslow v podobě „Jonášova komplexu“. Z pohledu existenciální psychologie pak hledá možné vysvětlení ve skutečnosti, že úspěch s sebou ruku v ruce přináší také zodpovědnost, nutnost rozhodovat se, a co více také osamělost a zrušení mýtu o osobním absolutním zachránči. *„Individuace, oddělování se od celku, postup v před a žití jako oddělená izolovaná bytost, překonávání vrstevníků a rodičů má v sobě cosi děsivého“*

(Yalom, 2006, str. 137). Úspěch jako přijetí zodpovědnosti, růstu, rozhodování a oddělení se od druhých totiž dle Yaloma znamená čelit vědomí vlastní konečnosti. Jako jedny z ochran před tímto vědomím pak lze vnímat právě neúspěch, stagnaci v žití či splnutí s ostatními.

2.4. Výkonová motivace ve vztahu k Já jedince

Můžeme hovořit o tom, že všechny motivy se nějakým způsobem vztahují k Já jedince (Homola, 1972). Balcar (1991, str. 152) zmiňuje, že „*vědomí jako životní kvalita je psychicky zakotveno dvojitým vztahem: má svůj předmět (vědomí čeho) a svůj podmět (čí vědomí)*“. Obě tyto vazby se spojují právě v Já jedince, které můžeme rozdělit na Já jako činitel (podmětný vztah) a Já jako obraz sebe (předmětný vztah). V rámci Já jako obrazu sebe můžeme hovořit o sebezpojetí a rozlišit jeho strukturu obsahující: 1) Sebezobrazení (Já jsem); 2) Sebehodnocení (Mám být); 3) Směřování (Chci být); 4) Moc (Mohu činit); 5) Role (Mám činit).

Za jednu z nejvýznamnějších motivačních sil pak můžeme považovat potřebu udržování integrity vlastního sebezpojetí. K čemuž dle Hilgarda (in Nakonečný, 1996) může sloužit i výkonová motivace, neboť ji popisuje jako ego-integrativní motiv mající za úkol udržovat vnitřní psychickou rovnováhu jedince, což se mimo jiné projevuje určitým systémem motivací, někdy popisovaným jako ego-snahy, sloužícími k dosažení evalvace nebo zabránění devalvace ega. Příkladem těchto snah z výkonnostního hlediska může být právě snaha dosáhnout úspěchu, uznání, obdivu, vyznamenání, atd.

Výkonová motivace je tedy motivem, který může vést k osamostatňování, potvrzení, prosazení Já (tendence úspěšného výkonu), ale i k ochraně Já (tendence vyhnout se neúspěchu). Zároveň je ale každá změna v sebezpojetí vždy spojena i s dočasnou ztrátou jistoty v orientaci. Dle Balcara (1991) pak v některých případech sebezpotvrzení méně příznivých vlastností či jiných „nedostatků“ může být v určitých případech příjemnější než nejistota nastalá příležitostí vzdát se této identity i přes naději na identitu žádoucnější (v tomto případě bychom mohli vnímat jistou spojitost s tendencí vyhnout se úspěchu). Sebezpojetí je tedy důležitým aspektem pro fungování ve výkonových situacích (subjektivní představa kterou má jedinec o sobě má značný vliv na jeho celkovou činnost i výkon, na jeho aspirace) a zároveň je výkony v těchto situacích zpětně ovlivňováno (dosažený úspěch či neúspěch má značný vliv na sebezpojetí jedince a reakce jedince na tento případný úspěch či neúspěch je vždy závislá na celé jeho osobnosti)

Souvislost mezi Já a výkonovou motivací je možno dále hledat v angažovanosti či neangažovanosti Já. Ačkoliv lze výkonovou motivaci považovat za relativně stálou charakteristiku osobnosti, v konkrétní situaci vstupuje do utváření výsledné míry aktuální výkonové motivace vedle mnoha dalších jevů právě i míra angažovanosti Já. Jedinec má jiné aspirace a následný úspěch či neúspěch prožívá jinak, pokud jde o záležitost, na které mu záleží, než pokud jde o záležitost okrajovou, pro něj nedůležitou. Je to vždy subjekt, jenž si vytyčuje své vlastní cíle, ambice, má své touhy, energii a chuť zápolit s překážkami (Nakonečný, 1996).

2.5. Metody zjišťování výkonové motivace

Ziegler a kol. (2007) popisují, že metody vhodné pro zjišťování výkonové motivace lze pro přehlednost rozdělit do čtyř skupin, z nichž každá má své výhody a nevýhody:

- **Projektivní metody** – Příkladem je TAT, při kterém má testovaná osoba na základě podnětu (obrázku) za úkol vytvořit fantazijní příběh. Z hlediska vztahu výkonové motivace a fantazie, tedy zda fantazie o výkonech je indikátorem výkonového chování, proběhla mezi odborníky značná diskuse.
- **Semi - projektivní metody** - V anglickém jazyce bývají označovány jako grid technique. Tyto metody rovněž využívají obrázkový materiál, úkolem testované osoby ovšem není vytvořit příběh, ale ohodnotit výroky vztahující se k danému obrázku.
- **Objektivní metody** - Tyto metody obsahují vysoce strukturované, jednoznačné položky, které lze objektivně skórovat. Příkladem může být Objektiver Leistungsmotivationstests Schmidta Atzerta, v němž je úkolem testované osoby sledovat „cestu“ běžící po obrazovce mačkáním levého nebo pravého tlačítka. Je zaznamenáváno kolikrát osoba zmáčkne tlačítko během 10 sekund za různých podmínek – soutěžení, stanovení si cíle předem (aspirace), atd.
- **Sebeposuzující dotazníkové metody** – V počátcích výzkumu výkonové motivace byla potřeba vyhnout se neúspěchu zjišťována pomocí dotazníků úzkosti a úzkostnosti. Poté byly vytvořeny samotné dotazníky zjišťující výkonovou motivaci, jedním z nich je i dotazník LMI, který je využit v praktické části práce.

2.6. Dotazník LMI jako metoda pro zjišťování výkonové motivace

Autoři dotazníku LMI (Dotazník motivace k výkonu), Heinz Schuler a Michael Prochaska (2003), ihned v úvodu manuálu dotazníku popisují, že zatímco v mnoha

teoriích a koncepcích je motivace k výkonu chápána jako relativně ohraničený znak, oni dospěli k názoru, že tak lze učinit pouze stěží. Na základě teoretických úvah, výsledků analýzy literatury, empirických poznatků, obsáhlého studia testů a vlastní výzkumné práce uzavřeli, že vzhledem k různorodosti vztahů výkonové motivace k mnoha jiným znakům osobnosti, by bylo lepší pojímat ji jako celkovou orientaci chování, na které se podílejí různé aspekty osobnosti. Hovoří tedy o zaměření osobnosti jako celku nebo její velké části na téma výkonu.

Na základě tohoto rysově orientovaného konceptu motivace k výkonu sestrojili metodu LMI se snahou o to, aby přiměřeně reprezentovala všechny relevantní dimenze takto široce pojatého konceptu motivace k výkonu nebo orientace na výkon vztaženou zejména k profesi. Vzhledem k této skutečnosti lze hovořit o tom, že LMI v sobě zahrnuje i řadu dimenzí, které běžně ke konstruktu motivace k výkonu řazeny nebývají. Nabízí tak uživateli možnost využít jejich koncepci motivace výkonu nebo se omezit pouze na aspekty, které dle jeho vlastního názoru patří k užšímu pochopení znaku. Ve vztahu k profesi se rozumí, že jednotlivé položky se z větší části vztahují k zaměstnání, ale nejsou omezené ve své platnosti na kontext povolání nebo dokonce jen na určité činnosti. Dle autorů by měl být dotazník víceméně využitelný ve všech oblastech života, v nichž se úsilí o výkon může projevat a kde lze sledovat jeho projevy. Důležité je, že LMI je sebeposuzující dotazníková metoda, je tedy zaměřena na zjištění, jak z hlediska výkonové motivace hodnotí jedinec sám sebe (Schuler a Prochaska, 2003).

3. Stroopův efekt

Připomeňme, co bylo zmíněno v úvodu, že roku 1935 J. R. Stroop publikoval v časopise *Journal of Experimental Psychology* svůj stěžejní článek *Studies of Interference in Serial Verbal Reactions* pojednávající o percepční interferenci, v němž velmi podrobně a přesně popsal svůj výzkum a výsledky, k nimž došel. Tento článek velmi ovlivnil další směr bádání v mnoha oblastech a popsal fenomén dnes známý jako Stroopův efekt.

3.1. Výchozí předpoklady J. R. Stroopa

Interferenci a inhibici se věnovala pozornost již před publikováním tohoto článku. Stroop (1935) popisuje, že výzkum interference zahájili roku 1890 lékaři Bowditch a Wareen a poté se studium interference stalo zájmem psychologů. Ti ji zkoumali především pomocí experimentů, v nichž bylo úkolem testovaných osob naučit se různé (většinou dva) podněty tak, aby mezi nimi vznikla vazba, aby jeden byl v mysli automaticky vyvolán druhým. Dobrovolníci se učili např. bezsmyslné slabiky, státy a hlavní města, spisovatele a díla, nebo měli odpovídat na určitý podnět levou či pravou rukou. Poté, co vznikla mezi těmito podněty požadovaná vazba, experimentální podmínky se změnily, a osoby měly tentokrát za úkol spojovat jeden z naučených podnětů s podnětem novým, jiným. A právě to byly podmínky, ve kterých se objevila interference vysvětlovaná tendencí k větší aktivaci dřívějšího, lépe naučeného spojení. Dále bylo zjištěno, že vzniklý interferenční efekt se snižoval, až mizel s dalším procvičováním novější dvojice podnětů.

Samotný pojem *interference* můžeme chápat jako „*vzájemné pronikání, střetání, křížení*“ (Enc. slovník, 1993, str. 444). Z hlediska oboru psychologie se lze velmi často setkat s vymezením interference převážně vzhledem k paměťovým procesům, např. Sternberg (2002, str. 601) definuje interferenci jako „*proces, při němž dochází k zapomínání informací, protože soupeřící informace nahrazuje informaci, kterou si jedinec snaží uchovat v paměti.*“ Atkinsonová (2003, str. 692) popisuje interferenci jako „*faktor, který může narušit vybavení z dlouhodobé paměti. Vzniká tehdy, když jsou různé položky spojeny se stejným vodítkem pro vybavení. Pokus o vybavení jedné z položek může být blokován bezděčným vybavením druhé položky.*“ Zmíněné definice lze zařadit do teorie interference, v rámci níž se interference dále dělí na proaktivní, kdy interferující materiál předchází učení, a retroaktivní, kdy se interferující materiál objevuje po učení, ale před reprodukcí naučeného (Sternberg, 2002). Interferenci lze samozřejmě ale pojmut jako termín mnohem širší, nejen ve vztahu k paměti. Dle Hartla a Hartlové (2009, str. 237)

může být interference definována jako „ovlivnění jedné činnosti druhou; často zejména rušení; platí pro představy, paměťové obsahy, dovednosti aj.“ Podle Maddoxe (2001) je interference všeobecný pojem užívaný k postihnutí třech možných zdrojů rušivých účinků: současného působení rušivých podnětů, aktuálně nesouvisejících vzpomínek a silných ale situačně nevhodných naučených reakčních odpovědí. Tyto tři zdroje mají tendenci zpomalovat vytvoření požadované odpovědi a také snižovat přesnost odpovědi. Z hlediska zaměření práce, lze tedy interferenci snad stručně vymezit jako snížení rychlosti nebo přesnosti některých kognitivních procesů, které je způsobeno konkurenčními vlivy.

V článku MacLeoda (1992) se můžeme dozvědět, že roku 1886 vydal svoji doktorandskou práci J. M. Cattell. V ní popsal skutečnost, která byla vedle efektu interference druhým výchozím předpokladem Stroopova výzkumu. A to, že přečíst slova označující názvy barev nebo určitých objektů trvá kratší dobu, než pojmenování barevných skvrn či objektů. Jinými slovy, přečíst slovo „červená“ zabere méně času než pojmenovat „červená“ viditelnou červenou skvrnu. Tento rozdíl v rychlosti zpracování vysvětlil J. M. Cattell velmi moderně tak, že čtení názvů barev můžeme považovat za zautomatizovaný proces, zatímco na pojmenování barevných skvrn se musí vynaložit již určité volní úsilí (teorie automatických procesů, viz dále). Cattellovo vysvětlení vyvolalo zájem dalších odborníků, kteří se snažili tuto myšlenku experimentálně potvrdit nebo vyvrátit a vysvětlovali ji různými způsoby, mimo vliv procvičení, také například odlišnou rozeznatelností podnětů, efektem shody mezi stimulem a odpovědí (nebo počtem možných odpovědí, které může podnět vyvolat), či tím že zatímco obrázky vytváří rychle sémantické reprezentace, ale pomalu fonologické reprezentace, u slov je tomu obráceně. V tabulce č. 1 jsou pro zajímavost uvedeny rozdíly časů potřebné na čtení a jmenování získané různými autory.

Rozdíly v časech na čtení a jmenování získané různými autory	
Autor	(ms)
Cattell (1885)	+250
Brown (1915)	+131
Ligon (1932)	+268
Fraisse (1967)	+166
Potter and Faulconer (1975)	+260
Smith and Magee (1980)	+348
Carr et al. (1982)	+143
Glaser and Glaser (1989)	+133
Ferrand et al. (1994)	+210
Seifert (1997)	+213

Tabulka 1 - Rozdíly v časech (Ferrard, 1999)

Z těchto prací stojí za zmínku především práce Browna z roku 1918 (in MacLeod, 1991b), který mimo to, že oponoval Cattellovi tvrzením, že ani značné procvičování nedokáže vyrovnat časy potřebné na čtení a jmenování barev, byl první, kdo ve svém experimentu použil slovo i barvu společně. Brown vytiskl slova barev či části slov na

barevné pozadí, které se shodovalo s názvem barvy. Očekával, že za těchto podmínek se jmenování barev zrychlí, nicméně naopak došlo ke zpomalení procesu jmenování barev. Brown z toho vyvodil, že procesy jmenování a čtení barev spolu vůbec nesouvisí. A když se na to podíváme se stávajícími znalostmi, zjistíme, že Brown ve svém experimentu obdržel velmi podivuhodnou interferenci ve shodných podmínkách.

3.2. Stroopův výzkum interference

Na základě studia těchto dvou jevů, interference a rozdílné rychlosti čtení a jmenování barev, J. R. Stroopa (1935) napadlo, že by pro svůj disertační výzkum interference, pod vedením Josepha Petersona, mohl použít materiálu využívaného při výzkumech zabývajících se rozdílem v časech potřebných na čtení a jmenování barev, a spojit tyto dva podněty - slovo a barvu, prozatím zkoumané vždy zvlášť, v jeden konfliktní stimulus¹⁰. Zdrojem interference tak měl být samotný použitý materiál. Jeho hlavním cílem bylo výzkumně odpovědět na dvě otázky:

- 1) Existuje interferenční efekt barevného podnětu na slovní podnět a interferenční efekt slovního podnětu na barevný podnět? Jinak řečeno, pokud bude slovo „červená“ vytištěno modře, jaký vliv bude mít modrá barva na přečtení slova „červená“. A jaký vliv bude mít slovo „červená“ na pojmenování modré barvy.
- 2) Jaký vliv bude mít procvičování v reagování na barevné podněty v přítomnosti konfliktního slovního podnětu na výše zmíněné experimentální situace popsané v předcházejícím problému?

V *experimentu č. 1* Stroop (1935) zkoumal interferenční efekt barevného podnětu na jmenování barev. Pro tento účel vytvořil experimentální kartu 1 (RCNd1), ve které použil pět slov barev a pět jim odpovídajících barev inkoustu: červenou, modrou, zelenou, hnědou a fialovou. Tato karta obsahovala 10x10 podnětů. Každý podnět byl natištěn jinou barvou inkoustu, než byl název barvy natištěného slova (např. slovo „červená“ bylo vytištěno modrým inkoustem). Každá barva a každé slovo barvy se tak na kartě objevilo dvakrát v každé řadě a v každém sloupci, a to vždy ve stejném poměru ke všem ostatním barvám (tzn. například slovo „červená“ bylo vytištěno barvou modrou, zelenou, hnědou a fialovou ve stejném počtu). Experimentální karta 2 (RCNd2) byla vytištěna stejným způsobem pouze v opačném pořadí. Dále byly užity kontrolní karty, na nichž byla slova barev

¹⁰ Jensen a Rohwer (1966) poznamenali, že první, kdo užil kombinaci slova a barvy v jednom stimulu v neodpovídající si konstelaci, byl roku 1929 Jaensch. Pravděpodobně ale až přesný popis výzkumu J. R. Stroopa v časopise *Journal of Experimental Psychology* přispěl k tomu, že odborná veřejnost tento počín zaznamenala.

vytištěna ve stejném pořadí jako na kartách RCNb2 a RCN2, ale černým inkoustem. Úkolem 70 probandů pak bylo nechat se otestovat všemi 4 kartami. Testovaným osobám byl měřen čas a zaznamenávány chyby. Vzárust reakčního času na konfliktní podnět oproti kontrolnímu podnětu byl brán jako míra interference. Výsledky v daném výzkumu ukázaly vzrůst reakčního času na experimentální kartě oproti kontrolní v průměru o 2,3 sekundy, což byl nesignifikantní rozdíl a interferenční efekt barevného podnětu na slovní podnět tak nebyl potvrzen. Výsledky, které J. R. Stroop získal, jsou znázorněny v tabulce č. 2.

Velikost vzorku	Experimentální karta: barevná slova		Kontrolní karta: černá slova	
	M	SD	M	SD
70	43,30	1,15	41,00	4,84

Tabulka 2 - Výsledky získané v experimentu č. 1 J. R. Stroopem (dle Macleod, 1991a)
M – průměrná hodnota, SD – směrodatná odchylka

V *experimentu č. 2* byl zkoumán interferenční efekt slovního podnětu na jmenování barvy. Pro tento experiment Stroop (1935) užil naprosto stejné experimentální karty jako v předchozím experimentu 1, nyní označené jako (NCWd1) a (NCWd2), neboť úkolem testovaných osob bylo tentokrát co nejrychleji pojmenovat barvu, kterou bylo slovo natištěno. Na experimentální kartě testované osoby tedy nečetly slovo „červená“, ale pojmenovávaly barvu inkoustu, kterou bylo slovo vytištěno, např. modrá. Kontrolní karty byly vytvořeny pomocí barevných čtverečků (NC1, 2) ve stejném pořadí barev, jakým byly slova vytištěna na kartách experimentálních. Opět byl měřen čas a chyby. Došlo ale ke změně v tom, že za každou neopravenou chybnou položku byl přičten k celkovému času testované osoby na kartu přibližný čas potřebný na jednu položku, vypočítaný z celkového času probanda na kartu, děleno počtem všech položek. Tato změna při práci s chybami ovšem nijak výrazně výsledky neovlivnila. Výsledky v experimentu 2 tak ukázaly, že čas potřebný na jmenování barev slov vzrostl v průměru o 47 sekund oproti času potřebnému na jmenování barevných čtverečků, čímž byla potvrzena existence interferenčního vlivu slovního podnětu na barevný podnět - dnes známo jako **Stroopův efekt**. Výsledná data z experimentu 4 jsou znázorněna v tabulce č. 3:

Velikost vzorku	Experimentální karta: barevná slova		Kontrolní karta: barevné čtverečky	
	M	SD	M	SD
100	110,3	18,8	63,3	10,8

Tabulka 3 - Výsledky získané v experimentu č. 2 J.R. Stroopem (dle Macleod, 1991a)
M – průměrná hodnota, SD – směrodatná odchylka

Ve zmíněném článku Stroop (1935) popsal dále i svůj *třetí experiment* týkající se vlivu procvičování. V něm užil všechny karty zmíněné v experimentech 1 a 2 (RCNb,

RCNd, NC, NCWd), se změnou na kartě jmenování barev (NC), kde zaměnil barevné čtverečky za křížky. Podstatou experimentu bylo, že během čtrnácti dnů se 32 probandů každý den procvičovalo ve čtení čtyř podnětových karet o 50 stimulech. Každý den jim byl změřen čas a pořadí procvičovaných karet v jednotlivých dnech bylo následující:

Den	1	2	3	4	5	6	7
Test	<i>RCNb</i>	<i>RCNd</i>	<i>NC</i>	<i>NCWd</i>	<i>NCWd</i>	<i>NCWd</i>	<i>NCWd</i>
Den	8	9	10	11	12	13	14
Test	<i>NCWd</i>	<i>NCWd</i>	<i>NCWd</i>	<i>NCWd</i>	<i>NC</i>	<i>RCNd</i>	<i>RCNd</i>

Tímto experimentem Stroop (1935) získal hned několik zajímavých zjištění:

- 1) Procvičováním klesal interferenční efekt slovního podnětu na jmenování barvy, nikdy ale zcela nezmizel.
- 2) Během procvičování v NCWd vytvořily výkony testovaných osob křivku srovnatelnou s křivkou učení¹¹ typickou počátečním rychlým postupem v učení a následnou fází stagnace.
- 3) Vlivem procvičování se zvyšovaly rozdíly ve výkonech jednotlivých probandů v případech, kdy slovní podnět interferoval se jmenováním barvy, a snižovaly se rozdíly v případech, kdy barevný podnět interferoval se slovním podnětem. Tyto výsledky Stroop předložil jako potvrzení hypotézy Petersona (Peterson and Barlow, 1928; in Stroop, 1935), že rozdíly mezi testovanými subjekty se snižují procvičováním v jednoduchých procesech nebo aktivitách, a naopak se zvyšují při procvičování subjektů v náročnějších procesech nebo aktivitách.
- 4) Zjistil, že muži, kteří měli na začátku testování delší reakční čas na jmenování barev než ženy, tento rozdíl procvičováním vyrovnali.
- 5) Snížil se reakční čas potřebný na jmenování barevných podnětů na kartě NC použité dvanáctý den testování.
- 6) Třináctý den výzkumu se u subjektů při použití experimentální karty jmenování slov RCNd projevil interferenční efekt barevného podnětu na čtení slov. Tato skutečnost, kdy barva interferuje slovní podnět, je v současné době nazývána jako **obrácený Stroopův efekt**. Je ale důležité podotknout, že vyvolaný obrácený Stroopův efekt naprosto zmizel další, tedy 14 den testování.

Stroop (1935) na základě těchto tří experimentů vyvodil, že užitím složeného stimulu ze dvou podnětů, slova a barvy, vzniká při instrukci jmenování barvy podnětu interferenční efekt slovního podnětu na barevný podnět. Tento efekt dle něj spočívá v rozdílném procvičení daných činností, čtení slov a jmenování barev, během života každého jedince.

¹¹ Křivka učení graficky znázorňuje přírůstek dovednosti během učení v závislosti na čase, tj. zpravidla na počtu opakování. Křivka učení může mít různé průběhy.

Rozdílným procvičením vzniknou různě silná asociační spojení mezi podněty. Silnější asociační spojení pak má interferenční vliv na asociační spojení menší síly, přičemž rozhodující je rozdílná rychlost čtení slov a jmenování barev. Navíc slovo automaticky vyvolává specifickou reakční odpověď a to přečíst slovo, zatímco barevný podnět může vyvolávat hned několik různorodých reakcí na barvu, než ji jen jmenovat, např. obdivovat ji. Lze říci, že Stroopovo vysvětlení je ve shodě zejména se dvěma stávajícími teoriemi – rychlostí zpracování podnětů a teorií automatického zpracování slov (viz dále).

3.3. Současná podoba Stroopova testu a jeho administrace

Od vydání Stroopova článku se mnoho odborníků pokusilo původní test různě modifikovat a zjišťovat vliv těchto modifikací. První, kdo pozměnil Stroopův test, byl L. L. Thurstone (1944; in Jensen a Rohwer, 1966). Jeho verze je zajímavá především tím, že barvy jsou vytištěné nikoliv na bílém, ale na černém pozadí. Poté byla pozornost zaměřena například na zjišťování vlivu použití různých barev; šíři rozmanitosti použitých podnětů; pořadí testových karet a délku mezer mezi testováním; prezentování různých podnětů před zkouškou jak vnímatelných, tak mimo práh vědomí; a mnoho dalších. Stroopův test je v současné době převeden do mnoha jazyků, v anglickém jazyce patří k nejznámějším Goldonova verze Stroop Color and Word Test, Victoria Stroop Test, Comalliho či Dodrillova verze. Mnoho badatelů se také pokusilo převést Stroopův efekt na jiné smyslové modality, tak např. vznikla varianta Stroopova testu využívající sluch. Znamé a užívané jsou rovněž modifikace Stroopova testu užitím obrázkově-slovního podnětu či využitím emočně nabitých slov. Byla také snaha o vývoj skupinové varianty testu. V současné době je test převedený i do elektronické podoby. U různých analogií Stroopova testu se ale stále diskutuje, zda se v nich jedná o samotný Stroopův efekt či nikoliv. Více se o jednotlivých výzkumech lze dovědět např. v článku MacCleoda (1991a).

V češtině existuje v současné době barevně-slovní Stroopův test (Color-Word Test, CWT) v písemné a elektronické podobě. Písemnou verzi testu vyvinul Daniel roku 1960. Testový materiál se skládá ze čtyř tabulek. Na první tabulce je černě vytištěno 100 slov označujících jednotlivé čtyři barvy – „červená“, „zelená“, „modrá“, „žlutá“. Při užití této karty je úkolem testované osoby přečíst co nejrychleji slova na tabulce. Druhá tabulka obsahuje 100 barevných obdélníčků v uvedených čtyřech barvách. Na této kartě je úkolem testované osoby co nejrychleji jmenovat barvy, tak jak jdou za sebou. Poslední třetí testová tabulka obsahuje 100 slov označujících barvy vytištěné barvou inkoustu, která tomuto

označení neodpovídá (slovo „červená“ je například vytištěno modře). Při administraci této karty je úkolem testované osoby jmenovat barvy inkoustu, kterým jsou slova vytištěna. Test je zadáván vždy individuálně a všechny výkony testované osoby jsou měřeny (Svoboda, 2005). Testové karty jsou pro lepší představu k nahlédnutí v příloze č. 3. Karty se od původních testových karet užití samotným J. R. Stroopem tedy liší počtem a druhy užitých barev i jejich pořadím. Jensen a Rohwer (1966) zmiňují, že užití pouze čtyř barev sebou přináší tu nevýhodu, že každá barva se nemůže vyskytnout ve stejném počtu v každé řadě i sloupci, tak stejně jako nepovažují za vhodné náhodné uspořádání barev.

3.4. Teoretická východiska Stroopova efektu

Ačkoliv byl test publikován již roku 1935, názory na to, jaká je podstata Stroopova testu a čím je výkon v testu určen, nejsou jednotné, i když někdy to tak může působit. Lze říci, že *Stroopův efekt demonstruje psychické nároky kladené na výběrovou pozornost během doby, kdy úkolem testované osoby je selektivně dávat pozor na barvu tisku a zároveň se pokoušet ignorovat slovo, které je touto barvou vytištěno* (Sternberg, 2002).

3.4.1. Pozornost

Pozornost můžeme vymezit jako „*mentální proces, jehož funkcí je vpouštět do vědomí omezený počet informací*“ (Plháková, 2004, str. 77). Nebo jak popisuje Sternberg (2002, str. 606), je možno považovat pozornost za „*nástroj, jehož prostřednictvím zpracováváme omezené množství informací z obrovské zásoby údajů v dlouhodobé paměti, jakož informací dopadajících na naše smyslové systémy, případně informací přicházejících z dalších kognitivních procesů*“. Švancara, Vašina a Kostroň (1991, str. 55) podotýkají, že různé definice pozornosti se vždy shodují ve třech bodech: vědomí, soustředění a obsahu, dle nich lze tedy pozornost obecně definovat jako „*soustředění vědomí na určitý obsah*“.

Je patrné, že pozornost má bezprostřední vztah k vědomí, ale že nejsou totožné. Vědomí zahrnuje pocit, že si něco uvědomujeme, a obsah toho, co si uvědomujeme, přičemž část z toho může být pod prahem vědomé pozornosti. A rovněž část procesů pozornosti může probíhat bez účasti vědomí. Pozornost a vědomí jsou tak množiny, které se překrývají (Sternberg, 2002). Pozornost má samozřejmě vztah k ostatním psychickým procesům, zejména ke kognitivním, ale i k motivačním a emocionálním (Plháková, 2004). Důležitost pozornosti a její zásadní propojení s ostatními psychickými funkcemi naznačuje skutečnost, že základní podmínkou kognitivních funkcí je určitá úroveň vědomí a pozornosti, zároveň ale pozornost neexistuje sama o sobě, vždy se jedná o pozorné

vnímání, představování, myšlení, atd. Opět je zde nastíněna provázanost jednotlivých procesů v rámci osobnosti. Kognitivní procesy, tak stejně jako motivační, lze pak nazírat jako otevřený subsystém osobnosti, který v rámci ní hraje neodmyslitelnou roli.

Pozornost můžeme rozdělit na fylogeneticky starší *bezděčnou (spontánní, pasivní) pozornost* a *záměrnou (aktivní, úmyslnou) pozornost*, někdy ztotožňovanou s koncentrací, která se vyvíjí v procesu vývoje, výchovy a autoregulace. Právě záměrná pozornost je potřebná při vykonávání Stroopovy úlohy. Záměrná pozornost je řízená vědomou intencí, povinností nebo úkolem a na její udržení je potřeba vynaložení určitého volního úsilí, což bývá spojeno s prožitkem duševní únavy (Plháková, 2004).

Z hlediska studia pozornosti bývají rozlišovány také formy či funkce pozornosti, můžeme zmínit například Preissovo (1998) rozdělení pozornosti na:

- **Selektivní** - Věnování pozornost vybraným podnětům a opomíjení ostatních.
- **Udržovanou** - Zdůrazňující časovou složku koncentrace pozornosti.
- **Rozdělenou** - Umožňující rozdělení pozornostního potenciálu na více podnětů.
- **Sřídavou** - Neboli schopnost přesunu pozornosti z jednoho podnětu na druhý. Pro obecnou schopnost přesunu pozornosti bývá také používán pojem „shifting“.

Preiss a Kučerová (2006b) popisují, že ačkoliv nelze opominout schopnost Stroopova testu zjišťovat zmíněný shifting, bývá test považován právě za typický příklad zrakové selektivní pozornosti. V rámci Stroopova testu jsou kladeny nároky na selektivní pozornost tím, že testovaná osoba se musí zaměřit na barvu slova, přičemž musí ignorovat slovo. To ale není tak jednoduché, jak by se mohlo na první pohled zdát. A ještě obtížnější je vysvětlit, proč to vzbuzuje takové potíže (Sternberg, 2002).

3.4.2. Teoretická vysvětlení Stroopova efektu

Odborníci zabývající se podstatou Stroopova fenoménu, vysvětlením v čem spočívá jeho obtížnost, nabízejí totiž hned několik teorií.

Jak popisuje MacLeod (1991a), první vysvětlení Stroopova efektu se týká **relativní rychlosti zpracování podnětů** a stojí na třech klíčových myšlenkách. První je, že ke zpracování obou podnětů z jednoho stimulu, tedy jak slova, tak barvy, dochází rozdílnou rychlostí (čtení barev je proces rychlejší než jmenování barev). Za druhé jeden z výsledků zpracování musí vstoupit do pomyslného limitovaného kanálu pro odpověď, aby mohl být vysloven. Samozřejmě má přednost proces rychlejší, v tomto případě zpracované slovo. Úkolem testované osoby je ovšem říci barvu. Do pomyslného kanálu pro odpověď musí

tedy vstoupit barva. A právě doba potřebná na toto soupeření dvou podnětů je sledovaná interference. Třetí dodatečnou myšlenkou je, že existuje možnost ovlivnění pravděpodobné odpovědi hned z několika zdrojů, např. předchozí úlohy, jiné složky stimulu, atd.

Jedno z dalších vysvětlení stojí na myšlence, která popisuje **čtení jako automatický proces**. Naproti tomu jmenování barev je považováno za proces, který se na kontinuu automatické/řízené procesy nachází blíže řízeným procesům, není tedy tolik zautomatizován. Plně automatické procesy se dají charakterizovat tím, že nevyžadují vědomou kontrolu, ani žádný záměr či cílené úsilí, je na ně potřebné minimální množství zdrojů pozornosti, probíhají paralelně, jsou poměrně rychlé a dochází při nich k nízké úrovni kognitivního zpracování, jejich nevýhodou je nedostatečná flexibilita. Řízené procesy naopak vyžadují plnou vědomou pozornost, cílené úsilí, probíhají sériově, jsou náročnější na čas a zdroje pozornosti, dochází při nich k vysoké úrovni kognitivního zpracování, jsou ale flexibilnější (Sternberg, 2002). Automatické zpracování tedy znamená, že „*pokud se určitou činností přeučíme, tj. častým opakováním dokonale naučíme, pak máme tendenci provádět ji bezděčně (automaticky)... Čtení patří mezi dokonale naučené dovednosti, které se „spouštějí“ automaticky na základě určitého podnětu či situačního kontextu*“ (Plháková, 2004, str. 85). Dle této teorie proces, který je více zautomatizován, bude vždy interferovat s procesem méně automatickým a ne obráceně, v případě Stroopova efektu tedy čtení slova interferuje jmenování barvy.

Další z teorií snažící se vysvětlit Stroopův efekt se dotýká **percepčního kódování**. Jak uvádí MacLeod (1991a), teorie rozdílné rychlosti zpracování podnětů a teorie automaticnosti zahrnují myšlenku, že na úrovni vytvoření odpovědi dochází k soutěži o to, která odpověď zda barva nebo slovo budou vyřčeny. Tyto teorie bývají nazývány jako teorie „pozdní selekce“. V protikladu k nim stojí teorie stavějící na „časné selekci“. Jednou z nich je např. teorie Hocka a Egetha (1970; in MacLeod 1991a) o percepčním kódování. Ta interferenci vysvětluje tím, že percepční kódování informace o barvě inkoustu je značně zpomalováno nekompatibilními informacemi o slově, jehož percepční kódování je rychlejší.

Zmíněné tři předchozí teorie vždy počítaly se sekvenčním zpracováním informací a limitovanou kapacitou na úrovni odpovědi nebo kódování, mladší modely jsou postavené spíše na paralelním zpracování informací (neboli konekcionismu). Konekcionismus předpokládá, že lidské poznání je produktem paralelní aktivace jednoduchých elementů, mezi kterými existují spoje rozdílné síly (Plháková 2004). Jedním z těchto modelů je i

Loganův model (1980; in MacLeod, 1991a), Logan přišel s myšlenkou znázornit **Stroopův efekt jako proces rozhodnutí na základě shromažďování informací**. Informace o každé dimenzi podnětu (slovu a barvě) se shromažďují a jsou tříděny na základě jejich důležitosti. Aby byla vyvolána odpověď, součet síly všech informací musí přesáhnout předem dané prahové napětí. Toto prahové napětí se zvyšuje, pokud jsou informace o podnětu v protikladu (Stroopův efekt) a snižuje se, pokud jsou informace shodné (facilitace).

Jeden z novějších modelů vysvětlující Stroopův efekt, který může být označen jako **Cohenův konekcionistický model Stroopova efektu**, vychází jednak z konekcionismu, ale zahrnuje i nosné prvky teorie automatického zpracování a Loganova modelu. Podle Cohena (1990; in MacLeod, MacDonalds, 2000), nastává zpracování podnětů díky šíření aktivace po spojích různé síly. Sílu dané stezky určuje její úroveň automaticnosti. To vše probíhá v systému zahrnujícím navzájem propojené moduly jednoduchých elementů, v nichž a mezi kterými se aktivace šíří. Znalost je brána jako určitý vzorec aktivace napříč elementy, který se může zkušenostmi nepřetržitě měnit. Presentovaný podnět aktivuje vstupní jednotky odpovídající slovu a barvě podnětu. Jednotlivé elementy mohou být členy více než jednoho spoje, což dovoluje interakci mezi nimi, když dojde k protnutí aktivovaných spojů. Tak když jsou aktivovány rozporuplné spoje současně a dojde na jejich dráze k protnutí je výsledkem interference (Stroopův efekt). Jestliže dojde k protnutí souhlasných spojů, je výsledkem facilitace. K protnutí může dojít kdekoliv a kdykoliv v průběhu zpracování. Model v sobě zahrnuje i důraz na pozornost. Pozornost vyladuje dle potřeby aktivaci elementů ve spojích, vybírá cestu, po které se aktivace bude šířit. Když jedna z výstupních jednotek dosáhne prahového napětí, vytvoří se odpověď.

Zhanga, Zhanga Kornblum (1999) popisují model, jehož název by se dal přeložit jako **model přesahu dimenzí**, a který se snaží vysvětlit interferenční efekty v různých testech, tedy i Stroopův efekt. Model spojuje myšlenku paralelního zpracování informací a myšlenku, že Stroopův efekt, vzniká na základě „závodu informací“. Přesahem se myslí to, že dva podněty mohou být pojmově, percepčně nebo strukturálně podobné. Dle nich Stroopův efekt vzniká, jak na základě přesahu mezi relevantním stimulem pro požadovanou odpověď (barvou) a odpovědí, tak mezi irelevantním stimulem (slovem) a odpovědí, a rovněž mezi jednotlivými stimuly navzájem. Na základě těchto přesahů, tak může docházet jednak ke konfliktnímu střetnutí podnětů na úrovni zpracování a rovněž na úrovni odpovědi. Konflikt na úrovni odpovědi závisí vždy 1) na rychlosti rozpoznání

správné odpovědi, 2) na tom jak rychle se zastaví nesprávná odpověď a 3) na míře vzájemné inhibice při vstupu do pomyslného kanálu pro odpověď.

Všem dosavadním teoriím zato oponují Dishon-Berkovits a Algom (2001) a popisují, že role automatického zpracování a konfliktu při sémantickém zpracování podnětu je pouze minimální. Rozhodující pro vznik Stroopova efektu je dle nich skutečnost, že podněty barvy a slova jsou prezentovány dohromady a slovo je lépe rozlišitelné z hlediska vnímání než barva. Tím se velmi přibližují teoriím vysvětlujícím samotný rozdíl mezi rychlostí čtení a jmenování barvy (zminěno výše).

Existuje mnoho dalších teorií, více či méně odlišných, které se snaží vysvětlit podstatu Stroopova efektu. Eidels, Townsend a Algom (v tisku) podotýkají, že zatím žádná z teorií vysvětlující Stroopův efekt není plně schopna objasnit všechny souvislosti a zároveň být experimentálně ověřena. Není totiž ani ověřeno, zda se přiklonit spíše k serialistickým nebo paralelním modelům, nebo ke skutečnosti že během Stroopova efektu dochází jak k serialistickému tak i paralelnímu zpracování informací.

3.5. Co Stroopův test zjišťuje?

V předchozí kapitole bylo popsáno, že Stroopův test klade výrazné nároky na selektivní pozornost. Tak jako mnohé jiné testy, nezjišťuje Stroopův test ale pouze jedinou psychickou funkci, ale komplexní kognitivní operaci. Bývá uváděno, že test mimo zjišťování selektivity a koncentrace pozornosti je vhodný také ke zjišťování schopnosti inhibice interference¹², kognitivní flexibility, schopnosti pojmenování. Test odráží odolnost vůči percepční zátěži, případně odolnost vůči krátkodobé psychické zátěži, a lze jej využít i jako objektivní test osobnosti (Daniel, 1983, Svoboda, 2005, Kondáš, 1992, Morávek, 1987, Preiss a Kučerová, 2006b).

Pokud se zaměříme čistě na operacionální úroveň uvažování o validitě testu, pak jak popisuje Šiška, Opavský, Opavská (1998), při standardní administraci testu, můžeme získat nejčastěji používané čtyři skóry (indexy), které se vždy uvádějí v sekundách a je pro ně typické, že čím je skór menší, tím je výkon testované osoby lepší:

- 1) **Skór W (nebo S)**: Označuje čas potřebný na přečtení tabulky se slovy. Tento skór nám ukazuje osobní tempo probanda.

¹² Lze se setkat s tvrzením, že inhibiční funkce zapojené v rámci Stroopova efektu vykazují podobnost spíše s inhibičními funkcemi potřebnými pro odolnost vůči irelevantním informacím přicházejícím z okolního prostředí, a zdají se odlišné od inhibičních procesů v rámci odolnosti vůči proaktivní interferenci, zmiňované výše (Strauss, Sherman, Spreen, 2006).

- 2) **Skór C (nebo F)**: Označuje čas potřebný na přečtení tabulky s barevnými obdélníčky. Skór C slouží jako indikátor percepčního faktoru.
- 3) **Skór CW (nebo SF)**: Označuje čas potřebný na přečtení tabulky se slovy barev vytištěné jinými barvami, kdy testovaná osoba jmenuje barvy. Skór CW je faktorem percepční zátěže.
- 4) **Skór $CW_2 - W$** : Získáme odečtením skóru W od skóru CW získaného druhým administrováním třetí testové tabulky. Jedná se o samotný index interference.

Skórem, který není standardizován, ale lze jej získat administrováním třetí testové tabulky střídavým čtením slova a barvy, je **skór SFS**, který je ukazatelem zvýšené zátěže (Svoboda, 2005). Jak popisuje Daniel (1972), ve studii zaměřené na subjektivní prožívání zátěže během administrování jednotlivých subtestů, přisuzovaly testované osoby na 20 bodové škále obtížnosti (kdy výchozí náročnost subtestu C byla označena číslem 10) největší obtížnost právě subtestu SFS, jak je patrné v následující tabulce č. 4:

	S	F	SF	SFS
M_A	6,6	10,0	14,7	15,9
S	2,2	1,8	1,8	3,5

Tabulka 4 - Výsledky posouzení subjektivní obtížnosti subtestů Stroopova testu získané Danielem (1972)
 M_A – aritmetický průměr, s – směrodatná odchylka

3.5.1. Odvozené skóry Stroopova testu

Výpočtem pomocí výše uvedených základních indexů W, C a $CW_{1,2}$ lze získat nejen zmíněný skór interference $CW_2 - W$, ale také mnoho dalších odvozených skórů. Jensen a Rohwer (1966) uvádí jejich následující přehled, viz tabulka č. 5:

Skóry	Výpočet	Autor	
A	C/W	Thurstone a Mellinger	Vysoký skór C/W je považován za projev koncepční dominance, nízký skór za projev senzomotorické dominance
B	W/C	Thurstone a Mellinger	
C	$(C+W)$	Thurstone a Mellinger	
D	$(W-C)/(W+C)$	Thurstone a Mellinger	
E	$(W-C)/C$	Broverman	Index verbální specializace, při vysokém skóre naznačuje mnohem lepší výkon probanda ve čtení barev oproti jmenování barev. Vysoký skór je považován za ukazatele obsedantních rysů.
F	$C-W$	Jensen	
G	$C-C_p$	Broverman	C_p je predikovaná hodnota F
H	W/CW	Thurstone	Slouží pro výpočet interference
I	$(mW-C)/C$	Broverman	
J	$CW-C$	Callaway	Skór interference, je nejčistší mírou druhého ze tří faktorů – interference, získaných faktorovou analýzou

K	$(CW-C)/W$	Thurstone a Mellinger	základních a odvozených skóre. Index síly ega, odkazující na kontrolu a regulaci reakcí.
L	$CW-CW_p$	Klein	SF_p je predikovaná hodnota SF
M	CW_z-2C_z+10	Thurstone a Mellinger	Skór, který dle Thurstonea nejvíce koreluje s položkami osobnostních dotazníků.
N	$W*(CW-C)/C$	Thurstone	
O	$W*(CW-C)/(C*CW)$	Thurstone	
P	$C+CW$	Callaway a Stone	

Tabulka 5 - 16 odvozených indexů Stroopova testu (upraveno dle Jensen a Rohwer, 1966)

Ani tento seznam možných výpočtů indexů ovšem není konečný, neboť od dob Jensena a Rohwera se zabývali otázkou optimálního výpočtu interference další autoři. Saunders (1980; in Daniel, 1983) podotýká, že výhodnější pro získání skóre interference může být využití indexu $\log_2 (CW/C)$, lépe totiž diferencuje testované osoby s vyšší interferencí. Někteří autoři považují za výhodné do výpočtu interferenčního skóre začlenit i výkon testované osoby při čtení slov, dle nich mohou interferenci ovlivnit např. i čtenářské dovednosti a je potřeba na ně brát ohled. Lansbergen, Kenemans a van Engeland (2007) tak uvádějí následující možnosti výpočtu $CW-(C-W)$, $CW-(C+W)$, $CW-[(W+C)/2]$. Je uváděna také možnost vypočítat interferenční skór pomocí analýzy kovariance $CW-b \times F$, kde b je regresní koeficient získaný z normativního vzorku.

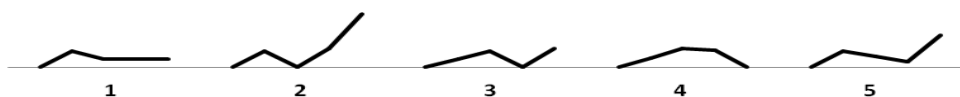
Jak uvádí Chafetz a Matthews (2004), zásadní rozdíl při výpočtech interference vzniká, pokud je užitá jiná forma administrace Stroopova testu. Například pokud je zaznamenáván výkon osoby, kterého dosáhla během 45 sekund na každé tabuli (počet položek). V rámci této formy administrace se může užít obrácený výpočet interference $C-CW$. Goldon ale také nabízí, na základě myšlenky, že čas potřebný na jmenování položky subtestu CW je funkcí součtu času potřebného na přečtení slova a jmenování barvy, možnost vypočítat předpokládaný výkon v subtestu CW vzorcem: $P_{sf} = 45 / \{ [(45 \times W) + (45 \times C)] / (W \times C) \} = (W \times C) / (W + C)$ a samotný interferenční skór pak získat jako $CW - P_{sf}$ (viz skór L v tabulce č. 5). Na stejném principu fungují i novější výpočty, kdy pravděpodobný výsledek v subtestu CW, P_{sf} , bývá vypočítán s předpokladem, že čas potřebný na jmenování položky subtestu CW reflektuje čas potřebný na potlačení slova plus čas na jmenování barvy, jako: $((216 - W) \times C) / ((216 - W) + C)$. Zmíněné dva výpočty skóru interference slouží spíše k porovnání možných rozdílů ve výkonu testované osoby v jednotlivých subtestech v rámci klinických účelů a nejsou příliš vhodné pro normativní srovnávání (Chafetz, Matthews, 2004).

3.5.2. Chybování během Stroopova testu

Je samozřejmé, že během testu může testovaná osoba chybovat. Dle Jensena a Rohwera (1966) se chybami ve Stroopově testu zabývali zejména Wapner, Rand, Werner a McFalrand, kteří také podali jejich obsáhlý výčet. Testovaná osoba se dle nich může dopustit následujících chyb: a) přečtení slova namísto jmenování barvy, b) jmenování jiné barvy, která neodpovídá ani napsanému slovu, c) „kontaminování“ odpovědi (např. žlená místo zelená), d) nesrozumitelných projevů, e) přidání slova barvy navíc ke jmenované barvě, f) vynechání, g) vložení jakéhokoliv slova nebo fráze (např. toto je zelená), h) vložení nelingvistických projevů, i) částečně špatné odpovědi (začne špatnou odpovědí, ale opraví se), j) cele špatné, ale opravené odpovědi, k) přehození pořadí odpovědí (ztratí se, opakuje odpověď) l) dlouhotrvajícího prázdného intervalu, kdy neodpovídá. Gardner (1959; Jensen a Rohwer, 1966) navrhl postup výpočtu skóre pracující s chybami, kdy k základním skórum lze přičíst výpočet získaný vynásobením počtu chyb s časem potřebným na jednu položku (celkový čas/100). Tato metoda ale není rozšířená, většina chyb totiž již sama o sobě zabere testované osobě čas během administrace a projeví se tak ve výsledném skóre. Navíc chybování během administrace je spíše řídkou záležitostí, většinou se jedná o chyby během subtestu CW a osoba je spontánně opravuje. Tak se mnoho autorů i český manuál testu přiklání k tvrzení Smitha a Nymana (1962, in Daniel, 1973), že na výjimečné chyby se nemusí brát zřetel, ale více než 10 chyb během pěti administrování subtestu CW je již podnětem pro zvážení platnosti testu. S časovými a chybovými skóry je většinou pracováno samostatně, viz např. Van der Elst, Van Boxtel, Van Breukelen, Jolles, (2006).

3.5.3. Analýza časových intervalů

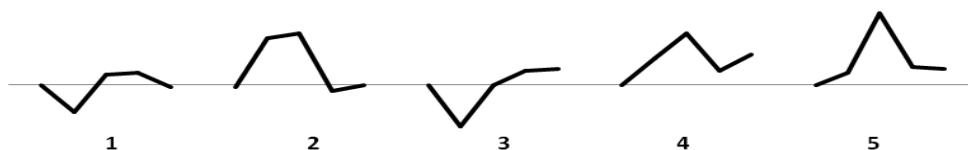
Smith a Nyman (1962; in Daniel, 1973) popisují, že pro využití v klinické psychologii a výzkumu může být přínosná také *analýza časových intervalů (výkonová křivka)*. Výkonová křivka je získána během administrování třetí tabulky probandovi (celkem 5x), při níž experimentátor měří nejen celkový čas, ale také čas na každé dva řádky tabulky (20 podnětů). Výsledné mezičasy pak utvoří jednu ze čtyř možných křivek:

Obrázek 5 - Základní typy křivek: stabilizovaná (dle Daniel, 1973)

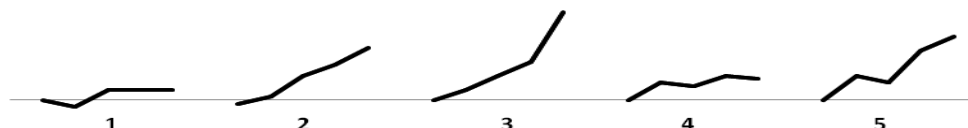
1) *Stabilizovanou*, v níž se objevují pouze malé změny výkonu během administrace:

2) **Disociativní**, ve které dochází k výrazným změnám, zvyšování a snižování výkonu:

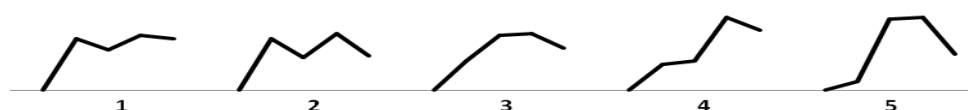
Obrázek 6 - Základní typy křivek: disociativní (dle Daniel, 1973)

3) **Kumulativní**, při které se skóre neustále zvyšuje:

Obrázek 7 - Základní typy křivek: kumulativní (dle Daniel, 1973)

4) **Kumulativně-disociativní**, ve které dochází rovněž ke zrychlování času, ale v určitém intervalu dojde k velmi výraznému zrychlení:

Obrázek 8 - Základní typy křivek: kumulativně-disociativní (dle Daniel, 1973)

Mimo kvalitativní hodnocení autoři udávají i možnost kvantitativního výpočtu typu křivek (spočívající na výpočtu lineární regrese (R) a lineární variability (V)). Protože každá osoba je testována pětkrát, za typickou křivku se určuje ta nejčastější, ovšem zároveň se musí vyskytnout během první nebo druhé administrace. Stanovená typická křivka pak může s určitým omezením dle autorů pomoci poukázat na určité psychiatrické syndromy. Nicméně Daniel (1973) poukazuje na skutečnost, že v jim provedené studii se výsledky kvalitativní a kvantitativní analýzy jednoho výkonu často lišily, což naznačuje potřebu statistické analýzy, která by umožnila přesnější posouzení získaných hodnot.

3.5.4. Chování testované osoby během administrace testu

Během administrování testu je rovněž, jak popisuje Daniel (1983), důležité sledovat chování testované osoby. Zatímco při čtení podnětů z tabulky W a C je testovaná osoba většinou klidná, při čtení tabulky CW je napjatá, nepokojná, může různě gestikulovat, hýbat se, podupávat nohou. Některé testované osoby se dokonce zastaví a nepokračují v testu, různě ho komentují, začnou se smát a musí začít číst znovu od začátku. Svoboda

(2005) popisuje, že se tak mohou projevit jisté charakteristiky osobnosti jedince. Po ukončení testu velmi často dochází k projevům úlevy. Není neobvyklé, že pokud je testovaná osoba žádána o opakovanou administraci, projevuje nechuť a nelibost, začne si různě stěžovat, např. „pálí mě oči“, „vybuchne mi hlava“. Vždyť pokud se vrátíme ke druhé kapitole motivace, tak jak uvádí Homola (1972), mezi základní fyziologické potřeby patří i potřeba vyhýbání se nepříjemnostem a interferencím.

3.6. Využití Stroopova testu v praxi

Daniel (1983) udává, že test je vhodný k využití v oblastech psychologie práce, sportu, poradenské a klinické psychologii. Ovšem jak se jeví, je využíván zejména ve výzkumu a v klinické psychologii. Ve výzkumech bývají zkoumány různé aspekty metody samotné, test bývá často využíván i jako experimentální stresor. Bylo mnohokrát potvrzeno, že během administrace třetí testové tabulky dochází ke zvýšení aktivity sympatického nervového systému, snížení systému parasympatického a mnoha dalším jednotlivým fyziologickým změnám svědčících o prožívání stresu (Šiška, Opavský, 2002). Jensen a Rohwer (1966) považují Stroopův test za vhodnou alternativu „stresového interview“.

Co se týče praxe, nachází Stroopův test využití zejména v oblasti neuropsychologie. Stroopův test bývá zařazován mezi metody vhodné pro zjišťování exekutivních schopností. Cummings, Vinters a Felix (2003) dále exekutivní funkce rozřazují na vůli, plánování, realizaci, kontrolu (sebemonitorování) a přizpůsobení, a podotýkají, že v rámci tohoto rozdělení, je Stroopův test vypovídá zejména o funkcích plánování a kontroly. Preiss a Kučerová (2006a, 2006b) doporučují Stroopův test jako vhodný pro hodnocení kvality pozornosti, koncentrace a schopnosti přesouvat cílenou pozornost (shifting), hodnocení výkonového psychomotorického tempa (zejména první a druhá tabulka), náchylnosti k rušení, schopnosti korekce chování (potlačit habituální odpověď na úkor netypické především třetí tabulka), ale i pro hodnocení pracovní paměti (v případě využití skóru SFS, třetí tabulka). Ačkoliv diskuse o vysvětlení Stroopova efektu z kognitivního pohledu stále pokračují, díky zobrazovacím technikám nervového systému se alespoň podařilo poodhalit mozkové struktury, které bývají aktivovány během kognitivních operací při Stroopově úloze. U zdravé populace dle nich dochází k aktivaci zejména dorsolaterálního prefrontálního kortexu a anterior cingulate kortexu. Bývá popisováno, že test je citlivý na detekci mozkových oblastí, především na hodnocení funkce levostranného frontálního

laloku. Ovšem jak udává Preiss a kol. (1998), existují opět výzkumy, které tuto senzitivitu zpochybňují.

Vzhledem ke zmíněným skutečnostem bývá klasický Stroopův test využíván nejčastěji v diagnostických bateriích pro zjišťování kognitivních deficitů u schizofrenie, ADHD/ADD, demencí (alzheimerovy, parkinsonovy, vaskulární, zejména ale frontotemporální), Huntingtonovy choroby (CWT je jednou ze tří metod užívaných v jednotné škále Huntingtonovy nemoci (UHDRS); projevuje se údajně ale spíše celkovým snížením výkonnosti ve všech testových tabulích poukazující na celkové zpomalení zpracování informací než ve zhoršení selektivní pozornosti či schopnost potlačit naučenou odpověď), u poruch příjmu potravy, epilepsie, deprese (zejména bipolární), neurotoxicity a samozřejmě i u traumatického poškození mozku (Preiss, Kučerová, 2006a, 2006b, Lansbergen, Kenemans, van Engeland, 2007).

Studie zjišťující frekvenci užití jednotlivých metod v klinické psychologii Sullivan, Bowdena z roku 1997 (in Kulišťák, 2003) odhalila, že Stroopův test používá zhruba 11% dotázaných australských klinických psychologů. Ve studii Lees-Haleyho et al. (1996; in Preiss, Kučerová, 2006a) zkoumající pořadí a frekvence užívanosti testů v neuropsychologické-soudně znalecké praxi z roku 1996 uvedlo práci s testem 15% dotázaných odborníků. Ve studii provedené Svobodou, Řehanem, Vtípílem, Klimusovou a Humpolíčkem (2004) v České republice využívání Stroopova testu v praxi uvedli pouze dva kliničtí psychologové ze 138, tedy 1,4%. V této studii byly metody hodnoceny i z různých hledisek, od 1- nejlepší po 5- nejhorší, Stroopův Color-Word test byl hodnocen následovně, viz tabulka č. 6:

Metoda	standardizace	manuál	pomůcky	normy	podpora	celkem
Stroopův test	2,50	3,00	1,00	2,00	5,00	2,71

Tabulka 6 - Hodnocení Stroopova testu; Svoboda, Řehan, Vtípil, Klimusová a Humpolíček (2004)

4. CWT, výkonová motivace a vlastnosti osobnosti

Snad proto, že dodnes není přesně zodpovězena otázka, v čem spočívají rozdíly mezi jednotlivými osobami ohledně výkonu ve Stroopově testu, tedy že někteří podlehnou interferenčnímu vlivu snadněji než druzí, hledají se proměnné, které mohou ovlivňovat výkon v CWT nebo alespoň se zjišťuje, se kterými proměnnými výkon v testu může těsně souviset. Potvrzeny byly významné korelace s testy intelligence (obzvláště neverbální intelligence), percepce, pozornosti, pracovní paměti, psychomotrického tempa (Daniel, 1968, 1970). Z hlediska tématu práce jsou následující podkapitoly zaměřeny na možné vztahy mezi výkonem ve Stroopově testu, výkonovou motivací a osobnostními charakteristikami, které byly a stále jsou zkoumány.

4.1. Vztah mezi výkonem v CWT a osobnostními charakteristikami

Již samotný Stroop vyslovil předpoklad, že osoby klidné, s vyšším stupněm kontroly a dobře snášející frustraci snáze překonají zátěž vyvolanou interferenčním testem (in Daniel, 1968). Od té doby proběhlo mnoho výzkumů zaměřených na zjištění vztahu mezi osobnostními proměnnými a výkonem ve Stroopově testu.

V manuálu Stroopova testu jsou popisována zjištění Thurstona a Mellingera (1953; in Daniel, 1983), kteří jako první zkoumali vztah mezi výkonem v CWT a vlastnostmi osobnosti. Osoby, které měly nízké skóre při čtení slov, jmenování barev a nízkou interferenci (vysoká odolnost vůči interferenci), popsali jako nerozhodné, nestálé, vyhledávající zábavu, neambiciózní, lenivé, nezodpovědné, riskující. Brovermanova zjištění (1962; in Daniel, 1983) poukázala na skutečnost, že nízké skóre interference je charakteristické pro dominantní, nezávislé, nekonformní osobnosti neuznávající autoritu. Ve výzkumu Boneho a Eysencka (1972; in Daniel, 1983) bylo zjištěno, že extroverti mají nižší skóre interference a lepší výkon při čtení prvních dvou tabulek. Stein s Langerem (1966; in Smékal a Dvořáček, 1977) popsali, že osoby s vysokou interferencí se v sebeposuzujících inventářích hodnotily jako úzkostnější, prožívající více intrapsychických konfliktů, jako méně efektivní. Lazarus (1957; in Smékal a Dvořáček, 1977) poukázal na zápornou korelaci interference s flexibilitou. A podle Kleina (1951; in Smékal a Dvořáček, 1977) se lidé s nízkým skórem interference vyznačují flexibilním kognitivním stylem, zatímco lidé s vysokou interferencí rigidním stylem.

Studiem vztahu mezi výkonem ve Stroopově testu a některými charakteristikami osobnosti se tvůrce české verze testu Daniel (1972) zabýval i ve svých výzkumech.

V jednom z nich byly vysokoškolským studentům administrovány sebeuposuzující metody Cattellův dotazník 16 PF a Škála manifestní úzkosti (MAS). Neprokázal se ale žádný vztah mezi výkonem v jednotlivých subtestech CWT a skóry získanými v Cattellově dotazníku 16 PF. Škála manifestní úzkosti korelovala s výkonem ve třetím subtestu (skór CW), nicméně pouze na hranici signifikantnosti. V jiném výzkumu zaměřeném na možné koreláty Stroopova testu u pracujících mužů použil Daniel (1968) pro zjištění osobnostních charakteristik Eysenckův osobnostní dotazník (EOD). Opět se ale nepotvrdil žádný vztah mezi výkonem v subtestech CWT, neuroticismem a extravertí¹³.

Cattellův dotazník 16 PF s dotazníkem D-O-Z (zkrácená verze dotazníku IHAVEZ), který slouží ke zjišťování subjektivních předpokladů odolnosti vůči zátěži, užil také Sarmány (1977). Co se týče Cattellova dotazníku 16 PF, prokázala se pozitivní korelace skóru CW Stroopova testu s faktorem H (smělost-plachost), který je považován za vlastnost spíše vrozenou, související s reaktivitou autonomního nervové soustavy. A také negativní korelace s faktorem F (nadšenost-sklíčenost), který je považovaný za jednu z hlavních složek extraverte. Při hodnocení korelací s ohledem na pohlaví, se ve skupině mužů prokázaly ještě další korelace s faktorem C (citová stálost-citová nestálost), popisovaná jako ústřední složka schopnosti snášet frustraci, a s faktorem M (koncepčnost-tvořivost), považovaným za jednu z hlavních složek introverte. Ohledně dotazníku D-O-Z se potvrdila pouze jediná pozitivní korelace s dimenzí P-3 (zodpovědnost), která je vnímaná jako specificky subjektivní přístup k interakci s prostředím, při němž je zvýrazněn prvek normativní – ve smyslu být povinován vůči někomu či něčemu (včetně svědomí).

U 184 žáků sedmých tříd zkoumali souvislost mezi interferencí, daty získanými Osobnostním dotazníkem pro mládež (HSPQ), a srovnávací nominační technikou (posouzení druhými)¹⁴ Smékal a Dvořáček (1977). Využitím metody kontrastních skupin zjistili, že pro celý soubor žáků se neprokázala souvislost mezi interferencí a sledovanými osobnostními proměnnými, vyjma skutečnosti, že v HSPQ dosahovali žáci s nižší interferencí vyšší krystalické inteligence (faktor B), zatímco žáci s vysokou percepční interferencí nižší krystalické inteligence. Při hodnocení z hlediska pohlaví se u chlapců projevilo, že chlapci s nízkou interferencí mají dle HSPQ nižší ergickou tenzi (faktor Q⁴,

¹³ Nakonečný (2009) popisuje, že se předpokládá jistá, samozřejmě pouze částečná, shoda pětifaktorového modelu s Eysenckovými faktory emocionální lability a extraverte. Z hlediska Cattellových faktorů se prokázala korespondence faktoru svědomitost s Cattellovým indeksem síly ega.

¹⁴ Při této technice byly zkoumaným osobám jednotlivě prezentovány vybrané vlastnosti osobnosti (nervozita, tréma, společenská, úspěšnost, jemnocitnost, píle, oblíbenost, sebedůvěra) a jejich charakterizace. Každá osoba posuzovala u koho z určené skupiny je daná vlastnost výraznější, stejná nebo slabší než u něj. Získávala se jak data sebeuposuzující, tak data z posouzení jinými (Smékal, Dvořáček, 1976).

vysoké-nízké pudové napětí), což znamená, že se popsali jako dráždiví, s vnitřním zmatkem, plní napětí a obav, častěji frustrováni a citlivě reagující na kritiku. U skupiny dívek se prokázalo, že dívky s vysokou interferencí se posoudily v HSPQ jako dominantnější (faktor E, průbojnost-poddajnost), což může naznačovat větší sklon k neposlušnosti, nezávislosti, svévoli, rozhodnosti a snaze vést. Z hlediska nominační techniky byly hodnoceny jako nervóznější a náchylnější k trémě než dívky s nízkou interferencí, které byly hodnoceny jako úspěšnější a jemnocitnější.

S jen o málo staršími, čtrnáctiletými dívkami a chlapci pracoval Block (2005), který využil speciální verzi Stroopova testu vytvořenou Sichelem a Chandlerem¹⁵. Ke zjišťování osobnostních charakteristik nebyly v tomto případě použity sebeposuzující metody, ale metoda posouzení každé testované osoby čtyřmi odborníky nezávisle na sobě pomocí 100 položkového California Adult Q-set (CAQ). Výsledné korelace se projevíly jako velmi závislé na pohlaví. Dívky s nízkým skórem interference byly posuzovány jako upřímné, vzbuzující sympatie, morální, schopné rozpoznat podstatu problému, v případě potřeby schopné požádat o radu a útěchu, s širokým spektrem zájmů a schopností, mající náhled na vlastní motivy a chování, s přiměřenou sebeúctou, zároveň si ale vědomy svých omezení. Dívky s vysokým indexem interference byly posuzovány zejména jako zranitelné, citlivé na kritiku a frustraci, nejisté, s negativním pohledem na sebe sama, jakoby beze smyslu života, hostilní vůči druhým, požitkářské, neschopné odložit uspokojení a erotizující sociální situace. U chlapců se projevilo mnohem méně korelací mezi skórem interference a posuzovanými charakteristikami. Chlapci s nízkým skóre interference byli hodnoceni jako konzervativní, submisivní, s tendencí k pocitům viny, úzkostní, zranitelnější, s velkou schopností introspekce, pevně kontrolující své potřeby a impulzy, a schopni nenechat se vyrušit podněty z prostředí. Oproti tomu chlapci s vysokým skóre interference se jevíli posuzovatelům jako hovorní, verbálně zdatní, toužící po sebeuplatnění, nezávislí, ale družní, spokojeni sami se sebou. Pomocí California Adult Q-set v tomto výzkumu byla zkoumána i souvislost mezi indexem interference a dvěma psychologickými konstrukty ego-resiliencí a ego-kontrolou (viz kapitola Osobnost). CAQ totiž dovoluje na základě posouzení odborníků výběrem ze 100 vlastností utvořit skupiny typických vlastností, které

¹⁵ V této modifikaci Stroopova testu jsou prezentovány po sobě jdoucí jednotlivé podněty tak, že jsou různě promíchané, např. je prezentován neutrální podnět (napsané slovo se netýká barvy, např. „pes“), shodný podnět (kdy slovo i barva si odpovídají – např. „červená“) teprve poté konfliktní podnět (slovo a barva si neodpovídají – např. „červená“ vytištěná modře). Testovaná osoba jmenuje barvu inkoustu a jsou zaznamenávány všechny časy na jednotlivé podněty. Test zjišťuje jak interferenci, tak facilitaci (Perlstein, Carter, Barch, Baird, 1998).

dle nich vyjadřují požadovaný konstrukt (Q-prototypy). U dívek se projevila významná pozitivní korelace indexu interference (0,40) s ego-resiliencí ale téměř nulová korelace (0,03) s ego-kontrolou. Pro chlapce tomu bylo obráceně, kdy s ego-resiliencí koreloval index interference záporně, ale pouze minimálně (-0,25), zatímco se projevila pozitivní korelace pro ego-kontrolu (0,37).

Výzkum prováděný Klimusovou, Burešovou a Svobodou (2009) není v současné době ještě dokončen, byly již ovšem publikovány některé dílčí výsledky studie zaměřené na objektivní testy osobnosti získané na vzorku 50 vysokoškoláků. Autoři ke zjištění osobnostních charakteristik použili sebesouzení pomocí Bochumského osobnostního dotazníku (BIP) a dotazníku SVF-78 zaměřeného na strategie zvládání zátěžových situací, zejména na pozitivní strategie vedoucí k redukci stresu a negativní strategie vedoucí k zesílení stresu. Dotazník staví na myšlence, že ve strategiích zpracování zátěže se projevují relativně stálé a na obsahu či druhu zátěžové situace nezávisle rysy osobnosti. Výsledky poukazují na pozitivní souvislost mezi skórem interference a strategií Podhodnocení dotazníku SVF, která naznačuje tendenci přisuzovat si menší míru stresu než ostatní. Ohledně Bochumského osobnostního dotazníku se prokázala pozitivní korelace indexu interference se škálou Schopnost prosadit se, která naznačuje větší připravenost k aktivnímu prosazení se i v případě překážek a potíží, a rovněž se prokázala negativní korelace se škálou Orientace na tým, která zjišťuje ochotu vzdát se vlastní pozice ve prospěch týmové spolupráce. Se skórem odolnosti vůči zvýšené zátěži (SFS-SF) pak z dotazníku SVF negativně korelovala Strategie odklonu, jenž zahrnuje chování zaměřené na odvrácení zátěže nebo k navození psychického stavu, který stres zmírňuje. Ohledně dotazníku BIP se prokázala pozitivní korelace se škálou Flexibility, popisující schopnost přizpůsobit se měnícím se situacím, a negativní korelace se škálou Sociability, zaměřená na snahu o harmonické sociální vztahy a ochotu přizpůsobit se. Všechny korelace ovšem byly pouze mírně nebo středně těsné.

Daly by se jistě zmínit mnohé další výzkumy, např. Alansariho výzkum (2004) využívající Stroopův test jako nástroj pro zjištění flexibilního/rigidního kognitivního stylu v souladu s názorem Kleina (viz výše), neprokázal souvislost s úzkostí jako rysem. Ačkoliv byly popsány pouze některé výzkumy a názory odborníků, a je zřejmé, že zmíněná zjištění se nedají navzájem porovnávat, neboť byla získána na různorodých vzorcích testovaných osob a různými technikami. Přesto všechno bychom snad mohli na základě výše popsaných výzkumů, které ve svých výsledcích jeví někdy i značnou

nejednoznačnost, přijmout pravděpodobně stále platné tvrzení Daniela (1983) o tom, že vztahy výkonu ve Stroopově testu k charakteristikám osobnosti jsou značně komplikované a vyžadují další zkoumání.

4.2. Vztah mezi výkonem v CWT a výkonovou motivací

I mezi výkonem ve Stroopovu testu a konceptem výkonové motivace byla zjišťována souvislost. U nás se na danou problematiku zaměřili Šiška a Opavský (1998), kteří si ve svém výzkumu, primárně zaměřeném na využití Stroopova testu jako experimentálního stresoru u dospělých osob, položili otázku, zda se projeví souvislost mezi výkonem v CWT a motivem výkonu zjišťovaným pomocí Dotazníku motivace výkonu (DMV). DMV považuje motiv výkonu za relativně stálou charakteristiku osobnosti. Byl administrován i Freiburský osobnostní dotazník (FPI, forma A) a Dotazník osmi stavů (8SQ). Autoři popisují, že se nezjistil významný vztah mezi výkonem v jednotlivých subtestech CWT a úrovní celkové motivace výkonu zjišťovanou DMV, k jiným výsledkům ohledně možných korelací se ale bohužel nevyjadřují.

Tak stejně můžeme na základě neexistence popisu vztahu mezi škálou výkonové motivace Bochumského osobnostního dotazníku, neboli inventáře profesních charakteristik osobnosti, a výkonem v CWT pouze předpokládat, že ani ve výzkumu zmíněném v předchozí podkapitole Klimusové, Burešové a Svobody (2009), se neprokázala významná korelace.

Jiný než dotazníkový přístup zvolil Broverman (1963; in Jensen a Rohwer, 1966), který se zaměřil na vztahy mezi skóry dosaženými v CWT a znaky v odpovědích testovaných osob získanými projektivními metodami TAT a ROR. Zjistil, že skór $(C-W)/W$ koreloval s potřebou výkonu (need for achievement) odhadnutou z odpovědí pomocí TAT, což naznačuje, že jedinci s vysokou potřebou výkonu vykazali relativně velmi malé rozdíly mezi výkony na kartě C a kartě W. Zároveň se ukázalo, že výkonová motivace byla silnější u jedinců, kteří měli nízký skór $(C-W)/W$ ale přitom měli vysoký skór vypočítaný vzorcem $(CW-C)/W$. Na závěr Broverman shrnul, že testované osoby s nízkým skórem interference měli tendenci vytvářet v rámci TAT fantazie, které byly charakteristické milými, důvěryhodnými, pozitivními interpersonálními vztahy a projevy, a také silnou tendenci nedávat najevo své hostilní pocity. Tato zjištění Broverman interpretoval v souladu se svým předpokladem, že vysoký index $(C-W)/W$ může být považován za index verbální specializace a indikátor obsedantní struktury osobnosti, a nízký index $(CW-C)/W$ jako indikátor síly ega.

Praktická část

5. Cíl výzkumu a výzkumné hypotézy

Tato práce se zabývá otázkou, zda existuje souvislost mezi výkonem ve Stroopově testu interference, konceptem výkonové motivace a jistými charakteristikami osobnosti. Některé z již provedených výzkumů zabývajících se danou otázkou byly zmíněny výše, a je patrné že literatura na dané téma podává nejednoznačné stanovisko. Z této nejednoznačnosti tedy vycházíme a snažíme se o přiblížení k odpovědi na danou otázku.

Při studiu literatury jsme si povšimli zajímavé skutečnosti, na kterou již upozornili i mnozí autoři (např. Gerdner, Holzman, Klein, Linton a Spence, 1959; in Jensen a Rohwer, 1966, Block, 2005). A to, že pokud je výzkumným záměrem zjišťovat vztah výkonu ve Stroopově testu s jinými proměnnými, je dobré pracovat zvláště s daty mužů a s daty žen, neboť obě skupiny, jak se zdá, vykazují velmi rozdílné výsledné korelace. Z tohoto důvodu považujeme za vhodné zjišťovat možný vztah mezi jednotlivými proměnnými nejen pro celý soubor zkoumaných osob dohromady, ale i pro skupinu mužů a skupinu žen odděleně. Rovněž si klademe otázku, zda existuje rozdíl mezi výkonem mužů a žen ve Stroopově testu interference.

Práce je koncipována jako studie kvantitativního charakteru. Těžištěm práce jsou korelační vztahy mezi jednotlivými proměnnými zjišťované pomocí parametrické statistiky.

Nejprve byly formulovány výzkumné otázky, v rámci nichž byly následně na základě studia literatury a vlastních domněnek stanoveny jednotlivé hypotézy, které budou testovány:

VÝZKUMNÁ OTÁZKA: Existuje vztah mezi výkonem ve Stroopově testu a konceptem výkonové motivace?

***HYPOTÉZA 1:** Neexistuje statisticky významná korelace mezi výkonem v jednotlivých subtestech Stroopova testu a celkovým skóre sebeposouzení výkonové motivace v dotazníku LMI.*

HYPOTÉZA 2: *Neexistuje statisticky významná korelace mezi výkonem v jednotlivých subtestech Stroopova testu a sebesouzením v jednotlivých subškálách dotazníku výkonové motivace LMI.*

Poznámka č. 1: Platnost hypotézy číslo jedna a dva budeme ověřovat na celém výzkumném souboru, na skupině mužů i skupině žen zvlášť.

Poznámka č. 2: Jednotlivými subtesty Stroopova testu je myšlen subtest čtení názvů barev - W, jmenování barev - C, jmenování barvy konfliktního podnětu (první administrace) CW, jmenování barvy konfliktního podnětu (druhá administrace) CW2. Dále budeme zjišťovat souvislost s indexem interference CW2-C a neboť Broverman (1963; in Jensen a Rohwer, 1966) dává do souvislosti s výkonovou motivací zejména indexy (CW-C)/W a (C-W)/W, rozhodli jsme se v rámci ověřování výše zmíněných hypotéz provést korelační analýzu i mezi jednotlivými subškálami dotazníku LMI, celkovým skóre výkonové motivace a vypočítanými indexy (CW-C)/W, (C-W)/W Stroopova testu.

Poznámka č. 3: Jednotlivými subškálami dotazníku LMI jsou myšleny následující škály: Dominance, Angažovanost, Důvěra v úspěch, Flexibilita, Flow, Nebojácnost, Internalita, Kompenzační úsilí, Hrdost na výkon, Ochota učit se, Preference obtížnosti, Samostatnost, Sebekontrola, Orientace na status, Soutěživost, Cílevědomost.

VÝZKUMNÁ OTÁZKA: **Existuje vztah mezi výkonem ve Stroopově testu a základními charakteristikami osobnosti?**

HYPOTÉZA 3: *Neexistuje statisticky významná korelace mezi výkonem v jednotlivých subtestech Stroopova testu a sebesouzením v jednotlivých škálách základních charakteristik osobnosti pomocí inventáře NEO.*

Poznámka č. 1: Platnost hypotézy bude ověřována na celém výzkumném souboru, na skupině mužů i skupině žen zvlášť.

Poznámka č. 2: Jednotlivými subtesty Stroopova testu je myšlen subtest čtení názvů barev - W, jmenování barev - C, jmenování barvy konfliktního podnětu (první administrace) CW, jmenování barvy konfliktního podnětu (druhá administrace) CW2. Dále budeme zjišťovat souvislost s indexem interference CW2-C.

Poznámka č. 3: Pěti základními charakteristikami osobnosti zjišťovanými inventářem NEO jsou myšleny Neuroticismus, Extraverze, Otevřenost, Přívětivost, Svědomitost.

VÝZKUMNÁ OTÁZKA: Existuje rozdíl mezi výkonem mužů a výkonem žen ve Stroopovu testu a vypočteném indexu interference?

***HYPOTÉZA 4:** Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi výkonem mužů a výkonem žen v jednotlivých subtestech a v indexu interference Stroopova testu.*

Poznámka č. 1: Jednotlivými subtesty Stroopova testu je myšlen subtest čtení názvů barev - W, jmenování barev - C, jmenování barvy konfliktního podnětu (první administrace) CW, jmenování barvy konfliktního podnětu (druhá administrace) CW2.

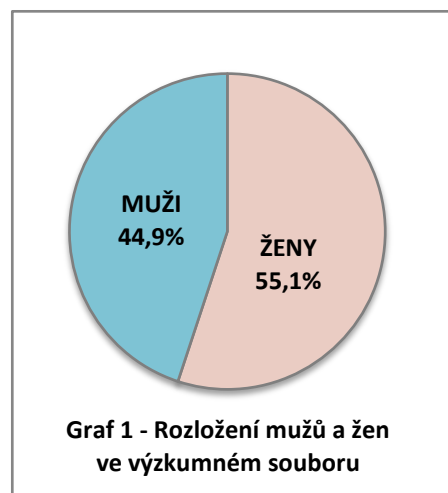
6. Metoda

6.1. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvořilo celkem 69 osob. Všechny testované osoby byly ve věku od 18 do 40 let. Horní hranice věkového omezení byla zvolena z důvodu eliminace možného vlivu věku na výkon ve Stroopově testu (tuto skutečnost popsali např. Van der Elst, Van Boxtel, Van Breukelen a Jolles, 2006). Spodní hranice byla zvolena zejména z hlediska zletilosti testovaných osob, předpokladu většího ustálení osobnostních vlastností, stejně jako vyšší schopnosti sebeposouzení.

Všechny testované osoby byly vybírány metodou příležitostného výběru, výzkumu se účastnily dobrovolně, bez nároku na odměnu. 20 osob ze souboru bylo studenty vysoké školy, 49 osob bylo pracujících. Osoby vykonávaly následující povolání: 9 osob pracovalo jako učitelka mateřské školy, 11 osob pracovalo jako policista/policistka, 9 osob pracovalo na pozici administrativní pracovník, 6 osob pracovalo jako konstruktér, a 14 osob pracovalo jako dělník/dělnice. Soubor se skládal z 38 žen (55,1%) a 31 mužů (44,9%), viz graf č. 1.

Dvě osoby ze souboru nevyplnily celou jednu stranu dotazníku NEO, z toho důvodu byly pro analýzu využity pouze jejich data získaná Stroopovým testem a dotazníkem LMI. Jedna osoba musela být již během administrace Stroopova testu a dotazníků ze souboru vyřazena pro nepochopení instrukcí. Z původních 70 oslovených osob byly tedy využity data 69 osob. Počet osob v souboru byl velmi omezen potřebou zadávat Stroopův test individuálně a v určitých podmínkách – v klidné místnosti u stolu s dostatečným osvětlením bez přítomnosti jiných osob. Individuální administrace ovšem zase zaručila 100% návratnost dotazníků testovaných osob.

6.2. Metody sběru dat

Za účelem získání dat byly vybrány následující metody: Stroopův test, dotazník LMI a dotazník NEO. Teoretická zázemí těchto metod byla přiblížena v předcházející části práce.

6.2.1. Stroopův test

Stroopův test ve verzi Daniela (1983), která byla užita, se skládá ze tří testových tabulek I., II., III. (viz příloha č. 3). Test je nutné administrovat vždy individuálně. Výkon ve všech třech subtěstech je zaznamenáván v sekundách. Pro všechny skóry platí, že čím jsou nižší, tím je výkon testované osoby lepší. Ze skóru lze vypočítat odvozené indexy.

Na *první testové tabulce I.* (slova barev vytištěná černou barvou) je úkolem osoby přečíst co nejrychleji všechny slova barev. Hovoříme o skóru W – osobní tempo.

Na *druhé testové tabulce II.* (barevné obdélníčky) je úkolem testované osoby jmenovat co nejrychleji všechny názvy barev jednotlivých obdélníčků. Hovoříme o skóru C – faktor percepce.

Na *třetí testové tabulce III.* (slova barev vytištěna neodpovídající barvou) je úkolem testované osoby jmenovat co nejrychleji všechny názvy barev (nikoliv přečíst slovo). Hovoříme o skóru CW – faktor percepční zátěže.

6.2.2. Dotazník motivace k výkonu - LMI

Dotazník Motivace k výkonu se skládá ze 170 položek, které jsou vždy po deseti přiřazeny 17 subškálám. Testované osoby odpovídají na položky na základě toho, jak je vystihují, pomocí sedmistupňové škály od „naprosto nesouhlasí“ po „zcela souhlasí“. Doba vyplnění všech položek činí zhruba 30 až 40 minut. Není dáno ale žádné časové omezení. Určený minimální věk testovaných osob je 16 let. Dotazník lze zadávat individuálně i skupinově (Schuler a Prochaska, 2003).

Administrováním LMI lze získat 17 hrubých skóru pro jednotlivé subškály a jejich součtem pak celkový skór motivace k výkonu (Schuler a Prochaska, 2003):

1) Vytrvalost (VY) – Chápána jako výdrž a nasazení sil pro zvládnutí úkolů, které si jedinec stanovil nebo mu je někdo určil. Osoby s vyššími hodnotami pracují na svých úkolech soustředěně a udržují přitom dostatečnou úroveň energie.

2) Dominance (DO) – Chápána jako tendence projevovat moc, ovlivňovat druhé a vést je. Osoby s vyššími hodnotami rády drží věci ve svých rukou a ujímají se iniciativy. Bývají ochotné převzít za ostatní zodpovědnost, rády hrají vedoucí roli.

3) Angažovanost (AN) – Chápána jako ochota podat výkon, míru námahy a množství odvedené práce. Osoby s vyššími hodnotami hodně pracují, necítí se dobře, pokud nemají co dělat. Po namáhavých fázích nepotřebují na odpočinek mnoho času.

4) Důvěra v úspěch (DU) – Chápána jako předjímání výsledků určitého chování vzhledem k možnosti zdaru. Osoby s vyššími hodnotami počítají s tím, že dosáhnou svého cíle i v případě nových a těžkých úkolů. Očekávají, že úspěšně využijí své schopnosti, dovednosti a znalosti, i když se objeví potíže nebo konkurence. Je úzce spojena s celkovým sebevědomím.

5) Flexibilita (FX) – Chápána jako způsob, jakým se osoba vyrovnává s novými situacemi a úkoly. Osoby s vyššími hodnotami jsou otevřené, ochotné přizpůsobit se různým podmínkám. Nepocítují změny a otevřené situace jako ohrožení.

6) Flow (FL) – Chápáno jako tendence věnovat se problémům velmi intenzivně s vyloučením všech rušivých podnětů a s vysokým soustředěním. Ve stavu flow je práce prožívána jako něco pozitivního. Poukazuje se ale i na pozadí tohoto stavu, které může naznačovat vyhnutí se zaměření pozornosti na sebe sama, které bývá vnímáno spíše jako negativní.

7) Nebojácnost (NE) – Chápána jako pozitivní forma předpokladu výsledků činnosti, vzhledem k možnosti neúspěchu a selhání. Osoby s vyššími hodnotami nemají strach ze selhání nebo z negativního hodnocení. V důležitých situacích a při důležitých úkolech nedosahují takového napětí, aby tím byl negativně ovlivněn výsledek jejich činnosti.

8) Internalita (IN) – Chápána jako přesvědčení, že výsledky činnosti jsou způsobené vlastní osobou a je za ně vnímání vlastní odpovědnost, místo toho, aby byly přiřazovány vnějším příčinám. Je zde patrná souvislost se způsobem atribuce. Osoby s vysokými hodnotami vysvětlují výsledky a důsledky svého chování vnitřními příčinami.

9) Kompenzační úsilí (KU) – Chápáno jako ta část osobního úsilí a vynaložení sil, která vyplývá z obavy z neúspěchu a selhání. Jedná se do určité míry o konstruktivní zvládnutí strachu z neúspěchu na rozdíl od sklonu snižovat úroveň nároků nebo vyhýbání se.

10) Hrdost na výkon (HV) – Chápána jako potřeba opakovaně zažívat pozitivní pocity, které jsou spojeny s úspěchem. Hrdost na výkon odráží afektivní konsekvence výkonových situací a jejich pocitové zpracování ve vztahu k pocitu vlastní hodnoty. Osoby s vysokými hodnotami jsou spokojené, pokud podají maximální výkon.

11) Ochota učit se (OU) – Chápána jako snaha přijímat nové vědění, tedy rozšiřovat své znalosti. Osoby s vyššími hodnotami, z vlastního popudu investují čas a námahu, aby se naučili něčemu novému a by se dále rozvíjely ve svém vlastním oboru, mají zájem o vědění.

12) Preference obtížnosti (PO) – Chápána jako volba úrovně nároků a rizik u úkolů. Koncept, který lze nalézt v mnoha motivačních teoriích. Osoby s vysokými hodnotami upřednostňují náročné úkoly, které vyžadují vysokou míru šikovnosti. Po jejich úspěšném zvládnutí dále zvýší svou úroveň nároků.

13) Samostatnost (SA) – Chápána jako sklon k autonomnímu chování. Osoby s vyššími hodnotami upřednostňují vlastní zodpovědnost za své záležitosti, než aby akceptovali direktivy jiných. Rády si samy určují svůj způsob práce a rády se rozhodují samostatně.

14) Sebekontrola (SK) – Chápána jako způsob organizace a provádění úkolů. Osoby s vyššími hodnotami obecně dlouhodobě dobře organizují, neodkládají vyřizování svých povinností. Je pro ně snadné soustředit se na úkoly.

15) Orientace na status (OS) – Chápána jako úsilí o dosažení důležité role v sociálním prostředí a předního místa v sociální hierarchii. Osoby s vysokými hodnotami usilují o zodpovědné pozice, dbají na svůj profesní postup a vyhledávají uznání za své výkony.

16) Soutěživost (SO) – Chápána jako tendence prožívat konkurenci jako povzbuzení a motivaci pro profesní výkon. Osoby s vyššími hodnotami vyhledávají soutěžení a srovnání s druhými lidmi. Usilují o to být lepší. Můžeme hovořit i o soutěži se sebou samým, nikoliv jen s konkurentem.

17) Cílevědomost (CV) – Chápána jako vztah k budoucnosti v různých časových rozmezích. Osoby s vysokými hodnotami jsou orientované na budoucnost, kladou si cíle, mají vysoké nároky na to, co ještě chtějí vykonat, čeho chtějí dosáhnout.

6.2.3 NEO pětifaktorový osobnostní inventář

NEO pětifaktorový osobnostní inventář obsahuje 60 výpovědí. Úkolem testované osoby je provést sebesouzení ohledně každé položky na připojené pětibodové škále od „vůbec nevystihuje“ po „úplně vystihuje“. Dotazník může být administrován individuálně i skupinově. Minimální věková hranice je stanovena 15 lety. Vyplnění dotazníku zabere přibližně 10 - 15 minut. Čas na vyplnění ale není nikterak omezen. Inventář obsahuje 5 škál (dle Hřebíčková, Urbánek, 2001):

1) Neuroticismus (N) – Škála zjišťující rozdíly v emocionální stabilitě a labilitě. Termín neuroticismus není v tomto případě chápán jako psychiatrická kategorie či diagnóza. Neuroticismus zahrnuje položky zaměřené na úzkostnost (3 položky), rozpačitost (2), zranitelnost (2), depresi (4), hněvivost (1). Pro osoby s vyšším skóre je typické, že jejich psychická vyrovnanost je snadno narušitelná, jsou psychicky nestabilní. Častěji udávají negativní prožitky a obtíže při jejich překonávání. Snadněji je lze přivést do rozpaků, cítí se zahanbeni, nejistí, nervózní, úzkostní, intenzivně prožívají strach, obavy a smutek. Jejich představy nekorespondují s realitou, což má za následek omezenou možnost kontrolovat se a zvládat stresové situace. Lidé s nízkým skóre jsou naopak považováni za emocionálně stabilní, jsou klidní, vyrovnaná, bezstarostní a ani stresující situace je nevyvedou snadno z míry.

2) Extraverze (E) – Škála extraverze v sobě zahrnuje vřelost (1 položka), družnost (2), asertivitu (1), aktivitu (3), vyhledávání vzrušení (1) a pozitivní emoce (4). Zjišťuje kvalitu a kvantitu interpersonálních interakcí, úroveň aktivace a potřebu stimulace. Lidé, kteří dosahují vysokého skóre na této škále, se popisují jako sebejistí, aktivní, hovorní, energetičtí, veselí a optimističtí. Mají rádi druhé lidi a společnost. Udrží si veselou mysl a mají rádi vzrušení. Lidé s nižším skóre lze vnímat jako introverty. Introverze by dle autorů měla být chápána spíše jako nepřítomnost extroverze, protože charakterizovat typického introverta je poněkud obtížnější. Lidé s nižším skóre se tedy popisují jako spíše zdrženliví, nezávislí, vyrovnaná. Jejich zdrženlivost je ovlivněna přáním zůstat o samotě. Extraverze, jak je vymezena autory dotazníky McCraem a Costou se odlišuje od typického Jungova pojetí extroverze - charakteristiky vystihující introspekci a reflexi jsou součástí Otevřenosti vůči zkušenosti.

3) Otevřenost vůči zkušenosti (O) – Škála Otevřenost vůči zkušenosti reflektuje fantazii (1 položka), estetiku (3), prožívání (1), činnosti (2), ideje (3), hodnoty (2). Zjišťuje aktivní vyhledávání nových zážitků, toleranci k neznámému a jeho objevování. Osoby dosahující vysokého skóre udávají bohatou fantazii, jsou vnímavější k prožitkům pozitivních i negativních emocí, berou v úvahu nové myšlenky a nekonvenční hodnoty. Popisují se jako intelektuální, vědychtiví, ochotni experimentovat, obdaření fantazií, se zájmem o umění. Často jednají nekonvenčně, dávají přednost změně. Osoby dosahující nízkého skóre zastávají spíše konzervativní postoje, chovají se konvenčně, dávají přednost známému, osvědčenému a jejich emoční reakce jsou často utlumeny.

4) Přívětivost (P) – Škála v sobě obsahuje důvěru (2), altruismus (5), upřímnost (1), poddajnost (3), jemnocit (1). Přívětivost stejně jako extraverze charakterizuje interpersonální chování. Zjišťuje kvalitu interpersonální orientace na kontinuu od soucítění po nepřátelskost v myšlenkách, pocitech i činech. Nejvýraznější charakteristikou osob s vysokými hodnotami na této škále je altruismus. Tyto osoby mají pochopení a porozumění pro druhé, projevují jim přízeň, chovají se k nim laskavě a vlídně. Jsou ochotni pomáhat a jsou přesvědčení, že ostatní budou pomáhat i jim. Dávají přednost spolupráci. Osoby s nízkým skóre se popisují spíše jako egoistické, nepřátelské, spíše upřednostňují soutěžení než spolupráci, jsou schopni bojovat za své vlastní zájmy.

5) Svědomitost (S) – Škála vyjadřující pořádnost (3 položky), zodpovědnost (3), usilování o dosažení cílů (3) a disciplínu (3). Tato škála se týká sebekontroly, která se vztahuje k aktivnímu procesu plánování, organizování a realizaci úkolů. Osoby s vyšším skóre se popisují jako cílevědomé, pilné, vytrvalé, systematické, s pevnou vůlí, disciplinované, spolehlivé, přesné a pořádné. Osoby s nižším skóre se popisují jako nedbalé, nestálé, lhostejné, naplňující své cíle s malým zaujetím.

6.3. Procedura

Každá osoba byla nejprve seznámena s průběhem testování, požádána o účast ve výzkumu a o souhlas se zpracováním získaných dat. Následně byl administrován Stroopův test, při kterém byl měřen čas výkonu testované osoby. První a druhá testová tabulka byla zadávána jednou, třetí testová tabulka dvakrát. Poté byla osoba požádána o vyplnění dotazníku LMI a následně o vyplnění dotazníku NEO. U skupiny 20 osob se tyto podmínky bohužel nepodařilo dodržet. Zatímco osoby skupinově vyplňovaly dotazníky, nejprve LMI a poté NEO, byl jim jednotlivě ve vedlejší místnosti snímán Stroopův test. Došlo k tomu z důvodu omezeného času, v němž se osoby mohly výzkumu účastnit. Dále čtyři osoby z výzkumného souboru z nedostatku času po administraci CWT a obeznámení s instrukcemi dotazníku LMI a NEO vyplnily dotazníkové metody doma a následně odevzdaly v předem dohodnutý čas a na předem dohodnuté místo. Doufáme, že tím nedošlo k výraznému ovlivnění výsledků.

6.4. Způsob analýzy dat

Vyhodnocování metod proběhlo dle zásad manuálů. Pro výpočet interferenčního skóru Stroopova testu byla zvolena druhá administrace třetí testové tabulky, tedy vzorec $CW_2 - W$, pro výpočet Brovermanova indexu síly ega vzorec $(CW-C)/W$ a výsledky z druhé administrace subtestu CW, a pro index verbální specializace vzorec $(W-C)/C$. Získaná data byla zpracována pomocí počítačových programů MS Office Excel 2007 a Statistica 7.

Pro popis výzkumného souboru a pro výpočet základních údajů byly využity metody popisné statistiky: aritmetický průměr, směrodatná odchylka, minimální a maximální hodnota.

Neboť získaná data – hrubé skóry - lze považovat za metrická, počet testovaných osob byl vyšší než 15, a předpokládáme normální rozložení četnosti, byly pro testování hypotéz zvoleny metody parametrické statistiky. Pro testování hypotéz o vztahu mezi jednotlivými proměnnými byl zvolen Pearsonův korelační koeficient. Pro testování rozdílů mezi muži a ženami byl použit F- test a na základě zjištění o významnosti/nevýznamnosti rozdílů mezi rozptyly byl následně zvolen příslušný Studentův T test. Jako statisticky významná byla stanovena 5% hladina významnosti.

6.5. Etické otázky

Všechny osoby, které se výzkumu zúčastnily, byly osoby starší 18 let. Výzkum byl dobrovolný. Data byla sebrána na základě jejich ústního souhlasu poté, co byly obeznámeny s průběhem výzkumu a s tím, co je od nich očekáváno. Výzkum proběhl anonymně, jediným demografickým údajem, které osoby vyplňovaly, bylo pohlaví. Data byla využita pouze za účelem zpracování pro diplomovou práci. Nepředpokládáme, že by během výzkumu došlo k újmám na straně testovaných osob. Pěti osobám, které samy od sebe vyjádřily přání, zda by mohly získat své výsledky, byly jejich údaje označeny a následně sděleny.

7. Výsledky

V této kapitole jsou na následujících stranách podrobně formou tabulek včetně slovního popisu přiblíženy získané výsledky. Kromě zjištění vyplývajících z testování hypotéz, zmiňujeme i další informace deskriptivní povahy o výzkumném souboru. Pro úsporu využíváme dále následující zkratky, aritmetický průměr - \bar{x} , směrodatnou odchylku - s , minimální hodnotu – *Min*, maximální hodnotu - *Max*.

7.1. Deskriptivní statistika výzkumného souboru

7.1.1. Popis výsledků zkoumaného souboru v dotazníku NEO

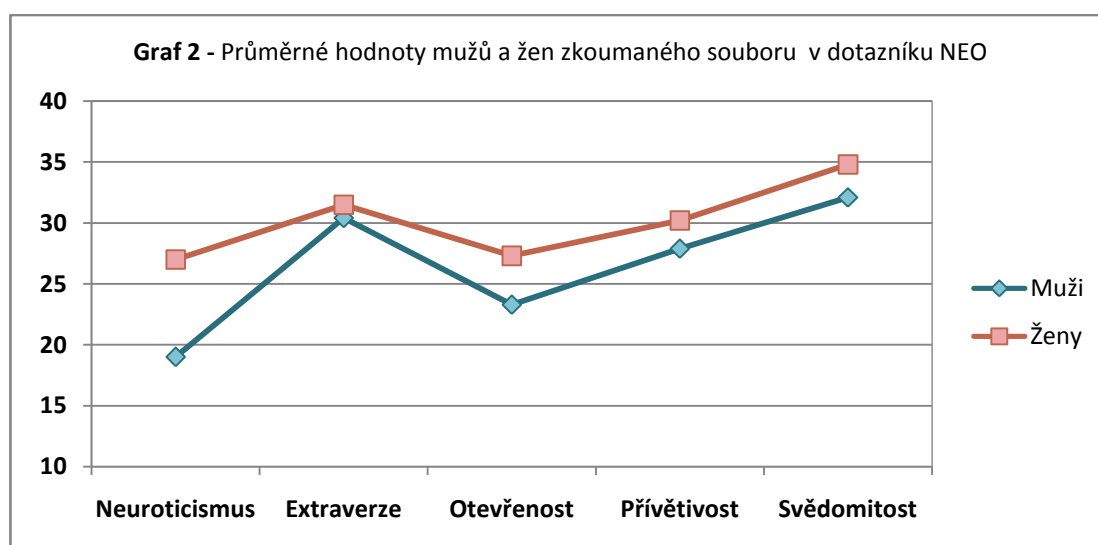
V rámci výzkumného souboru jsme v dotazníku NEO obdrželi následující data, jedná se o hrubé skóry, přibližné pomocí \bar{x} , s , Min a Max v tabulce č. 7 :

	Celý zkoumaný soubor (n=67)				Muži (n=31)		Ženy (n=36)	
	\bar{x}	s	Min	Max	\bar{x}	s	\bar{x}	s
Neuroticismus	23,3	9,3	3	44	19,0	8,2	27,0	8,7
Extraverze	31	7,9	15	45	30,4	7,2	31,5	8,5
Otevřenost	25,4	6,2	6	41	23,3	5,4	27,3	6,3
Přívětivost	29,1	6,2	9	40	27,9	5,4	30,2	6,8
Svědomitost	33,5	6,7	13	47	32,1	6,0	34,8	7,1

Tabulka 7 – Popis dosažených hodnot zkoumaného souboru v dotazníku NEO

Hodnoty získané v rámci zkoumaného souboru lze považovat za podobné průměrným hodnotám hrubých skóru, které jsou popsány v manuálu testu (Hřebíčková, Urbánek, 2001) pro soubor n 1103 - N 22,4; E 31,9; O 27,7; P 30,0; S 28,7. Rozdíl lze spatřovat v dimenzi Otevřenost, poukazující na menší otevřenost výzkumného souboru, a v dimenzi Svědomitost, kdy se výzkumný soubor posoudil jako svědomitější.

Muži a ženy z výzkumného souboru se v rámci sebeposouzení statisticky významně (na 5% hladině) lišili v proměnných Neuroticismu a Otevřenosti. Byli to muži, kteří se oproti ženám popsali nižšími hodnotami na škále Neuroticismus a Otevřenost. Dále je z grafu č. 2 patrné, že muži si i ve všech ostatních proměnných, ačkoliv ne statisticky významně, přisuzovali menší hodnoty, tato tendence odpovídá i publikovaným průměrným hodnotám v manuálu.

7.1.2. Popis výsledků zkoumaného souboru v dotazníku LMI

V rámci dotazníku LMI byly na výzkumném souboru získány následující data, znázorněny jsou hrubé skóry pomocí \bar{x} , s , Min a Max v následující tabulce č. 8:

	Celý zkoumaný soubor (n=69)				Muži (n=31)		Ženy (n=38)	
	\bar{x}	s	Min	Max	\bar{x}	s	\bar{x}	s
Vytrvalost	42,3	8,4	22	61	44,3	7,2	40,7	9,0
Dominance	41,2	9,0	16	62	41,3	8,4	41,1	9,5
Angažovanost	37,5	8,8	18	59	36,2	8,8	38,5	8,8
Důvěra v úspěch	45,0	8,9	20	67	46,7	8,5	43,6	9,1
Flexibilita	44,9	6,9	24	62	46,1	6,7	43,9	7,0
Flow	46,1	9,4	17	69	45,7	7,7	46,4	10,7
Nebojácnost	36,1	10,8	15	58	39,5	10,1	33,2	10,6
Internalita	46,0	7,2	29	61	45,3	6,7	46,6	7,6
Kompen. úsilí	50,3	8,6	28	68	48,3	8,8	51,9	8,2
Hrdost na výkon	55,1	8,3	25	69	53,3	9,2	56,6	7,2
Ochota učit se	43,5	7,6	28	62	44,5	7,0	42,6	8,1
Prefer. obtíž.	38,9	10,8	13	63	42,5	10,2	35,9	10,5
Samostatnost	42,2	6,8	20	55	44,0	5,2	40,8	7,6
Sebekontrola	45,2	8,2	30	65	42,4	6,5	47,5	8,8
Orien. na status	44,5	10,5	23	67	44,2	9,7	44,7	11,2
Soutěživost	41,7	9,9	23	65	42,8	8,4	40,8	11,1
Cílevědomost	42,8	9,0	18	60	43,1	7,3	42,7	10,2
Celkový skór	743,2	77,2	601	945	750,2	71,5	737,5	82,0

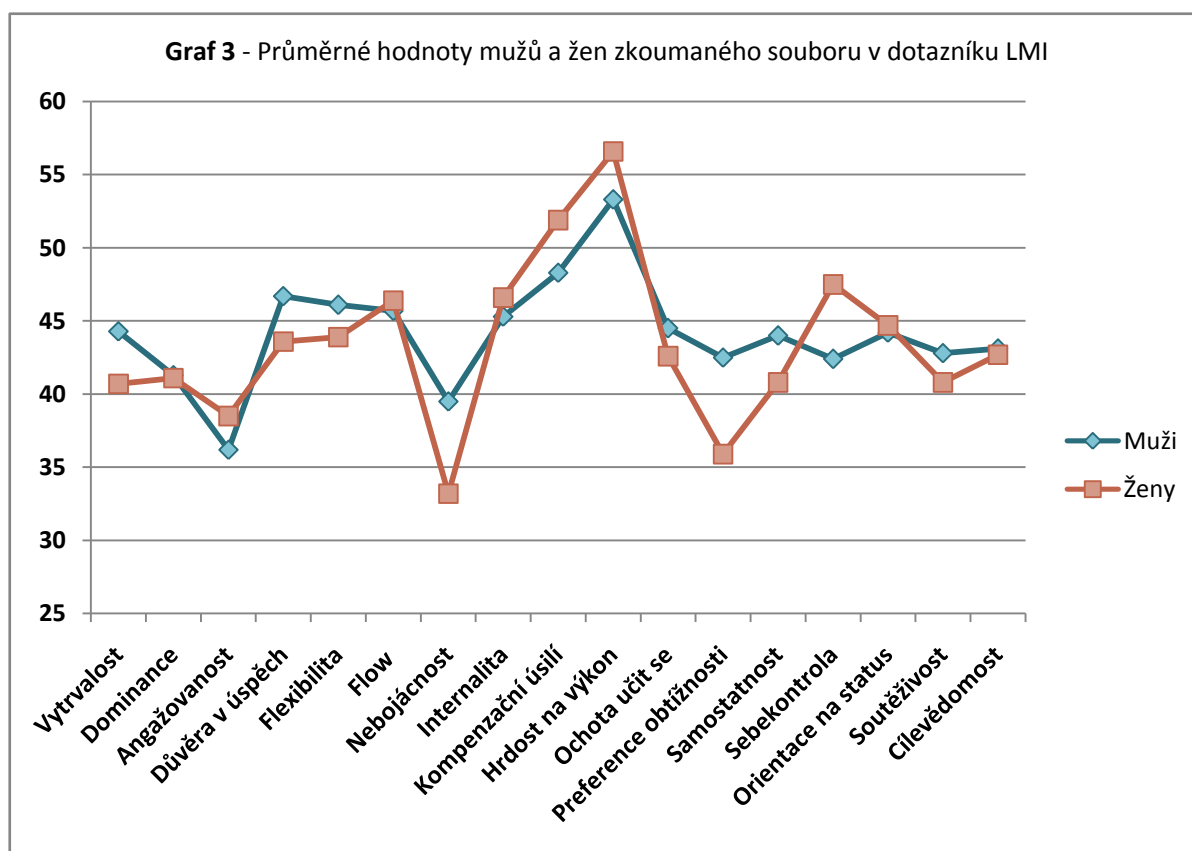
Tabulka 8 – Popis dosažených hodnot zkoumaného souboru v dotazníku LMI

V porovnání s hrubými skóry českého standardizačního vzorku publikovanými v manuálu dotazníku LMI¹⁶ (Schuler, Prochaska, 2003) pro $n = 293$, VY 45,4; DO 44,8; AN 38,9; DU 46,6; FX 49,2; FL 48,1; NE 40,1; IN 50,3; KU 49,4; HV 56,0; OU 49,1; PO 41,2; SA 45,3; SK 45,2; OS 47,3; SO 41,9; CV 45,8; celkový skór 784,5, je patrné, že průměrné hodnoty výzkumného souboru byly ve všech případech téměř rovny nebo menší hodnotám získaným na standardizačním vzorku. Vcelku podobné hodnoty byly získány u škál Angažovanost, Důvěra v úspěch, Flow, Kompenzační úsilí, Hrdost na výkon, Sebekontrola a Soutěživost. Výraznější rozdíly ve směru k menším získaným hodnotám lze pozorovat na škálách Vytrvalost, Dominance, Flexibilita, Nebojácnost, Internalita, Ochota učit se, Preference obtížnosti, Samostatnost, Orientace na status a Cílevědomost. Celkový průměr výkonové motivace poukazuje, že osoby ve výzkumném vzorku měly tendenci přisuzovat si nižší míru výkonové motivace než osoby v českém standardizačním vzorku.

¹⁶ Pro porovnání byly zvoleny průměrné hodnoty celého standardizačního souboru.

Rozdíly mezi muži a ženami při sebeposouzení se v rámci výzkumného souboru projevíly statisticky významné (na 5% hladině) v následujících škálách: Nebojácnost, Preference obtížnosti, Sebekontrola. Muži se ve srovnání se ženami popsali jako více nebojácní a více preferující obtížné úkoly, zároveň si přisoudili menší míru sebekontroly.

Ačkoliv manuál dotazníku (Schuler, Prochaska, 2003) popisuje mnohem více rozdílů mezi muži a ženami, rozdíly ve výzkumném souboru odpovídají tvrzením autorů, kteří zmiňují, že škála Sebekontrola by se dala označit téměř jako „feminí“ komponenta motivace, a škála Nebojácnost je jedna z nejvýraznějších škál, kde lze nalézt rozdíly v rámci pohlaví. Rozdíly v pohlaví jsou v rámci dotazníku LMI zohledněny odlišnými normami pro muže a ženy. V rámci výzkumného souboru lze říci, že ačkoliv ne statisticky významně, měli muži tendenci dosahovat mírně vyšších hodnot (oproti posouzení v dotazníku NEO, kde si přisuzovali nižší hodnoty) než ženy jak v celkové skóre výkonové motivace, tak ve většině jednotlivých dimenzí, vyjma dimenzí Angažovanosti, Internalita, Kompenzační úsilí, Sebekontrola a Hrdost na výkon, kde dosahovali mírně nižších skóre. Přehledně znázorněno v grafu č. 3:

7.1.3. Popis výsledků zkoumaného souboru v CWT

Výkon zkoumaného souboru ve Stroopově testu je popsán v minutách a sekundách opět pomocí hodnot \bar{x} , s , Min a Max a znázorněn v následující tabulce č. 9:

	Celý zkoumaný soubor (n=69)				Muži (n=31)		Ženy (n=38)	
	\bar{x}	s	Min	Max	\bar{x}	s	\bar{x}	s
W	00:47	0:06	00:36	01:01	0:45	0:06	0:47	0:06
C	01:01	0:10	00:43	01:18	1:03	0:08	0:57	0:12
CW	01:32	0:18	01:02	02:16	1:30	0:18	1:33	0:17
CW2	01:30	0:16	01:03	02:13	1:27	0:15	1:31	0:17
CW2-C	00:28	0:13	00:06	01:09	0:24	0:11	0:31	0:13

Tabulka 9 – Popis dosažených časů zkoumaného souboru v CWT

V porovnání s průměrnými hodnotami publikovanými v manuálu Stroopova testu¹⁷ (Daniel, 1983) v sekundách - W 47,72; C 61,08; CW 92,48; CW2 92,64; CW2-C 32,47, lze říci, že námi získané hodnoty jsou velmi podobné. Pro první dva subtesty čtení a jmenování barev jsou téměř totožné W 47, C 61. Velmi podobné jsou i pro subtest jmenování barvy konfliktního podnětu CW 92, CW2 90. Je ale patrné, že ve výzkumném vzorku oproti publikovaným hodnotám nedošlo při druhé administraci subtestu k mírnému zhoršení výsledku, ale naopak došlo ke zlepšení. Následně lze zaznamenat i větší rozdíl v indexu interference CW2-C 28, kdy je patrné, že testované osoby z výzkumného vzorku vykazovaly průměrně nižší čas.

¹⁷ Pro porovnání byly zvoleny publikované průměrné hodnoty pro věkovou skupiny 22-25 let.

7.2. Testování hypotéz

7.2.1. Stroopův test a celkový skór výkonové motivace

HYPOTÉZA 1 byla formulována následovně: *Neexistuje statisticky významná korelace mezi výkonem v jednotlivých subtestech Stroopova testu a celkovým skóre sebeposouzení výkonové motivace v dotazníku LMI.*

Rozhodli jsme se, že hypotézu budeme ověřovat jak na úrovni celé skupiny, tak skupiny mužů a skupiny žen zvlášť.

Analýzou se pro **celý výzkumný soubor** potvrdila neexistence statisticky významné korelace mezi jednotlivými subtesty a indexy Stroopova testu a celkovým skóre sebeposouzení výkonové motivace v dotazníku LMI, viz následující tabulka č. 10:

	W	C	CW	CW2	CW2-C	(CW-C)/W	(W-C)/C
Celkový skór VM celý soubor	-0,14	0,04	-0,18	-0,16	-0,17	-0,11	-0,03

Tabulka 10 - Korelační analýza CWT a celkového skóru výkonové motivace pro celý zkoumaný soubor

Neexistenci statisticky významné korelace mezi celkovým skóre výkonové motivace a jednotlivými subtesty a indexy Stroopova testu jsme potvrdili i pro **skupinu mužů**, viz tabulka č. 11:

	W	C	CW	CW2	CW2-C	(CW-C)/W	(W-C)/C
Celkový skór VM muži	-0,12	-0,07	-0,08	-0,03	0,00	-0,15	-0,13

Tabulka 11 - Korelační analýza CWT a celkového skóru výkonové motivace pro skupinu mužů

Ke stejnému závěru jsme došli i u **skupiny žen**, neboť ani zde nebyla nalezena statisticky významná korelace, viz následující tabulka č. 12:

	W	C	CW	CW2	CW2-C	(CW-C)/W	(W-C)/C
Celkový skór VM ženy	-0,14	0,07	-0,26	-0,24	-0,24	-0,08	0,05

Tabulka 12 - Korelační analýza CWT a celkového skóru výkonové motivace pro skupinu žen

První testovanou hypotézu tak můžeme přijmout jako platnou na úrovni celého výzkumného souboru i na úrovních skupiny mužů a skupiny žen.

7.2.2. Stroopův test a jednotlivé subškály dotazníku LMI

Dále jsme si stanovili **HYPOTÉZU 2: Neexistuje statisticky významná korelace mezi výkonem v jednotlivých subtestech Stroopova testu a sebezousazením v jednotlivých subškálách dotazníku výkonové motivace LMI.**

I tuto hypotézu jsme se rozhodli testovat v rámci celého výzkumného souboru a v rámci skupiny mužů a skupiny žen zvlášť.

Pro celý výzkumný soubor byla tato hypotéza vyvrácena, neboť se projevíly některé statisticky významné korelace, viz následující tabulka č. 13:

	W	C	CW	CW2	CW2-C	(CW-C)/W	(W-C)/C
Vytrvalost	-0,08	-0,04	-0,15	-0,10	-0,09	-0,07	-0,01
Dominance	-0,18	0,09	-0,14	-0,13	-0,13	0,00	0,07
Angažovanost	0,13	0,10	0,14	0,21	0,15	-0,06	-0,10
Důvěra v úspěch	-0,04	0,10	-0,12	-0,07	-0,11	-0,09	-0,21
Flexibilita	-0,22	-0,08	-0,21	-0,23	-0,19	0,05	0,19
Flow	-0,04	-0,03	0,07	0,02	0,03	-0,17	-0,03
Nebojácnost	-0,11	0,07	-0,03	0,00	-0,05	0,12	-0,08
Internalita	-0,21	-0,28*	-0,18	-0,23	-0,10	0,23	0,01
Kompenzační úsilí	-0,05	0,04	-0,02	-0,04	-0,02	-0,17	0,00
Hrdost na výkon	-0,05	-0,05	-0,04	-0,13	-0,05	-0,07	0,11
Ochota učit se	-0,16	-0,04	-0,14	-0,20	-0,20	-0,03	-0,02
Preference obtíž.	-0,05	0,16	-0,20	-0,09	-0,14	-0,11	-0,09
Samostatnost	-0,03	0,18	0,03	0,12	0,09	-0,17	-0,24*
Sebekontrola	0,00	-0,03	0,18	0,15	0,18	-0,13	0,10
Orientace na status	0,02	0,07	-0,22	-0,15	-0,16	-0,15	0,01
Soutěživost	-0,17	0,00	-0,29*	-0,33**	-0,35*	0,00	0,02
Cílevědomost	-0,10	0,00	-0,27*	-0,23	-0,25*	-0,07	0,06

Tabulka 13 - Korelační analýza CWT a jednotlivých škál dotazníku LMI pro celý výzkumný soubor
Poznámka: *=signifikantní na 5% hladině, **= signifikantní na 1% hladině

Z tabulky je patrné, že všechny statisticky významné korelace byly negativní. Projevila se negativní korelace subtestu jmenování barev C Stroopova testu se škálou Internalita. Což znamená, že osoby s nižším časem (lepší výsledek) v subtestu jmenování barev C si přisoudily větší hodnoty na škále Internalita. Dále se projevíly negativní korelace škály Soutěživost s prvním a druhým zadáním třetího subtestu jmenování barvy konfliktního podnětu Stroopova testu CW, CW2 a rovněž s indexem interference. Výsledky tak hovoří o skutečnosti, že lidé, kteří se na škále Soutěživost posoudili výše, dosáhli lepších časů v subtestech CW a CW2 i co se týče indexu interference Stroopova testu. Další škálou dotazníku LMI, která vykázala negativní korelace s první administrací

třetího subtestu jmenování barvy konfliktního podnětu CW a indexem interference Stroopova testu byla škála Cílevědomost. Opět lidé s lepšími (nižšími) časy ve Stroopovu testu si tak přisoudili vyšší hodnoty na škále Ctižádostivost. Jako poslední statisticky významnou korelaci můžeme popsat zápornou korelaci škály Samostatnost s indexem $(W-C)/C$. Osoby s vyššími hodnotami indexu $(W-C)/C$ si tedy přisoudily na škále Samostatnost nižší hodnoty. Všechny zmíněné korelace, vyjma jediné 1% (Soutěživost – CW2), byly signifikantní na 5% hladině významnosti.

Hypotézu jsme dále testovali pro **skupinu mužů**. Pro skupinu mužů musíme hypotézu o neexistenci statisticky významné korelace mezi výkonem v jednotlivých subtestech Stroopova testu a jednotlivými subškálami dotazníku výkonové motivace LMI rovněž zamítnout, ačkoliv se projevila pouze jediná statisticky významná korelace, viz následující tabulka č. 14:

	W	C	CW	CW2	CW2-C	(CW-C)/W	(W-C)/C
Vytrvalost	-0,07	-0,22	-0,21	-0,13	-0,01	-0,14	0,12
Dominance	-0,10	0,05	0,10	0,03	0,00	0,10	-0,22
Angažovanost	-0,06	0,04	0,14	0,29	0,35	-0,14	-0,16
Důvěra v úspěch	-0,09	-0,07	-0,14	-0,01	0,03	-0,14	-0,04
Flexibilita	0,06	-0,02	0,02	0,04	0,06	0,04	0,04
Flow	-0,20	-0,14	-0,03	-0,13	-0,07	-0,30	-0,05
Nebojácnost	0,02	0,06	0,09	0,22	0,25	0,06	-0,12
Internalita	-0,05	-0,19	-0,21	-0,18	-0,11	-0,04	-0,11
Kompenzační úsilí	-0,13	-0,01	-0,15	-0,13	-0,17	-0,14	-0,06
Hrdost na výkon	-0,06	-0,17	-0,13	-0,28	-0,26	-0,06	0,04
Ochota učit se	-0,29	-0,14	-0,11	-0,09	-0,03	0,07	0,08
Preference obtíž.	0,02	-0,05	-0,07	0,14	0,22	-0,17	-0,12
Samostatnost	0,09	0,12	0,23	0,32	0,34	-0,13	-0,27
Sebekontrola	0,15	0,13	0,20	0,21	0,18	-0,30	0,09
Orientace na status	0,02	0,06	-0,06	-0,12	-0,21	0,10	-0,19
Soutěživost	-0,09	-0,04	-0,15	-0,34	-0,42*	0,07	-0,01
Cílevědomost	-0,26	-0,03	-0,16	-0,08	-0,09	0,02	-0,15

Tabulka 14 - Korelační analýza CWT a jednotlivých škál dotazníku LMI pro skupinu mužů

Poznámka: *=signifikantní na 5% hladině, **= signifikantní na 1% hladině

Zmíněná jediná negativní korelace se týká škály Soutěživost, která vykázala statisticky významnou souvislost s indexem interference Stroopova testu. Znamená to, že muži s nižším interferenčním časem si přisuzovali na škále dotazníku LMI Soutěživost vyšší hodnoty. Korelace byla potvrzena na 5% hladině významnosti.

Testování platnosti hypotézy v rámci **skupiny žen** přineslo rovněž její zamítnutí, neboť se projevíly některé statisticky významné korelace, viz tabulka č. 15:

	W	C	CW	CW2	CW2-C	(CW-C)/W	(W-C)/C
Vytrvalost	-0,01	-0,04	-0,07	-0,05	-0,06	-0,03	-0,03
Dominance	-0,24	0,11	-0,32	-0,24	-0,22	-0,08	0,25
Angažovanost	0,25	0,19	0,12	0,13	-0,03	-0,01	-0,09
Důvěra v úspěch	0,06	0,13	-0,09	-0,09	-0,14	-0,06	-0,28
Flexibilita	-0,39*	-0,18	-0,39*	-0,42*	-0,32	0,07	0,32
Flow	0,04	0,02	0,13	0,10	0,08	-0,10	-0,02
Nebojácnost	-0,11	-0,03	-0,07	-0,10	-0,13	0,18	-0,01
Internalita	-0,37*	-0,30	-0,17	-0,28	-0,14	0,42**	0,06
Kompenzační úsilí	-0,07	0,16	0,06	-0,01	0,00	-0,20	-0,01
Hrdost na výkon	-0,14	0,13	0,02	-0,04	0,02	-0,09	0,14
Ochota učit se	-0,04	-0,03	-0,15	-0,26	-0,27	0,00	-0,05
Preference obtíž.	0,00	0,17	-0,28	-0,21	-0,28	-0,06	-0,02
Samostatnost	-0,02	0,12	-0,06	0,07	0,08	-0,20	-0,20
Sebekontrola	-0,19	0,00	0,14	0,08	0,09	-0,05	0,06
Orientace na status	0,01	0,10	-0,36*	-0,18	-0,15	-0,32	0,11
Soutěživost	-0,20	-0,02	-0,38*	-0,32	-0,30	0,03	0,05
Cílevědomost	0,00	0,01	-0,35*	-0,31	-0,35*	-0,12	0,16

Tabulka 15 - Korelační analýza CWT a jednotlivých škál dotazníku LMI pro skupinu žen
Poznámka: *=signifikantní na 5% hladině, **= signifikantní na 1% hladině

Z tabulky lze vyčíst následující korelace. Škála Flexibilita korelovala záporně s prvním subtestem čtení názvů barev W a prvním a druhým zadáním třetího subtestu jmenování barvy konfliktního podnětu CW, CW2 Stroopova testu. Zmíněná korelace hovoří o skutečnosti, že lidé s nižšími časy v těchto subtestech si zároveň přisoudili vyšší hodnoty na škále Flexibilita. Záporná korelace škály Internalita s prvním subtestem W Stroopova testu naznačuje lepší časy osob při subtestu čtení názvů barev W u osob, které si přisoudili větší míru Internality. Škála Internalita rovněž korelovala s indexem síly ega (CW-C)/W. Tentokrát ovšem v kladném směru, osoby s vyšší hodnotou Brovermanova indexu se tak na škále dotazníku LMI Internalita posoudily výše. Dále se projevila negativní korelace škály Orientace na Status s prvním zadáním třetího subtestu jmenování barvy konfliktního podnětu CW Stroopova testu. Osoby, které dosáhly nižších časů v subtestu CW, si tak přisoudily na škále Orientace na status vyšší hodnoty. Se subtestem CW vykázala negativní korelaci i škála Soutěživost. Opět ve stejném směru, tedy že osoby s lepšími časy si přisoudily na zmíněné škále větší míru soutěživosti. Poslední korelace se týkají škály Cílevědomost s první administrací třetího subtestu jmenování barvy konfliktního podnětu CW a s indexem interference Stroopova testu. Osoby s lepšími časy

se v obou případech, jak v subtestu CW, tak v indexu interference, posoudily na škále Cílevědomost výše. Téměř všechny zmíněné korelace byly statisticky významné na 5% hladině. Výjimku tvoří korelace škály Internalita s indexem síly ega (CW-C)/W, která se ukázala jako signifikantní na 1% hladině významnosti.

7.2.3. Stroopův test a základní charakteristiky osobnosti

HYPOTÉZU 3 jsme formulovali následovně: *Neexistuje statisticky významná korelace mezi výkonem v jednotlivých subtestech Stroopova testu a sebezposouzením v jednotlivých škálách základních charakteristik osobnosti pomocí inventáře NEO.*

Platnost této hypotézy jsme opět ověřovali pro celou výzkumnou skupinu, pro skupinu mužů i skupinu žen zvlášť.

Pro **celou výzkumnou skupinu** se prokázala hypotéza jako neplatná, neboť se projevíly některé statisticky významné korelace, znázorněné v následující tabulce č. 16:

	W	C	CW	CW2	CW2-C
Neuroticismus	0,27*	0,02	0,24*	0,19	0,20
Extraverze	-0,34**	0,01	-0,17	-0,13	-0,07
Otevřenost	-0,21	-0,13	-0,15	-0,16	-0,06
Přívětivost	-0,06	-0,11	0,06	0,07	0,19
Svědomitost	-0,09	-0,01	0,09	0,12	0,16

Tabulka 16 - Korelační analýza CWT a škál dotazníku NEO pro celý výzkumný soubor
Poznámka: *=signifikantní na 5% hladině, **= signifikantní na 1% hladině

Z tabulky je patrné, že můžeme hovořit o statisticky významné kladné korelaci (na 5% hladině) škály Neuroticismus s prvním subtestem čtení názvů barev W a první administrací třetího subtestu jmenování barvy konfliktního podnětu CW Stroopova testu. Osoby s vyšším (horším) časem při čtení názvů barev W a jmenování barvy konfliktního podnětu CW si tak přisoudily vyšší skóre na škále Neuroticismus. Objevila se také záporná korelace (na 1% hladině) škály Extraverze se subtestem W Stroopova testu, naznačující že osoby s lepším (nižším) časem při čtení názvů barev W si přisoudily vyšší hodnoty na škále Extraverze.

Pro **skupinu mužů** můžeme z hlediska námi získaných dat hypotézu o neexistenci statisticky významné korelace mezi výkonem v jednotlivých subtestech Stroopova testu a sebezposouzením v základních charakteristikách osobnosti pomocí inventáře NEO přijmout, neobjevila se totiž žádná statisticky významná korelace, viz tabulka č. 17:

	W	C	CW	CW2	CW2-C
Neuroticismus	0,26	0,16	0,35	0,18	0,12
Extraverze	-0,07	0,07	-0,22	-0,04	-0,10
Otevřenost	-0,08	-0,21	-0,21	-0,04	0,08
Přívětivost	0,18	0,13	0,09	0,33	0,35
Svědomitost	-0,07	-0,09	-0,14	-0,03	0,02

Tabulka 17 - Korelační analýza CWT a škál dotazníku NEO pro skupinu mužů

V rámci **skupiny žen** jsme museli hypotézu zamítnout, neboť byly prokázány jisté statisticky významné korelace, viz tabulka č. 18:

	W	C	CW	CW2	CW2-C
Neuroticismus	0,17	0,11	0,13	0,15	0,11
Extraverze	-0,57**	0,01	-0,15	-0,20	-0,09
Otevřenost	-0,44**	0,01	-0,18	-0,31	-0,29
Přívětivost	-0,29	-0,17	0,01	-0,12	0,04
Svědomitost	-0,17	0,10	0,23	0,19	0,18

Tabulka 18 - Korelační analýza CWT a škál dotazníku NEO pro skupinu žen
Poznámka: *=signifikantní na 5% hladině, **= signifikantní na 1% hladině

Jak vidno, u skupiny žen se projeví dvě statisticky významné korelace. Obě na 1% hladině významnosti. První negativní korelace se týká škály Extraverze a prvního subtestu čtení názvu barev W Stroopova testu. Osoby s nižším (lepším) dosaženým časem v subtestu W tak měly tendenci přisoudit si vyšší hodnoty na škále Extraverze. Druhá negativní korelace se subtestem W se týká škály Otevřenost. Opět osoby s lepším časem v subtestu čtení názvů barev W si přisoudily vyšší skóry na škále Otevřenost v dotazníku NEO.

7.2.4. Rozdíly ve výkonu v rámci Stroopova testu u mužů a žen

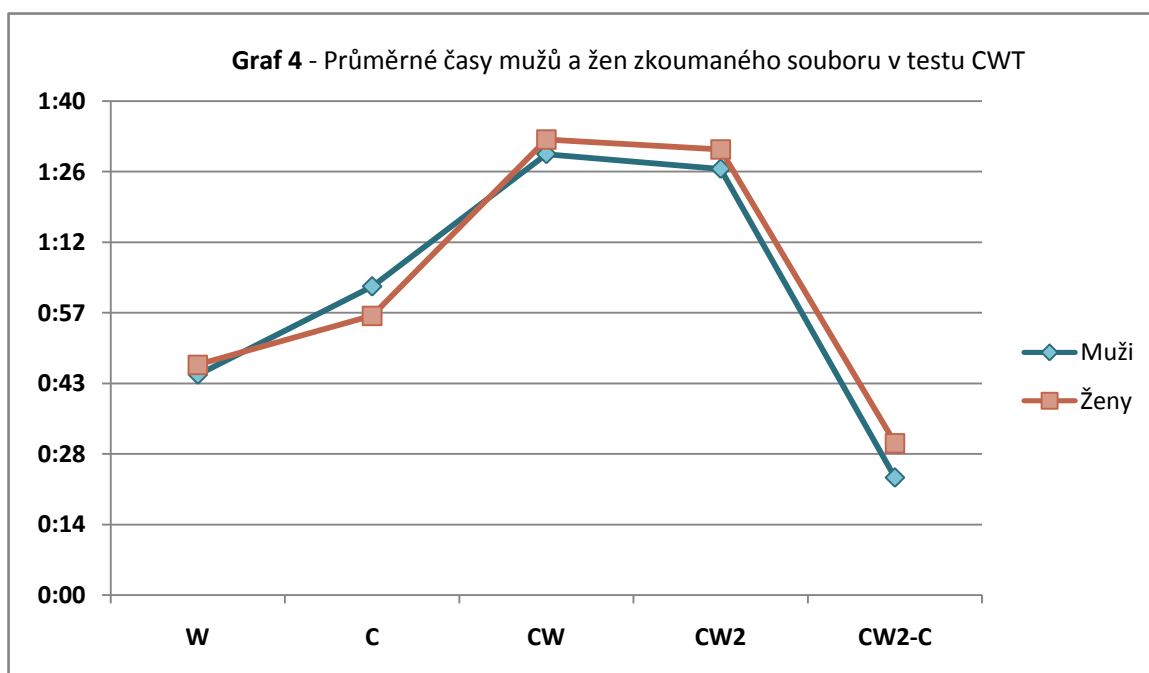
Jako poslední byla ověřována **HYPOTÉZA 4: Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi výkonem mužů a výkonem žen v jednotlivých subtestech a v indexu interference Stroopova testu.**

Tuto hypotézu jsme museli zamítnout. Aplikací Studentova T-testu se prokázal staticky významný rozdíl na 5% hladině významnosti mezi výkonem mužů a žen v subtestu jmenování barev C a ve vypočítaném indexu interference CW2-C. Výsledky jsou znázorněny v následující tabulce č. 19, kde p je pravděpodobnost chyby, pokud je hodnota $p \leq 0,05$ lze považovat rozdíl mezi skupinami za signifikantní:

	Průměr ženy	Průměr muži	T	P	s ženy	s muži	F- poměr rozptyly	p rozptyly
W	0,033	0,032	1,253	0,214	0,005	0,004	1,104	0,787
C	0,040	0,044	-2,060	0,043	0,008	0,006	2,225	0,027
CW	0,065	0,0628	0,720	0,474	0,012	0,013	1,152	0,677
CW2	0,063	0,061	0,867	0,389	0,012	0,011	1,200	0,612
CW2-C	0,022	0,017	2,166	0,034	0,010	0,008	1,379	0,368

Tabulka 19 - Výsledky Studentova T- testu pro dvě nezávislé skupiny muži/ženy

Z následujícího grafu č. 4 je patrné, že v subtestu jmenování barev C muži vykazovali oproti ženám vyšší čas, podali tedy v průměru horší výkon. Zatímco ve vypočteném indexu interference CW2-C dosáhli nižších hodnot, a v rámci schopnosti odolat interferenci tedy podali lepší výkon.

7.2.5. Přehled platnosti hypotéz

HYPOTÉZU 1: *Neexistuje statisticky významná korelace mezi výkonem v jednotlivých subtestech Stroopova testu a celkovým skóre sebeposouzení výkonové motivace v dotazníku LMI. – PŘIJÍMÁME* jako platnou, protože se neprokázala žádná statisticky významná korelace pro celý výzkumný soubor, pro skupinu mužů i skupinu žen.

HYPOTÉZU 2: *Neexistuje statisticky významná korelace mezi výkonem v jednotlivých subtestech Stroopova testu a sebeposouzením v jednotlivých subškálách dotazníku výkonové motivace LMI. – ZAMÍTÁME*, neboť se prokázaly jisté statisticky významné korelace některých škál dotazníku LMI s výkonem ve Stroopově testu. Pro celý výzkumný soubor hovoříme o škálách Internalita, Soutěživost a Cílevědomost, Samostatnost. Ve skupině mužů se jedná o škálu Soutěživost. A v rámci skupiny žen byly zaznamenány signifikantní korelace se škálami Flexibilita, Internalita, Orientace na status, Cílevědomost, Soutěživost.

HYPOTÉZU 3: *Neexistuje statisticky významná korelace mezi výkonem v jednotlivých subtestech Stroopova testu a sebeposouzením v jednotlivých škálách základních charakteristik osobnosti pomocí inventáře NEO. – ZAMÍTÁME*, vzhledem k několika statisticky významným korelacím. Pro celý výzkumný soubor se to týká škál Extraverze a Neuroticismus, pro skupinu žen škál Extraverze a Otevřenost. Pro skupinu mužů bychom mohli hypotézu přijmout jako platnou, neboť se zde žádná signifikantní korelace neprojevila.

HYPOTÉZU 4: *Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi výkonem mužů a výkonem žen v jednotlivých subtestech a v indexu interference Stroopova testu. – ZAMÍTÁME*, s ohledem ke statisticky významným rozdílům mezi výkonem mužů a žen v subtestu jmenování barev C a v indexu interference CW2-C. V subtestu C dosáhly lepších výsledků ženy, v rámci indexu interferenci podali lepší výkon muži.

8. Diskuse

Cílem zmíněného výzkumu bylo pokusit se přiblížit k odpovědi na otázku, zda existuje či neexistuje souvislost mezi výkonem ve Stroopově testu interference, výkonovou motivací a osobnostními charakteristikami jedince. Hypotézy byly testovány vždy pro celý výzkumný soubor, pro skupinu mužů i skupinu žen zvlášť, dle doporučení některých autorů (zmíněno výše). Rovněž byl výzkum zaměřen na otázku, zda muži a ženy dosahují v rámci Stroopova testu interference rozdílných výsledků. V následujících podkapitolách popisujeme interpretaci výsledků a jejich diskusi, neopomeneme zdůraznit limity a omezení výzkumu a nastíníme možnosti dalšího výzkumu.

8.1. Stroopův test a výkonová motivace

Dle očekávání se nepotvrdila statisticky významná korelace mezi celkovým skóre výkonové motivace dotazníku LMI a výkonem v rámci Stroopova testu. Ke stejnému zjištění dospěli v již zmíněném výzkumu i Šiška a Opavský (1998), kteří užívali rovněž dotazníkovou sebesuzující metodu – DMV. Podrobněji byla přiblížena také Brovermanova studie (1963; in Jensen a Rohwer, 1966), zaměřená na vztahy mezi skóry získanými v CWT a znaky v odpovědích testovaných osob v rámci projektivních metod TAT a ROR. V této studii se jisté souvislosti projeví a je tedy možné položit si otázku, co způsobilo rozdíl mezi získanými výsledky. Jistě nelze říci, co je správnou odpovědí. Na první pohled je ale patrný rozdíl ve využitých metodách získávání dat. Zatímco v našem případě a výzkumu Šišky a Opavského byly pro zjišťování výkonové motivace využity sebesuzující dotazníkové metody, Broverman využil metody projektivní. Při studiu problematiky motivace se můžeme u některých autorů (např. McClelland, Kostestner, Weineberger, 1989; in Ziegler a kol., 2007) setkat s dělením motivů na implicitní a explicitní. Implicitní motivy se dle nich utvářejí emočními zkušenostmi v raném dětství, jsou spojeny se silnějšími a živějšími emočními zkušenostmi a epizodickým systémem paměti. Explicitní motivy se objevují s rozvojem řečově zprostředkovaných kognitivních struktur a se schopností mentální reprezentace sebe sama, jsou spojeny s generalizovanými autobiografickými vzpomínkami a se sebepojetím. A právě zatímco užitím dotazníkových sebevypovědních metod jsou údajně zjišťovány spíše explicitní motivy, užitím projektivních i objektivních metod dochází ke zjišťování motivů implicitních. A co více, některé studie poukazují na skutečnost, že implicitní a explicitní míry téhož motivu (např. právě motivu výkonu) spolu příliš nekorelují. Znamená to, že explicitní neboli sobě

připisované motivy nemusí odpovídat motivům implicitním. Sebeuposuzující metody jsou postaveny na výpovědi jedince o sobě samém. Při jejich užití je tak pravděpodobnost, že například jedinec, který je skromný nebo má nižší sebevědomí se může v těchto metodách posuzovat níže, ačkoliv jeho výsledky získané výkonovými metodami mohou odhalit lepší či vyšší hodnoty, než u sebe jedinec sám předpokládal, a rovněž si také takový jedinec nemusí být vědom například své implicitní vyšší výkonové motivace zjistitelné metodami projektivními. Opakem může být osoba, která se ve svých vlastních očích nadhodnocuje a která oplývá nadměrným sebevědomím, ale jejíž výkony či hodnoty získané metodami objektivními či projektivními těmto předpokladům nemusí odpovídat, nebo si takový jedinec také například nemusí vůbec uvědomovat svoji implicitní obavu ze selhání. Stuchlíková a Man (2009) popisují předpoklad, že kongruence mezi implicitními a vědomými cíly jedince je dosahováno postupně v procesu osobnostního zrání, není to něco, čeho by se dosahovalo automaticky. Tvrzení o existenci jak implicitních tak explicitních motivů a skutečnosti, že v kontextu projektivního měření lze hovořit o implicitní motivaci, zatímco v kontextu dotazníkového měření o motivaci explicitní, a že mezi nimi automaticky neexistuje významná souvislost, je tedy jednou z možných odpovědí na výše položenou otázku, co mohlo způsobit rozdíl mezi získanými výsledky.

Schuler a Prochaska (2003) podotýkají, že mnoho potíží při studiu výkonové motivace odborníci často vysvětlují také složitostí tohoto konceptu. Předpokládá se, že výkonová motivace je složena z mnoha jednotlivých submotivů, které ale není možné stále přesně určit, natož aby byla známá jejich přesná struktura. Schuler a Prochaska v rámci svého konceptu v dotazníku LMI začleňují do výkonové motivace i osobnostní faktory či znaky, které nejsou přímo součástí výkonové motivace, ale úzce s ní souvisejí, například způsob atribuce (škála Internalita). Pokud lze tedy výkonovou motivaci považovat za komplexní a mnoha faktory determinovanou osobnostní proměnnou, přičemž v konkrétní situaci výkonu vstupují do hry samozřejmě četné další faktory, jako jsou například kognitivní, motorické schopnosti atd., může tím být vysvětleno, proč motivace výkonu nemusí vždy odpovídat výkonu dosaženému (Šiška, Opavský, 1998). Je také otázkou, zda koncept výkonové motivace, v podání dotazníku LMI, není více relevantní pro situace výkonu dejme tomu v časově dlouhodobějších, méně strukturovaných podmínkách, jako je například profesní výkon, a méně relevantní v situaci výkonu, tak jak jej navozuje Stroopův test, zjišťující aktuální kognitivní výkon odrážející odolnost vůči zátěži.

Pokud instrukce dle zásad manuálu všem testovaným osobám zněla: *Vaší úlohou bude číst slova na této tabulce zleva doprava co nejrychleji, až dostanete pokyn...* (plus měření a

zaznamenávání času), může nám přijít na mysl možnost, že jedinci s vyšší výkonovou motivací by mohli vykazovat lepší výkony ve Stroopově testu. Zdá se ale, že významné korelace Stroopova testu jsou zaznamenávány převážně s metodami zaměřenými na zjišťování kognitivních schopností, z čehož můžeme předpokládat, že kognitivní spíše než motivační faktory mohou s výkonem ve Stroopově testu významně souviset. Již v úvodu bylo naznačeno, že v rámci osobnosti jedince spolu všechny psychické fenomény (procesy, obsahy a stavy) neodmyslitelně souvisí a vzájemně se ovlivňují, nicméně tyto souvislosti a vztahy jsou pro nás často neznámou. I Schuler a Prochaska (2003) zmiňují, že o vzájemné souvislosti motivace a schopností, natož pak o vzájemné závislosti těchto dvou veličin, je toho známo velmi málo. Mohou nás tak napadnout mnohé otázky: Nesouvisí výkon ve Stroopově testu s výkonovou motivací vůbec, nebo souvisí a v souvislosti s převahou kognitivních faktorů nemusí být jednoduché tuto souvislost zaznamenat. Je zřejmé, že vyšší výkonová motivace není automaticky spojena s lepšími kognitivními schopnostmi. A jak již bylo naznačeno, například jedinec s horšími kognitivními schopnostmi může být na základě pocitu méněcennosti naopak značně výkonově motivován.

Během administrace Stroopova testu jsme si povšimli, že někteří jedinci se velmi zajímali o svůj výkon, o to, jaký měli výsledek v porovnání s ostatními, i o to, zda se při druhé administraci třetí konfliktní testové tabulky zlepšili. Je logické, že při zlepšení času většinou projevovali uspokojení, zatímco při zhoršení moc spokojeni nebyli. Rovněž se zdálo, že někteří jedinci měli tendenci se zejména na druhou administraci třetího subtestu „připravovat“, v podobě usilovného soustředění, a někdy tuto skutečnost různě komentovali: „Teď to bude lepší, už vím jak na to“. Svoboda (2005) zdůrazňuje schopnost Stroopova testu sloužit jako objektivní test osobnosti. Je tedy pravděpodobné, že opravdu spíše než s výkonem v rámci Stroopova testu jedince by bylo možné nalézt souvislost výkonové motivace s chováním jedince během administrace testu.

8.2. Stroopův test a jednotlivé subškály dotazníku LMI

Ačkoliv se na námi získaných datech souvislost mezi celkovým skóre motivace a výkonem ve Stroopově testu neprokázala, projevíly se některé statisticky významné korelace s dílčími škálami dotazníku LMI a vyvrátil se tak náš předpoklad o neexistenci statisticky významné korelace mezi sebezpouzením na jednotlivých škálách dotazníku LMI a výkonem ve Stroopově testu. Pro celý výzkumný soubor se jednalo o škály Internalita, Soutěživost, Cílevědomost a Samostatnost. Pro skupinu mužů pouze o škálu

Soutěživost, a pro skupinu žen o škály Flexibilita, Internalita, Orientace na status, Soutěživost a Cílevědomost.

Škála **Soutěživost** korelovala negativně na 5% hladině významnosti s prvním zadáním třetího subtestu jmenování barvy konfliktního podnětu CW a s indexem interference CW2-C, a na 1% hladině významnosti korelovala negativně s druhou administrací třetího subtestu CW2. Osoby s lepším (nižším) skóre interference a nižším časem potřebným na subtest CW si tedy přisuzovaly mnohem větší míru soutěživosti. Jedná se zároveň o jedinou škálu, která korelovala s výkonem v CWT ve skupině mužů. Škála Soutěživost znázorňuje touhu být lepší než ostatní a zřejmě poukazuje na ten aspekt výkonové motivace, u kterého lze zaznamenat největší souvislost s výkonem v CWT. Je otázkou, zda osoby s vyšší mírou soutěživosti mají lepší schopnost odolat interferenčnímu podnětu, a tedy lepší schopnost korekce chování, nebo lze výsledky přisoudit skutečnosti, že soutěživější osoby mají větší potřebu podat výkon, který by byl lepší než u ostatních osob i v takových situacích odpovídajících podmínkám dobrovolné účasti ve výzkumu v rámci diplomové práce. Je tak možné, že oproti lidem s menší mírou soutěživosti, vynaložily tyto osoby větší úsilí, aby dosáhly dobrého výsledku. Autoři dotazníku Schuler a Prochaska (2003) popisují, že škála Soutěživost v sobě zahrnuje vedle touhy být lepší a rychlejší než ostatní i potřebu soutěžit se sebou samým (ačkoliv všechny položky dotazníku jsou ohledně této škály formulovány na soutěž s ostatními (?)). Tendence soutěžit se sebou samým, potřeba zlepšovat svůj výkon, by mohla být ale možným vysvětlením zvýraznění korelace při druhém administrování třetí testové tabulky CW2.

Dále se projevila statisticky významná záporná korelace na 5% hladině významnosti škály **Samostatnost** s vypočítaným indexem $(W-C)/C$. Osoby, které si v dotazníku LMI přisoudily menší míry na škále Samostatnost, tak vykazovaly vyšší hodnoty vypočítaného indexu $(W-C)/C$, označovaného jako index verbální specializace. Vyšší hodnoty indexu vypovídají o tom, že testovaná osoba dosáhla mnohem lepšího výsledného času při čtení barev W, oproti výslednému času potřebnému na jmenování barev C. Vysoké hodnoty tohoto indexu dle Brovermana údajně mohou sloužit také jako ukazatel obsedantních rysů.

O dalších korelacích se dá hovořit zejména z hlediska skupiny žen. U skupiny žen se projevila záporná korelace mezi škálou **Flexibilita** a výkonem v subtestech W, CW, CW2. Osoby s nižšími časy si přisoudily vyšší míru flexibility. Vždy je důležité zaznamenat, v rámci kterého subtestu Stroopova testu se korelace projevila. Záporná korelace se subtestem W, indikátorem osobního tempa (psychomotorické tempo), totiž může naznačovat pravděpodobnost, že osoby flexibilnější, projevující zájem o nové věci,

schopny vyrovnávat se s novými situacemi a přizpůsobovat se novým podmínkám, mají rychlejší osobní tempo. Dále je možné, že flexibilita neboli schopnost nevnímat nové a otevřené situace jako ohrožení je spojena s lepším vyrovnáváním se nejen v různých životních podmínkách, ale také v konkrétní situaci konfliktního podnětu, jak jej navozuje třetí subtest Stroopova testu. Tuto hypotézu může potvrdit i mírné zvýšení korelace při druhém administrování třetího subtestu. A skutečnost, že Daniel (1983) považuje Stroopův test za vhodný ke zjišťování schopnosti vyrovnat se s krátkodobou psychickou zátěží.

Záporná korelace se u skupiny žen projevila i mezi výkonem v prvním subtestu W Stroopova testu a škálou *Internalita*. Tato korelace hovoří opět o tom, že osoby s vyšším osobním tempem si přisuzovaly vyšší míru na této škále. Zajímavé je, že zmíněná škála rovněž korelovala, tentokrát kladně, na 1% hladině významnosti s indexem (CW-C)/W, který je považován za indikátor síly ega a naznačuje schopnost kontroly reakcí a impulzů. Prokázala se tedy jistá souvislost mezi schopností kontrolovat reakce a impulzy a „tendencí k vnitřnímu způsobu atribuce“, přesvědčení, že většina událostí v životě jedince závisí na osobě samotné, na jejím vlastním chování a nasazení sil, nikoliv na náhodě či štěstí. Schuler a Prochaska (2003) potvrzují, že internalitu chápou v souladu s konceptem místa řízení J. B. Rottera. V teoretické části jsme nastínili jedno z možných rozdělení struktury Já. Balcar (1991) hovoří o internalitě a externalitě jako o tom aspektu sebepojetí vyjadřující Moc: „Mohu činit...“. Lze tedy předpokládat, že pokud tito jedinci vnímají výsledky své činnosti jako důsledek svého chování, přejímají za své chování větší zodpovědnost a vkládají kontrolu plně do sebe, přičemž vnímají nejen svoji schopnost (moc) ovlivňovat své okolí, ale i sebe.

Interpretovat záporné korelace se škálami *Orientace na status* a *Ctižádostivost* se jeví poněkud obtížnější. Škály se zaměřují totiž spíše na budoucnost – Ctižádostivost, a na pozici v rámci jisté sociální skupiny – Orientace na status. Negativní korelace škály Ctižádostivost s vypočítaným indexem interference by mohla naznačovat, že osoby s vyšší mírou ctižádostivosti mají větší schopnost odolávat nejen „pokušením“ při dosahování svého cíle ale i vyrušením a interferencím v rámci konfliktního podnětu Stroopova testu, nejsou tolik náchylné k rušení a mají dobrou schopnost korekce svého chování. Problémem ovšem je, že pokud si přečteme jednotlivé otázky dotazníku LMI zjistíme, že tyto charakteristiky jsou zjišťovány spíše pomocí škál Vytrvalost a Sebekontrola, z nichž ale ani jedna významnou souvislost s výkonem v rámci Stroopova testu neprojevila. Škála Ctižádostivost je charakterizována tendencemi k vysokým nárokům na svůj výkon a jeho postupné zlepšování z hlediska dlouhodobých plánů. Je tak možné, stejně jak jsme uvedli u

škály Soutěživost, že pro ženy s vyššími hodnotami na škále Ctižádostivost byl pro ně samotné jejich výkon důležitý a zvýšily tak své úsilí na dosažení dobrého výsledku. I ohledně škály Orientace na status můžeme rovněž hovořit o jisté touze podat výkon, tentokrát jako prostředek získání vyššího sociálního statusu a obdivu, můžeme tedy uvažovat o stejném mechanismu.

8.3. Stroopův test a základní vlastnosti osobnosti

Co se týče vztahu výkonu v rámci Stroopova testu a charakteristik osobnosti zjišťovanými dotazníkem NEO, vyvrátily se naše předpoklady o neexistenci statisticky významné korelace mezi výkonem ve Stroopově testu a škálami Extraverze, Otevřenost a Neuroticismus. Pro škály Přívětivost a Svědomitost se naše předpoklady potvrdily a statisticky významné korelace se nenalezly.

Důležité je, že záporné korelace na 1% hladině významnosti pro skupinu žen, i pro celý soubor subtestu W se škálami *Extraverze* a *Otevřenost* (pouze pro skupinu žen), opět hovoří pouze o vztahu k osobnímu tempu. Osoby s lepším výkonem v subtestu W měly větší tendenci přisoudit si vyšší míru na škálách Extraverze a Otevřenost. Což znamená, že pro jedince, kteří se posoudili jako otevřenější a extravertovanější, bylo typické rovněž rychlejší osobní tempo. Připomeňme, že tato souvislost s osobním tempem byla zaznamenána i pro škálu dotazníku LMI posuzující flexibilitu jedince (opět pouze pro skupinu žen). Škála Flexibilita je v manuálu dotazníku LMI sledována jako zčásti příbuzná se škálou Extraverze a zčásti se škálou Otevřenost v rámci pětifaktorového modelu (Schuler a Prochaska, 2003). Zjištěné výsledky tedy mohou naznačovat, že pro flexibilnější, otevřenější či extravertovanější jedince je vskutku společné rychlejší osobnostní tempo. Popis škály Extraverze manuálu opravdu popisuje jedince s vyššími skóry na této škále i charakteristikami jako energický či aktivní. Rychlejší osobní tempo se tedy pravděpodobně může v běžném životě projevovat skutečnostmi, které jsou vystiženy otázkami v dotazníku NEO jako např. *Často žiji v rychlém tempu; Často mám pocit, že překypuji energií; Jsem velmi aktivní; Jsem rád tam, kde se něco děje*. V příloze č. 2 je zmíněna pětifaktorová teorie osobnosti autorů dotazníku NEO McCrae a Costy, kteří předpokládají, že zmíněných pět základních rysů osobnosti se projevuje jako charakteristiky temperamentu (Hřebíčková, 2001). V tomto smyslu tak můžeme zřejmě uvažovat zejména o rysech extraverze a emoční stability (neuroticismus), u nichž dle Blatného (2003) byly prokázány biologické základy a které jsou v rámci biologicky orientovaných teorií osobnosti označovány jako temperamentové. Na temperament se dle

Smékala (2002) ptáme, pokud si položíme otázku, jak intenzivně a rychle konkrétní jedinec prožívá, jedná, reaguje? Tempo psychické činnosti bývá některými autory považováno za jednu ze základních dimenzí temperamentu. Názor, ačkoliv ne všeobecně přijímaný, že temperament souvisí s vlastnostmi a činností vyšší nervové soustavy předložil již I. P. Pavlov, který se zaměřil na měření nervových vzruchů – jejich síly, rychlosti a proměnlivosti (Nakonečný, 2007). Získané výsledky hovořící pro rychlejší osobní tempo extravertovaných osob pak odpovídají předpokladu H. J. Eysencka, který vyšel mimo jiné z učení I. P. Pavlova, a který extravertovaným osobám připisoval vedle mnoha dalších charakteristik jako typické právě rychlejší psychické tempo, zároveň ovšem i větší redukci přesnosti (tendenci k chybování) (Sočan, Bucik, 1997). Na ověření souvislosti osobnostních rysů a psychického tempa se zaměřili například Sočan a Bucik (1997), kteří předpoklad, že pro extravertované osoby je typické rychlejší psychické tempo, potvrdili. Hovoří ovšem o tom, že rychlejší osobní tempo nelze extravertovaným osobám přisuzovat obecně, a zdůrazňují vliv podmínek při výkonu, pro extravertované osoby je totiž dle nich důležitá optimální míra nabuzení, při které pak podávají lepší výsledky. Zároveň zmiňují, že pro extraverty je typická také větší kolísavost výkonu. Eysenckem předpokládaný větší sklon k chybování ovšem autoři nepotvrdili. O psychickém tempu hovoří Sočan a Bucik i vzhledem k neuroticismu, v souladu s námi získanými výsledky.

V rámci celého výzkumného souboru se totiž na 5% hladině významnosti projevila kladná korelace subtestu W a CW se škálou *Neuroticismus*. Osoby s lepšími časy v těchto subtestech si přisuzovaly mnohem menší míry na škále Neuroticismus. Osobám s vyššími skóry na škále Neuroticismus lze tedy s větší pravděpodobností přisuzovat pomalejší osobní tempo, a z hlediska subtestu CW pak větší náchylnosti k rušení, horší schopnost zvládat krátkodobé psychické zátěže, horší schopnost korekce svého chování. Tato skutečnost odpovídá tvrzením v manuálu NEO, kde si v charakteristice škály Neuroticismus můžeme přečíst, že osoby s vyššími skóry na této škále lze popsat jako psychicky nestabilní, s omezenou možností kontrolovat a zvládat stresové situace, s menší schopností zvládat podněty a pokušení, se snadnou narušitelností jejich psychické vyrovnanosti. Pokud se na danou skutečnost podíváme z hlediska Eysenckova výkladu základních temperamentových vlastností, pak Eysenck tvrdí, že pro jedince s vyššími skóry neuroticismu je typická neustálá vyšší úroveň nabuzení CNS. Vzhledem k Yerkes-Dodsonovu zákonu, pak předpokládal, že lidé citově labilnější dosahují lepších výkonů v úkolech monotónnějších a méně náročných vyžadujících především stálost pozornosti

(při nichž dosahují optimální úroveň nabuzení), zatímco v úkolech nemonotónních a náročnějších na selektivní či rozdělenou pozornost jsou spíše v nevýhodě (optimální úroveň nabuzení je v těchto případech překročena). Přičemž tyto rozdíly jsou zjevné obzvláště v podmínkách navozujících stres či zátěž. Podotýká, že emoční labilita je podmíněna co do velikosti a trvání nadměrnými odezvami v nervové soustavě na různé podněty, což může člověku znesnadňovat fungování i v běžných, zejména však v náročnějších situacích (Szymura, Wodniecka, 2001, Balcar, 1991). Můžeme tak uvažovat, zda je možné, že u osob s vyššími hodnotami na škále Neuroticismus může konfliktní podnět vyvolávat silnější odezvu, a konkrétně čtení slovního podnětu jako naučená reakce, je pak pro tyto osoby hůře potlačitelné. Nebo zda při Stroopově úloze u citově labilnějších osob může docházet k silnějším vegetativním reakcím, které mohou působit rušivě při kognitivním zpracování obecně. Jak jsme popsali v kapitole Stroopův test, bylo mnohokrát potvrzeno, že při administraci třetí tabulky dochází fyziologickým změnám svědčících o prožívání stresu – aktivace sympatiku, snížení aktivace parasympatiku (Šiška, Opavský, 2002). Neuroticismus je jedinou osobnostní vlastností z dotazníku NEO, která vykazala jistou souvislost s hlavní částí Stroopova testu, jmenováním barvy konfliktního podnětu, musíme ovšem zmínit, že se nejedná o příliš těsnou korelaci a pouze v rámci prvního zadání subtestu CW, rovněž není tato skutečnost potvrzována všeobecně, viz následující kapitola.

8.4. Porovnání zjištěných výsledků s jinými studiemi

Ačkoliv jsme nezaznamenali studii, která by se zaměřovala konkrétně na souvislost mezi výkonem ve Stroopovu testu, pětifaktorovým modelem a dotazníkem LMI, popsali jsme v teoretické části některé studie dotýkající se vztahu mezi výkonem v CWT a různými charakteristikami osobnosti. S vědomím značné rozdílnosti těchto studií se můžeme pokusit je zvážit a porovnat s námi získanými výsledky.

Dá se říci, že podobné výsledky ohledně charakteristiky extravertze lze zaznamenat i ve výzkumu Boneho a Eysencka (1972; in Daniel, 1983), kteří ale zaznamenali nejen negativní korelaci se subtestem W, jak tomu bylo v našem případě, ale i se subtestem C a indexem interference. V porovnání s výzkumy Daniela (1972, 1968) jsme rovněž nepotvrdili vztah mezi výkonem v třetím subtestu CWT a extravertzí, prokázala se ale souvislost se škálou Neuroticismus, jedná ovšem o nepříliš těsnou korelaci.

Velmi zajímavé je, že souvislost s výkonem ve Stroopovu testu s charakteristikou naznačující flexibilitu jedince, která se v našem případě projevila, byla zaznamenána

vícekrát. Na zápornou korelaci interference s flexibilitou poukázal například Lazarus (1957; in Smékal a Dvořáček, 1977). Klein (1951; in Smékal, Dvořáček, 1977) dokonce přímo tvrdil, že test diferencuje mezi pružnými (flexible) a nepružnými (zřejmě ve smyslu rigidními) osobami. Musíme ovšem podotknout, že z jiných zdrojů (Alansari, 2004) vyplývá, že Klein měl na mysli osoby flexibilní ve smyslu kognitivního stylu. Z hlediska tvrzení Kleina bychom tak mohli uvažovat, zda kognitivní flexibilní styl může souviset s flexibilitou jedince jako osobnostním rysem. Zmínit ale také musíme, že Klimusová, Burešová a Svoboda (2008) prokázali opačnou, tedy pozitivní, korelaci se škálou Flexibility v rámci dotazníku BIP, tato korelace byla ovšem zaznamenána v souvislosti s administrací třetího subtestu formou SFS, tedy zvýšené zátěže.

Naopak charakteristikou, o které se v souvislosti s výkonem v CWT zmiňuje více autorů, nicméně v našem případě se tato souvislost neprojevila, je dominance (např. Brovermanova 1962; in Daniel, 1983; Smékal a Dvořáček, 1977).

Další porovnání by dle nás bylo již velmi zavádějící a i výše zmíněná porovnání je nutno brát s jistou rezervou. Mimo skutečnost, že pro zjišťování vlastností osobnosti byly užity různé metody, nepodařilo se nám v některých případech dohledat, který z výpočtu interference (viz kapitola Co Stroopův test zjišťuje), autoři zvolili, či zda za míru interference dokonce nepovažují výkon v rámci třetího subtestu. Na to upozorňují Jensen a Rohwer (1966), kteří tuto skutečnost považují za chybnou, neboť samotný skór získaný administrováním konfliktní testové tabulky sytí jimi získané všechny tři faktory extrahované ze základních a odvozených skóru (interference, jmenování barev a rychlost osobního tempa), a proto ho nedoporučují interpretovat jako faktor interference.

Zmínili jsme, že k testování hypotéz jsme přistoupili jak na úrovni celé výzkumné skupiny, tak na úrovni skupiny mužů i skupiny žen zvlášť, na doporučení některých autorů (např. Gerdner, Holzman, Klein, Linton a Spence, 1959; in Jensen a Rohwer, 1966, Block, 2005). Ti poukázali, že u mužů a u žen často dochází k rozdílným korelacím. Dá se říci, že tato skutečnost se potvrdila i v našem případě, kdy u skupiny mužů se projevila pouze jediná statisticky významná korelace a u skupiny žen můžeme hovořit o jedenácti statisticky významných korelacích.

8.5. Rozdíly ve výkonu mužů a žen v rámci Stroopova testu

V rámci testování hypotézy o existenci či neexistenci rozdílu ve výkonu v jednotlivých subtestech CWT u mužů a žen se prokázal rozdíl výkonů v subtestu jmenování barev C a v

indexu interference CW2-C. V subtestu jmenování barev podávali horší výkon muži, v rámci interference podávaly horší výkon ženy. V jiných subtestech se rozdíl neprojevil.

Co se týče subtestu *jmenování barev*, odpovídají námi získané výsledky mnoha výzkumům a konstatování odborníků. Vysvětlení tohoto jevu, lepšího jmenování barev ženami, se pokusil podat již J. S. Stroop (1935), který předpokládal, že ženy jmenují barvy rychleji, protože během svého života jsou ze strany společnosti více podporovány k jejich pozorování a rozeznávání. Jako typický příklad této skutečnosti uvedl Stroop větší zájem dívek a žen o diskuse týkající se barev oblečení a jejich sladění. Zjištění, že se muži během experimentu týkajícího se procvičování oproti ženám více zlepšovali ve jmenování barevných obdélníků, pak bral jako potvrzení tohoto vysvětlení.

Existují i další interpretace snažící se vysvětlit danou skutečnost. Saucier, Elias a Nysten (2002) uvádí čtyři teorie, které bývají diskutovány a přijímány jako možné vysvětlení. Jednou z nich je již zmiňovaná skutečnost většího zájmu žen o barvy. Odborníci popisují, že tento zájem je spojen i s větší slovní zásobou týkající se barev. Není už tak jednoduché ale vysvětlit, jak spolu souvisí velikost slovní zásoby barev a rychlejší jmenování omezeného počtu základních barev. Bývá nabízena také myšlenka, že ženy jsou jednoduše rychlejší při jakémkoliv vytváření pojmenování. Neboli že ženy jsou rychlejší ve schopnosti získávat z paměti správné pojmenování pro barvy. Tato teorie je problematická v tom, že výzkumy zabývající se rozdílem rychlosti pojmenování dalších jevů např. tvarů, obrázků u mužů a žen, které by mohly tuto teorii potvrdit, jsou velmi protichůdné. Třetí vysvětlení se opírá o tvrzení, že ženy jsou rychlejší, protože mají lepší schopnost rozpoznávat objekty během vizuálního „skenování“ úlohy. Tím je myšlena skutečnost, že ženy mají výhodu, pokud jsou podněty prezentovány na testové tabuli vedle sebe, což jim dovoluje pohotově prohlížet další barvu mezitím, co již dokončují stávající proces pojmenování aktuální barvy. Problematický bod této teorie spočívá v tom, že rozdíl mezi ženami a muži se projevuje i v experimentech, při kterých jsou jednotlivé podněty prezentovány za sebou po jednom na počítači. Další z možných vysvětlení staví na myšlence, že rychlejší pojmenování barev ženami je postaveno na základě údajně lepších artikulačních motoricko-sekvenčních schopnostech žen. Zatímco muži jsou údajně lepší v jednoduchých motorických testech, které vyžadují rychlé opakování. Z hlediska této teorie je předpokladem, že muži dosahují lepších výsledků v testech, pokud mohou odpovídat např. stiskem jedné klávesy, nebo jedním slovem. Tak jak je ovšem koncipována samotná úloha, jmenování jedné barvy z většího počtu barev jak slovně, tak např. stiskem jedné z několika kláves upřednostňuje spíše schopnosti, které bývají

popisovány jako lepší u žen. Je patrné, že na vysvětlení skutečnosti, proč ženy jmenují barvy rychleji než muži, a zda tomu tak vskutku je, se stále čeká.

Jak bylo zmíněno, zaznamenali jsme rovněž rozdíl mezi muži a ženami v rámci vypočítaného *indexu interference*. V tomto případě ve prospěch mužů. Na první pohled by se mohlo zdát, že v subtestu C, jmenování barev, který se odčítá od tabulky CW2 dosáhli muži horšího času a to mohlo v rámci výpočtu ovlivnit výsledný skór. Problémem ovšem je, že v rámci subtestu CW2 se barvy jmenují rovněž, logicky by tedy mělo dojít k navýšení času u mužů i v rámci subtestu CW a CW2. Tato skutečnost navýšení času i v subtestu CW odpovídá výsledkům Stroopa (1935), Barouna a Alansariho (2006), Moering, Schinka, Mortimer a Graves (2004) i Van der Elsta, Van Boxtela, Van Breukelena a Jollese (2006). Co více, v posledně zmiňované studii měli muži oproti ženám i vyšší interferenční skór, což je opakem našich výsledků (použili ovšem jiný výpočet interferenčního skóru). Johnson, Bouchard, Segal, Keys a Samuels (2003) rovněž zjistili signifikantní rozdíl mezi výkonem mužů a žen ve jmenování barev (C), neprokázali ale rozdíl ve výkonu v subtestu jmenování barev konfliktního podnětu (CW), což odpovídá našim výsledkům. Na rozdíl od nás ovšem nenalezli rozdíl ani u interferenčního skóru (ovšem opět jiný výpočet). Zajímavý výsledek obdržel Ioan a kol. (2007), který zjistil, že ačkoliv muži dosahovali rychlejšího reakčního času v subtestu CW, po vypočtení interferenčního skóru se ukázalo, že jejich skór byl oproti ženám signifikantně vyšší.

Pokud se v našem výzkumném souboru neprojevovalo navýšení časů v subtestu CW2 a naopak se projevil nižší skór interference, můžeme to pravděpodobně přisoudit charakteristikám výzkumného souboru. Tedy skutečnosti, že muži ve výzkumné skupině měli opravdu lepší schopnost odolat interferenci. Možnost, že by se muži během administrace subtestu jmenování barev C procvičili a zlepšili ve jmenování barev, se nám zdá méně pravděpodobná.

8.6. Nedostatky a limity výzkumu

Uvědomujeme si, že výzkum, který jsme prezentovali, má mnoho omezení.

Za jeden z hlavních nedostatků považujeme menší počet testovaných osob ve výzkumném souboru, nutnost volby příležitostného výběru osob, a samozřejmě nereprezentativnost vzorku. Zmíněné skutečnosti mohly mít jistě vliv na získané výsledky a výsledky tak nelze v žádném případě zobecňovat.

Další problematické otázky mohou vyvstávat ohledně výzkumných metod. Pro zjišťování charakteristik osobnosti a výkonové motivace jsme užili sebeposuzující

dotazníkové metody. Jejich stinnou stránkou je značná citlivost na záměrné i nezáměrné klamání. Dílčí výsledek studie Zieglera a kol. (2007), že dotazník LMI je velmi citlivý na záměrné klamání při strategii „nadhodnocování se“ i strategii „podhodnocování se“, je tak velmi logický. Autoři manuálu dotazníku LMI Schuler a Procháska (2003) uvádí, že zvýšená míra sociálně žádoucích odpovědí se projevuje zvláště ve škálách Vytrvalost, Nebojácnost a Sebekontrola. V rámci dotazníku NEO Furnham (1997) popisuje, že nejnáchylnější jsou k podávání sociálně žádoucích odpovědí škály Svědomitost a Přívětivost. Protože se nejednalo o situaci citlivou ke klamání, jako je například situace výběru do zaměstnání, z hlediska dobrovolné účasti testovaných osob a zaručení anonymity, předpokládáme, že záměrná tendence osob klamat byla spíše nízká, nelze ale vyloučit nezáměrné tendence k nadhodnocení či podhodnocení se a fenomény, které jsou se sebeposuzujícími metodami spojeny, jako je například individuální interpretace položek.

Rovněž musíme zmínit, že dotazník LMI čítající 170 položek dokáže poskytnout zajímavé a bohaté výsledky, nicméně počet položek a jejich velká vzájemná podobnost může vyvolat dle nás u některých osob i nelibost a nelze tak vyloučit možnost, že se některé osoby uchýlily k náhodnému zodpovězení alespoň některých položek, aby tím zkrátily časovou náročnost dotazníku na jeho vyplnění.

Jistý problematický bod můžeme nalézt i v rámci Stroopova testu. V teoretické části jsme zmínili kritiku Jensena a Rohwera (1966), vytýkají některým modifikacím náhodné rozložení položek, stejně jako užití pouze čtyř barev. Tak je tomu i v české verzi testu. Třetí testová tabulka je až na jednu výjimku vytvořena způsobem, jako bychom první testovou kartu s názvy barev nevytiskli černobíle, ale barevně v tom pořadí barev, jaké je pořadí barev obdélníčků na druhé testové kartě. Je to logické a vhodné při výpočtu interference zmíněným vzorcem CW2-C. Problém ale dle Jensena a Rohwera může nastat, pokud se rozhodneme porovnávat skóry W a C (např. index verbální specializace), protože testové karty se liší pořadím i počtem jednotlivých barev na kartě. Na kartě W se často vyskytují dvojice či trojice stejné barvy a všechny barvy jsou na kartě zmíněny 25x, zatímco na kartě C se tyto dvojice nebo dokonce trojice nevyskytují a počet jednotlivých barev neodpovídá počtu 25 na kartu. Dle Jensena a Rohwera (1966) je tak odpovídání na kartě W jednodušší než na kartě C, i přes pomůcku na kartě C v podobě trojitého opakování dvojice „zelená žlutá“, která může být ovšem opět problematická při analýze časových intervalů. Vzhledem ke způsobu analýzy dat, kterou jsme zvolili, a protože všechny osoby měly stejné podmínky, nepokládáme tuto skutečnost za zásadní problém.

Dále nemůžeme opomenout skutečnost, že získané výsledky mohly být ovlivněny osobou či očekáváními zadavatele testu a dotazníků, ačkoliv jsme se samozřejmě snažili o minimalizaci tohoto vlivu. Zmínit musíme i skutečnost, že testovaným osobám byl Stroopův test administrován vždy u stolu s dobrým osvětlením, jednalo se ale o několik rozdílných míst a různé časové období během dne.

Jisté pochybnosti můžeme vznést i na skutečnost, že v rámci některých korelací, které vyvrátily naše hypotézy, ačkoliv byly statisticky významné, nelze hovořit o přílišné těsnosti. Limitem výzkumu rovněž je, že korelační analýzou jsme vyloučením několika nulových hypotéz, přistoupili k tvrzením naznačujícím možnou souvislost mezi proměnnými, otázku povahy závislosti mezi proměnnými jsme tímto ale nezjistili.

8.7. Možnosti dalšího výzkumu

Za další možnosti výzkumu, lze tedy považovat analýzu povahy případné závislosti mezi výkonem ve Stroopovu testu, charakteristikami osobnosti a proměnnými výkonové motivace, které v rámci výzkumu projevíly jistou statisticky významnou souvislost.

V souvislosti s rozdělováním motivace na explicitní a implicitní, by bylo rovněž zajímavé zkoumat vztah výkonu ve Stroopovu testu s metodami zjišťujícími „implicitní“ výkonovou motivaci – projektivní metody/semi-projektivní metody/objektivní metody.

Ve výzkumu jsme analyzovali vztah výkonu ve Stroopovu testu se sebeposouzením výkonové motivace jako stálejším osobnostním rysem, pokud ale můžeme analyzovat výkonovou motivaci na úrovni momentální události i na obecnější úrovni, bylo by zajímavé zkoumat souvislost i s aktuální mírou výkonové motivace v konkrétní situaci.

Rovněž by bylo příhodné prozkoumat více hypotézu o existenci či neexistenci rozdílu mezi pohlavími co se týče interferenčního skóru Stroopova testu a potvrdit tak či vyvrátit náš předpoklad, že námi získaný výsledek byl ovlivněn povahou výzkumného souboru.

Dále, pokud si dovolíme výrazněji odbočit, bylo by jistě zajímavé využít při studiu výkonové motivace i „emoční variantu“ Stroopova testu. Nakonečný (1997) popisuje ve své publikaci výzkum, při kterém bylo potvrzeno, že osoby s vyšší úrovní výkonové motivace rozpoznávají slova jako úspěch, dokonale, atd. rychleji než ostatní a osoby s průměrnou mírou výkonové motivace reagují zase pomaleji na slova jako překážka či neúspěch - odmítání neúspěchu. Konkrétně tak lze předpokládat, že například osobám s tendencí vyhnout se neúspěchu by mohlo pojmenování barvy slova, které pro něj bude emočně nabito – např. „neschopný“ trvat delší dobu než osobám zaměřeným spíše na dosažení úspěchu.

Závěry

Výsledky našeho výzkumu potvrdily předpoklad o neexistenci statisticky významné korelace mezi výkonem v rámci Stroopova testu interference a sebesouzením celkové míry výkonové motivace.

Pro některé dílčí proměnné, sloužící ke zjišťování celkové míry výkonové motivace pomocí sebesouzujících metody LMI, se ale statisticky významný vztah potvrdil. Jedná se o škálu Soutěživost, která prokázala souvislost s první i druhou administrací třetího subtestu CW, CW2 Stroopova testu (zjišťujícím míru percepční zátěže) i s indexem interference. Soutěživost je rovněž jediná škála, která prokázala statisticky významnou korelaci s výkonem ve Stroopově testu u mužů. S indexem $(W-C)/C$ se v rámci celého souboru prokázala statisticky významná záporná korelace se škálou Samostatnost. Dále se projevíly statisticky významné korelace pouze v rámci skupiny žen, a to negativní korelace subtestu CW se škálami Cílevědomost, Orientace na status a Flexibilita. Škála Cílevědomost rovněž korelovala s indexem interference, a škála Flexibilita korelovala rovněž s druhým zadáním třetího subtestu CW2 a prvním subtestem W (zjišťujícím osobní tempo jedince). Všechny zmíněné korelace byly záporné. U skupiny žen se projevila také významná negativní souvislost mezi škálou Internalita a prvním subtestem Stroopova testu W, a kladná korelace s vypočítaným indexem síly ega $(CW-C)/W$. Škála Internalita korelovala záporně i se subtestem jmenování barev C pro celou skupinu. Souvislost mezi ostatními škálami dotazníku LMI a výkonem ve Stroopově testu se neprokázala.

Z hlediska souvislosti výkonu ve Stroopovu testu s vybranými vlastnostmi osobnosti se potvrdil předpoklad neexistence statisticky významné korelace mezi výkonem v testu a škálami Přívětivost a Svědomitost. Škály Extraverze a Otevřenost (pouze pro skupinu žen) se projevíly jako související s prvním subtestem Stroopova testu W, zjišťujícím osobní tempo. Jedinou škálou, která pozitivně korelovala se subtestem CW, byla škála Neuroticismus.

Rozdíl mezi výkonem mužů a žen v rámci Stroopova testu se potvrdil v subtestu jmenování barev C (ve prospěch žen) a ve vypočítaném indexu interference (ve prospěch mužů). V jiných subtestech nebyl rozdíl mezi pohlavími zaznamenán.

Souhrn

Zaměřili jsme se na otázku souvislosti mezi výkonem v rámci Stroopova testu interference, sebeposouzením výkonové motivace a vybranými vlastnostmi osobnosti.

Stroopův test (CWT) je metoda demonstrující psychické nároky kladené na výběrovou pozornost v situaci, kdy úkolem testované osoby je selektivně dávat pozor na barvu tisku a přitom se pokoušet ignorovat slovo, které je touto barvou vytištěno (Sternberg, 2002). Stroopův test (CWT) má mnoho modifikací, pro naše potřeby jsme využili českou verzi Daniela z roku 1983, složenou ze tří subtestů – čtení barev W, indikující osobní tempo, jmenování barev C, indikující percepční faktor, a jmenování barvy konfliktního podnětu CW, indikující percepční zátěž.

Výkonovou motivaci můžeme v souladu s Nakonečným (1996) definovat jako očekávání určitých afektivních změn ve vztahu k dosažení či nedosažení cíle. Schuler a Prochaska (2003) vycházejí z předpokladu, že výkonovou motivaci lze chápat jako celkovou orientaci chování, na niž se podílejí různé aspekty osobnosti a lze tak hovořit o zaměření osobnosti jako celku nebo její velké části na téma výkonu.

Vlastnosti osobnosti můžeme vymežit jako vnitřní činitele, které mohou popsat a vyložit nějakou podstatnou část rozdílů v chování a prožívání mezi různými osobami v podobných situacích (Balcar, 1991). V současnosti patří k často zmiňovaným výkladovým rámcům pětifaktorový model popisu osobnosti, který předpokládá, že pro popis osobnosti je optimálních pět dimenzí, popisujících osobnost na nejvyšší úrovni abstrakce: Neuroticismus, Extraverze, Otevřenost, Přívětivost a Svědomitost.

Otázkou souvislosti výkonu ve Stroopově testu s charakteristikami osobnosti se odborníci již zabývali, z novějších studií zahraničních autorů zmiňme například Alansariho (2004) nebo Blocka (2005). U nás se této problematice věnovali Daniel (1968, 1972), Sarmány (1977), Smékal a Dvořáček (1977), Klimusová, Burešová a Svoboda (2008). Souvislost výkonu ve Stroopově testu s konceptem výkonové motivace zkoumali například Šiška a Opavský (1998) či Broverman (1963; in Jensen a Rohwer, 1966).

Pro přiblížení se k odpovědi na otázku, zda spolu výkon ve Stroopovu testu interference, výkonová motivace a některé charakteristiky osobnosti souvisí, jsme zvolili kvantitativní korelační studii. Na výzkumném souboru 69 osob jsme pomocí Stroopova testu a sebeposuzujících dotazníkových metod LMI a NEO testovali stanovené hypotézy vždy pro celý výzkumný soubor, pro skupinu mužů i skupinu žen zvlášť dle doporučení

některých autorů (Gerdner, Holzman, Klein, Linton a Spence, 1959; in Jensen a Rohwer, 1966, Block, 2005).

V rámci získaných výsledků se potvrdila neexistence statisticky významné korelace mezi celkovou mírou sebeuposouzení výkonové motivace a výkonem testovaných osob ve Stroopově testu. Obecně se předpokládá, že výkonová motivace je jednou z proměnných, které mají nezanedbatelný vliv na výkon. Z námi získaných výsledků se ovšem zdá, že koncepce výkonové motivace v podání dotazníku LMI nemusí být pro situaci výkonu, tak jak ji navozuje Stroopův test, příliš relevantní. Rozdílné výsledky v porovnání s jinými studii (Šiška, Opavský, 1998, Broverman, 1963; in Jensen a Rohwer, 1966) můžeme vykládat za pomoci předpokladu teorie rozdílů mezi implicitní a explicitní motivací.

Z hlediska některých dílčích škál dotazníku LMI se některé statisticky významné korelace s výkonem v CWT potvrdily. Jedná se zejména o škálu Soutěživost negativně korelující se subtesty CW, CW2 a indexem interference. Škála Soutěživost byla zároveň jedinou škálou ve vztahu k výkonu v CWT u skupiny mužů. Za možné vysvětlení považujeme jak skutečnost, že osoby s vyšší mírou soutěživosti mohou mít lepší schopnost odolávat interferenčnímu podnětu, tak možnost, že se v rámci podmínek výzkumu (dobrovolnost, anonymita, výzkum v rámci diplomové práce) mohla projevit přirozená tendence těchto jedinců být lepší než druzí, takže jedinci, kteří se posoudili jako soutěživější, mohli vynaložit větší úsilí na dosažení dobrého výkonu. Zvýšení korelace při druhém subtestu lze považovat za možný důsledek snahy těchto osob překonat svůj vlastní výkon v prvním subtestu – soutěž se sebou samým. Projevila se také statisticky významná záporná korelace mezi škálou Samostatnost a vypočítaným indexem $(W-C)/C$, označovaným jako index verbální specializace. Vyšší hodnoty indexu vypovídají o tom, že osoba dosáhla mnohem lepšího výsledného času při čtení barev W oproti času potřebnému na jmenování barev C a tato skutečnost z hlediska korelace byla typičtější pro osoby, které si na škále Samostatnost přisoudily nižší hodnoty.

O ostatních získaných korelacích můžeme hovořit pouze v souvislosti se skupinou žen. V rámci skupiny žen se projevíly záporné korelace mezi škálou Flexibilita a výkonem v subtestech W, CW, CW2 Stroopova testu. Korelace škály Flexibilita se subtestem jmenování barev W může naznačovat rychlejší osobní tempo jedinců, kteří se považují za flexibilnější, a korelace se subtesty jmenování barvy konfliktního podnětu CW, a CW2 může naznačovat, že flexibilita neboli schopnost nevnímat nové a otevřené situace jako ohrožení by mohla být spojena s lepším vyrovnáváním se nejen v různých životních podmínkách a situacích, ale také v konkrétní situaci konfliktního podnětu, jak jej navozuje

třetí subtest Stroopova testu. U skupiny žen se dále projevila záporná korelace škály Internalita se subtestem W, naznačující opět rychlejší osobní tempo jedinců s vyššími hodnotami na této škále. Škála Internalita byla rovněž jedinou škálou, která vykazala souvislost s indexem síly ega (CW-C)/W. Prokázala se tedy jistá souvislost mezi schopností kontrolovat reakce a impulzy a tendencí k vnitřnímu způsobu atribuce. Dále se u skupiny žen projevily záporné korelace výkonu v CWT se škálami Orientace na status a Ctižádostivost.

V souvislosti s dotazníkem NEO se nepotvrdily žádné statisticky významné korelační vztahy výkonu v CWT se škálami Přívětivost a Svědomitost. Záporná korelace škál Extraverze a Otevřenost se subtestem čtení barev W může naznačovat rychlejší psychomotorické tempo osob, které se na těchto škálách posoudily výše. Se subtestem W korelovala tentokrát pozitivně i škála Neuroticismus, naznačující, že vyšší skóry na škále Neuroticismus mohou být spojeny s nižším osobním tempem. Předpoklad rychlejšího osobního tempa u extravertovaných osob a pomalejšího tempa u osob citově labilnějších na základě učení H. J. Eysencka vyjádřili již Sočan a Bucik (1997). Neuroticismus byla rovněž jediná škála dotazníku NEO, která vykazala souvislost se stěžejní částí Stroopova testu - subtestem CW - kladnou korelací, což může naznačovat větší náchylnost k rušení a menší schopnost zvládat krátkodobé psychické zátěže u osob s vyššími skóry na této škále.

Přistoupili jsme také k testování hypotézy o rozdílu mezi výkonem mužů a žen ve Stroopově testu. Potvrdili jsme zjištění mnoha autorů, že průměrný výkon mužů v subtestu jmenování barev C byl horší než průměrný výkon žen (např. Stroop, 1935, Baroun a Alansari, 2006, Moering, Schinka, Mortimer a Graves, 2004). Vysvětlení tohoto jevu bývá často přisuzováno menšímu zájmu mužů o barvy, jejich pozorování a rozeznávání, než je tomu u žen. Autoři nabízejí ovšem i jiná vysvětlení viz Saucier, Elias a Nylén (2002). V rámci výzkumného souboru jsme zjistili také statisticky významný rozdíl ve prospěch mužů v interferenčním skóru, což přisuzujeme zejména povaze výzkumného vzorku, tedy skutečnosti, že muži ve výzkumném vzorku opravdu vykazali lepší odolnost vůči interferenci, předpokládáme ale, že by se tyto výsledky pravděpodobně nereplikovaly na vyváženějším výzkumném vzorku.

Čímž naznačujeme i nemalé limity a nedostatky výzkumu a tedy nemožnost zobecnovat získaná data. Jmenovat můžeme například malý nereprezentativní soubor získávaný metodou příležitostného výběru, nejednotnost vnějších a časových podmínek při zadávání Stroopova testu, či nízké hodnoty získaných statisticky významných korelací.

Literatura:

- Alansari, Bader. (2004). The relationship between anxiety and cognitive style measured on the Stroop test [Electronic version]. *Social Behavior and Personality*, 32(3), 281-292.
- Atkinsonová, Rita L. (2003). *Psychologie*. 2. vyd. Praha: Portál.
- Balcar, Karel. (1991). *Úvod do studia psychologie osobnosti*. 2. vyd. Chrudim: MACH.
- Baroun, Khagen, Alansari, Bader. (2006). Gender differences in performance on the Stroop Test [Electronic version]. *Social Behavior and Personality*, 34, 3, s. 309-318.
- Blatný, Marek. (2003). Moderní teorie temperamentu. In Blatný, Marek, Plháková, Alena. *Temperament, Inteligence, Sebepojetí. Nové pohledy na tradiční témata psychologického výzkumu*. Brno: Pú Av ČR.
- Block, Jack. (2005). The Stroop effect: its relation to personality [Electronic version]. *Personality and Individual Differences*, 38, 735-746.
- Cummings, Jeffrey L., Vinters, Harry V., Felix, Jenaro. (2003). *The neuropsychiatry of Alzheimer's disease and related dementias*. London: Martin Dunitz, 23-57.
- Encyklopedický slovník*. (1993). 1. vyd., Praha: Odeon.
- Daniel, Jozef. (1968). Niektoré koreláty Stroopovho testu interferencie. *Československá psychologie*, 12(3), 282-287.
- Daniel, Jozef. (1970). Achievement in the Stroop interference test in relation to profession. *Studia Psychologica*, 12(2), 99-102.
- Daniel, Jozef. (1972). Perceptual conflict as test of mental load and personality. *Studia Psychologica*, 14(3), 237-238.
- Daniel, Jozef. (1973). Výkonová krivka v interferenčnom teste a možnosti jej využitia. *Československá psychologie*, 17(6), 517-520.
- Daniel, Jozef. (1983). *Stroopov test*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.

- Dishon-Berkovits, Miriam, Algom, Daniel. (2000). The Stroop effect: it is not the robust phenomenon that you have thought it to be [Electronic version]. *Memory & Cognition*, 28(8), 1437-1449.
- Dreikurov-Fergusonová, Eva. (2005). *Adlerovsk teria*. Slovensk adlerovsk spolonost': Bratislava.
- Eidels, Ami, Townsend, James T., Algom, Daniel. (in press). Comparing perception of Stroop stimuli in focused versus dividend attention paradigms: Evidence for dramatic processing differences [Electronic version]. *Cognition* (2009).
- Elliot, Andrew J. (1997). Integrating the „chassis“ and „contemporary“ approaches to achievement motivation: A hierarchical model of approach and avoidance achievement motivation [Electronic version]. *Advances in motivation and achievement*, 10, 143-179.
- Ferrand, Ludovic. (1999). Why naming takes longer than reading? The special case of Arabic numbers [Electronic version]. *Acta Psychologica*, 100(3), 253-266.
- Furnham, Adrian F. (1997). Knowing and faking one's Five-Factor personality score. [Electronic version]. *Journal of Personality Assessment*, 69(1), 229-243.
- Hartl, Pavel, Hartlov, Helena. (2009). *Psychologick slovník*. 1. vyd. Praha: Portál.
- Homola, Miloslav. (1972). *Motivace lidského chování*. 2. vyd. Praha: Sttn pedagogick nakladatelstv.
- Horneyov, Karen. (2007). *Neurotick osobnost na doby*. 1. vyd. Praha: Portál.
- Hrabal, Vladimír, Man, František, Pavelková, Isabella. (1989). *Psychologick otázky motivace ve škole*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogick nakladatelství.
- Hřebckov, Martina (1994). Lexikální prstup ke studiu osobnosti IV: Seznamy termínů postihujících osobnost. *eskoslovensk psychologie*, 38(6), 530-539.
- Hřebckov, Martina. (1997). *Jazyk a osobnost. Ptfaktorov struktura popisu osobnosti*. 1. vyd. Brno: MU.

- Hřebíčková, Martina. (2001). Od pětifaktorového modelu k pětifaktorové teorii osobnosti. Sociální procesy a osobnost. In: Blatný, M., Svoboda, M., Ruisel, I., Výrost, J. (ed.), *Sociální procesy a osobnost. Sborník příspěvků*. Brno, PsÚ AV ČR, PsÚ FF MU, 65-72.
- Hřebíčková, Martina. (2002). Mám všech pět pohromadě? *Psychologie dnes*, 8(6), 1-3.
- Hřebíčková, Martina. (2008). *Lexikální a dispoziční přístup k pětifaktorovému modelu osobnosti*. Nepublikovaná teze disertační práce, Akademie věd České republiky, Česká republika.
- Hřebíčková, Martina, Čermák, Ivo, Osecká Lída. (1993). Lexikální přístup k osobnosti II.: Pětifaktorová struktura popisu osobnosti založená na analýze lexika. *Československá psychologie*, 37(6), 491-500.
- Hřebíčková, Martina, Urbánek, Tomáš. (2001). *NEO pětifaktorový osobnostní inventář* (1.vyd., podle NEO Five-Factor Inventory P. T. Costy a R. R. McCrae). Praha: Testcentrum.
- Hřebíčková, Martina, Urbánek, Tomáš. (2006). Typologie osob: Aplikace shlukové analýzy v NEO osobnostním inventáři. *Československá psychologie*, 50(5), 405-418.
- Hřebíčková, Martina, Urbánek, Tomáš, Čermán, Ivo. (2000). Inventář přídavných jmen pro posouzení pěti obecných dimenzí osobnosti. *Československá psychologie*, 44(4) 318-329.
- Chafetz, Michael D., Matthews, Lee H. (2004). A new interference score for the Stroop test [Electronic version]. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 19, 555-567.
- Ioan, Silvia a kol. (2007). Red is a distractor for men in competition [Electronic version]. *Evolution and Human Behavior*, 28, 285-293.
- Jensen, Artur R., Rohwer, William D. Jr. (1966). The Stroop Color-Word Test: a Review [Electronic version]. *Acta Psychologica*, 25, 36-93.
- Johnson, Wendy, Bouchard, Thomas J., Jr., Segal, Nancy L., Keys, Margaret, Samuels, Jay. (2003). The Stroop Color-Word Test: Genetic and Environmental Influences; Reading, Mental Ability, and Personality Correlates [Electronic version]. *Journal of Educational Psychology*, 95(1), 58-65.

- Klimusová, Helena, Burešová, Iva, Svoboda, Mojmir. (2008). K možnostem využití objektivních testů osobnosti. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. P12*. Brno: Masarykova univerzita, 39-46.
- Kolaříková (2005). *Téma osobnostních rysů v psychologii dvacátého století*. 1. vyd., Praha: Academia.
- Kondáš, Ondrej, a kol. (1992). *Psychodiagnostika dospělých. Učebnice pre filozofické fakulty*. Martin: Osveta.
- Kulišťák, Petr. (2003). *Neuropsychologie*. 1. vyd. Praha: Portál.
- Lansbergen, Marieke M., Kenemans, Leon J., van Engeland, Herman. (2007). Stroop Interference and Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: A Review and Meta-Analysis [Electronic version]. *Neuropsychology*, 21(2), 251-262.
- Maddox, George L. (Eds.). (1991). *The Encyclopedia of Aging. A Comprehensive Resource in Gerontology and Geriatrics* (3rd ed.). New York: Springer Publishing Company. 553-555.
- MacLeod, Colin M. (1991a). Half a Century of Research on the Stroop Effect: An Integrative Review [Electronic version]. *Psychological Bulletin*, 109(2), 163-203.
- MacLeod, Colin M. (1991b). John Ridley Stroop: Creator of a Landmark Cognitive Task [Electronic version]. *Canadian Psychology*, 32(2), 521-523.
- MacLeod, Colin M. (1992). The Stroop Task: The „Gold Standard“ of Attentional Measures [Electronic version]. *Journal of Experimental Psychology: General*, 121(1), 12-14.
- MacLeod, Colin M., MacDonald, Penny A. (2000). Interdimensional interference in the Stroop effect: uncovering the cognitive and neural anatomy of attention. *Trends in Cognitive Sciences*, 4(10), 383-391.
- Mikšík, Oldřich. (1980). Interakční koncepce osobnosti. *Československá psychologie*, 24(1), 1-29.
- Mikšík, Oldřich. (2007). *Psychologické teorie osobnosti*. 2. vyd. Praha: Karolinum.

- Mlčák, Zdeněk, Zášková, Helena. (2006). Analýza vztahu mezi prosociálními tendencemi, empatií a pětifaktorovým modelem osobnosti u studentek pomáhajících oborů. *Kontakt*, 2, 316 – 328.
- Moering, Robert G., Schinka, John A., Mortimer, James A., Graves Amy Borenstein. (2004). Normative data for elderly African Americans for the Stroop Color and Word Test [Electronic version]. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 19, 61-71.
- Morávek, Svatopluk. (1987). *Úvod do psychodiagnostiky dospělých*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Nakonečný, Milan. (1995). *Lexikon psychologie*. 1. vyd. Praha: Vodnář.
- Nakonečný, Milan. (1996). *Motivace lidského chování*. 1. vyd. Praha: Academia.
- Nakonečný, Milan. (2009). *Psychologie osobnosti*. 2. vyd. Praha: Academia.
- Perlstein, William M., Carter, Cameron S., Barch Deanna M., Baird, James W. (1998). The Stroop task and attention deficits in schizophrenia: a critical evaluation of card and single-trial Stroop methodologies [Electronic version]. *Neuropsychology*, 12(3), 414-425
- Plháková, Alena. (2004). *Učebnice obecné psychologie*. 1. vyd. Praha: Academia.
- Preiss, Marek, Kučerová, Hana a kol. (2006a). *Neuropsychologie v psychiatrii*. 1. vyd. Praha: Grada.
- Preiss, Marek, Kučerová, Hana a kol. (2006b). *Neuropsychologie v neurologii*. 1. vyd. Praha: Grada.
- Preiss, Marek a kol. (1998). *Klinická neuropsychologie*. 1. vyd. Praha: Grada.
- Provazník, Komárková. (1996). *Motivace pracovního jednání*. 1. vyd. Praha: VŠE Praha.
- Řepka, Emil, Man, František. (2001). Výkonová motivace, zájem a autonomie ve vyučování tělesné výchovy: Kompatibilita nebo kontraverze?. *Humanitní základy kinantropologických studií*, 1 (1), 103-113.
- Sarmány, Ivan. (1977). Different performance in Stroop's interference test from the aspect of personality and sex. *Studia Psychologica*, 19(1), 60-67.

- Saucier, Deborah M., Elias, Lorin J., Nylén, Kirk. (2002). Are colours special? An examination of the fialé advantage for speeded colour naming [Eletronic version]. *Personality and Individual Differences*, 32, 27-35.
- Schuler, Heinz, Prochaska, Michael. (2003). *Dotazník motivace k výkonu – LMI – manuál* (1.vyd., překlad a úprava Simona Hoskovcová). Praha: Testcentrum.
- Smékal, Vladimír. (2002). *Pozvání do psychologie osobnosti. Člověk v zrcadle vědomí a jednání*. 1. vyd. Brno: BARRISTER & PRINCIPAL.
- Smékal, Vladimír, Dvořáček, Vladimír. (1976). Školní úspěšnost a oblíbenost žáků sedmých tříd ve vztahu k osobnosti. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 11(5), 527-539.
- Smékal, Vladimír, Dvořáček, Vladimír. (1977). Vztah percepční interference a osobnostních proměnných u žáků sedmých tříd. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 12(1), 47-54.
- Sočan, Gregor, Bucik, Valentin. (1997). Relationship between speed of information-processing and two major personality dimension – extraversion and neuroticism. *Personality and Individual Differences* [Eletronic version], 25, 35-48.
- Sternberg, Robert. (2002). *Kognitivní psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál.
- Strauss, Esther, Sherman, Elisabeth M. S., Spreen, Otfried. (2006). *A compendium of neuropsychological tests : administration, norms, and commentary* [Eletronic version]. (3rd ed.). New York: Oxford University Press, 477-499.
- Stroop, J. Ridley (1935). Studies of Interference in Serial Verbal Reaction [Eletronic version]. *Journal of Experimental Psychology*, 18, 643-662.
- Svoboda, Mojmír. (2005). *Psychologická diagnostika dospělých*. 3. vyd. Praha: Portál.
- Svoboda, Mojmír, Řehan, Vladimír, Vtípil, Zdeněk, Klimusová, Helena, Humpolíček, Pavel. (2004). *Aplikovaná psychodiagnostika v České republice*. 1. vyd. Brno: MSD 2004.

- Szymura, Blazej, Wodniecka, Zofia. (2001). What really bothers neurotics? In search for factors impairing attentional performance [Electronic version]. *Personality and Individual Differences*, 34, 109-126.
- Šiška, Emil, Opavský, Jaroslav (2002). Některé novější přístupy k použití Stroopova testu interference. *Československá psychologie*, 46, 5, 440-449.
- Šiška, Emil, Opavský, Jaroslav, Opavská, Hana. (1998). Vliv experimentálního stresu na autonomní regulaci srdeční činnosti. *Československá psychologie*, 42, 4, 314-327.
- Švancara, Josef, Vašina, Lubomír, Kostroň, Lubomír. (1991). *Kapitoly z kognitivní psychologie*. 1. vyd. Brno: FF MU.
- Van der Elst, W., Van Boxtel, M., Van Breukelen, G., Jolles, J. (2006). The Stroop Color-Word Test. Influence of Age, Sex, and Education; and Normative Data for a Large Sample Across the Adult Age Range. [Electronic version]. *Assessment*, 13,1, 62-79.
- Výrost, Jozef, Slaměník, Ivan, a kol. (2008). *Sociální psychologie*. 2 vyd. Praha: Grada.
- Yalom, Irvin D. (2006). *Existenciální psychoterapie*. 1. vyd. Praha: Portál.
- Zhanga, Zhanga, Kornblum. (1999). A Parallel Distributed Processing Model of Stimulus–Stimulus and Stimulus–Response Compatibility [Electronic version]. *Cognitive Psychology*, 38, 386–432.
- Ziegler, Matthias, Schmidt-Atzert, Lothar, Bühner, Markus, Krumm, Stefan. (2007). Feasibility of different measurement methods for achievement motivation: questionnaire, semi-projective and objective [Electronic version]. *Psychology Science*, 49(4), 291-301.

Přílohy

Příloha č. 1

Příklady získaných faktorů „Big Five“ a jejich pojmenování v některých studiích popisu osobnosti, z hlediska lexikálního i dispozičního přístupu:

Autor	I. faktor	II. faktor	III. faktor	IV. faktor	V. faktor
Fiske (1949)	Sebejisté sebevyjádření (<i>Confident Self-Expression</i>)	Sociální adaptabilita (<i>Social Adaptability</i>)	Konformita (<i>Conformity</i>)	Emoční sebevláda (<i>Emotional Control</i>)	Zvídavý intelekt (<i>Inquiring Intellect</i>)
Tupes & Christal (1961)	Živost (<i>Surgency</i>)	Příjemnost (<i>Agreeableness</i>)	Spolehlivost (<i>Dependability</i>)	Emoční stabilita (<i>Emotional Stability</i>)	Kultura (<i>Cultura</i>)
Norman (1963)	Živost (<i>Surgenci</i>)	Příjemnost (<i>Agreeableness</i>)	Svědomitost (<i>Conscientiousness</i>)	Emoční stabilita (<i>Emotional Stability</i>)	Kultura (<i>Cultura</i>)
Borgatta (1964)	Asertivnost (<i>Assertivness</i>)	Sympatie (<i>Likeability</i>)	Odpovědnost (<i>Task Interest</i>)	Emocionalita (<i>Emotionality</i>)	Intelligence (<i>Intelligence</i>)
Digman & Takemoto-Chock (1981)	Extraverze (<i>Extraversion</i>)	Přítelská náklonnost (<i>Friendly Compliance</i>)	Vůle k výkonu (<i>Will to Achieve</i>)	Síla Ega – úzkostnost (<i>Ego strenght – Anxiety</i>)	Intelekt (<i>Intelect</i>)
Goldberg (1981, 1989)	Živost (<i>Surgency</i>)	Příjemnost (<i>Agreeableness</i>)	Svědomitost (<i>Conscientiousness</i>)	Emoční stabilita (<i>Emotional Stability</i>)	Intelekt (<i>Intelect</i>)
McCrae & Costa (1985)	Extraverze (<i>Extraversion</i>)	Příjemnost (<i>Agreeableness</i>)	Svědomitost (<i>Conscientiousness</i>)	Neuroticismus (<i>Neuroticism</i>)	Otevřenost vůči zkušenosti (<i>Openess to Experience</i>)
De Raad a kol. (1988)	Extraverze (<i>Extraversion</i>)	Příjemnost vs. Chladnost (<i>Agreeableness v s. Cold-heartedness</i>)	Svědomitost (<i>Constientiousness</i>)	Emocionální instabilita (<i>Emotional Instability</i>)	Kultura (<i>Culture</i>)
Peabody & Goldberg (1989)	Síla (<i>Power</i>)	Láska (<i>Love</i>)	Práce (<i>Work</i>)	Afekt (<i>Affect</i>)	Intelekt (<i>Intellect</i>)

Tabulka 20 – Různá pojmenování dimenzí pětifaktorového modelu (Dle Hřebíčková, Čermák, Osecká, 2003)

Ačkoliv bývají jednotlivé faktory pojmenovávány pouze podle jednoho pólu dimenze (Extraverze), obsahují v sobě také charakteristiky protikladného pólu (Introverze) a jsou tedy bipolární.

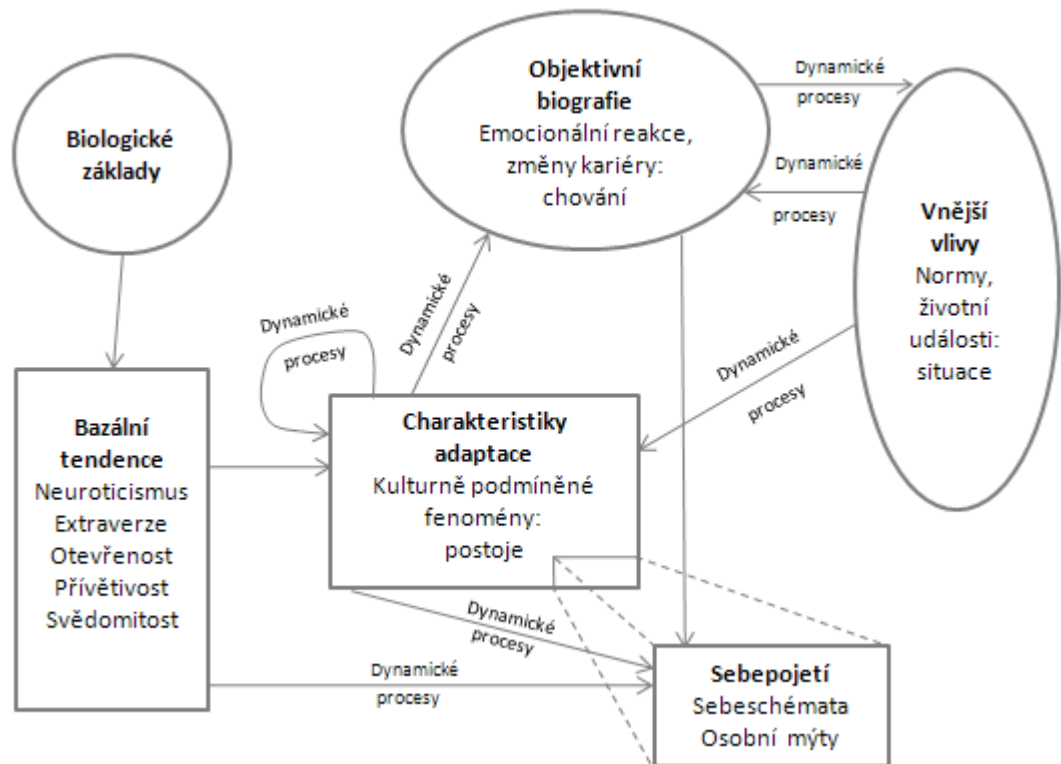
Příloha č. 2

Pětifaktorová teorie osobnosti

Jednotlivé prvky pětifaktorové teorie (Hřebíčková, 2001):

- *Biologické základy* – Obsahující geny a struktury v mozku, jejichž mechanismy vývojové, neuroanatomické i fyziologické nebyly prozatím podrobněji specifikovány.
- *Bazální tendence* – Které jsou chápány jako abstraktní psychické potencionály, jako biologicky dané schopnosti a dispozice, vyjadřují možnosti a směřování jedince. Jsou spíše vysuzované než pozorované. Nelze je tedy přímo měřit, ale lze jejich působení zaznamenat v zálibách, zvycích, postojích, dovednostech. Zahrnují v sobě pět obecných rysů osobnosti.
- *Charakteristiky adaptace* – Jsou konkrétním projevem bazálních tendencí, jsou výsledkem interakce individua s prostředím a tvoří je získané dovednosti, zvyky, postoje a vztahy.
- *Sebepojetí* – Víceméně jej lze považovat za charakteristiku adaptace, obsahuje znalosti o sobě samém, pohled na sebe sama a sebehodnocení, identitu, události osobní historie.
- *Objektivní biografie* – Zde lze najít každou podstatnou událost, kterou jedinec prožil, o které přemýšlel, o které mluvil, během jeho celého života. Je tvořena jak projevy chování, tak sny a reakcemi na životní události, jako jsou strachy, úzkosti, radosti.
- *Vnější vlivy* – Jsou představovány vývojovými vlivy, běžnými situacemi.

Jednotlivé prvky jsou v teorii uváděny do vztahu prostřednictvím dynamických procesů, čímž se znázorňuje fungování celého modelu. Systém a jeho vzájemné vztahy v rámci pětifaktorové teorie osobnosti lze znázornit pomocí následujícího obrázku, viz následující strana:

Obrázek 9 - Systém osobnosti na základě pětifaktorové teorie McCraeho a Costy (dle Hřebíčková, 2001)

Fungování tohoto celého osobnostního systému pak autoři popsali na základě 16 postulátů, které autoři formulovali (dle Hřebíčková, Urbánek 2001, str. 17):

1. Bazální tendence

1a) *Individualita* - Všichni dospělí lidé mohou být charakterizováni množstvím osobnostních rysů, které ovlivňují jejich myšlení, prožívání a chování.

1b) *Původ* - Osobnostní rysy jsou endogenní (vnitřní) bazální tendence.

1c) *Vývoj* - Rysy se vyvíjejí od dětství a jejich zrání je ukončeno v dospělosti, rysy jsou u kognitivně nenarušených jedinců stabilní. Výsledky výzkumů dokumentují, že vývoj většiny rysů je ukončen kolem třicátého roku věku.

1d) *Struktura* - Rysy jsou uspořádány hierarchicky od specifických po obecné dispozice v pořadí od Neuroticismu, Extraverze, Otevřenosti vůči zkušenosti, Přívětivosti po Svědomitost na nejvyšší úrovni hierarchie.

2. Charakteristiky adaptace

2a) *Adaptace* - Jedinci reagují na prostředí rozvojem myšlení, prožívání a chování, které jsou v souladu s jejich osobnostními rysy a dřívější adaptací.

2b) *Maladjustace* - Adaptace nemusí vždy probíhat optimálně v souladu s obecně uznávanými hodnotami nebo osobními cíli.

2c) *Plasticita* - Charakteristiky adaptace se mění v čase v závislosti na biologickém zrání, změnách prostředí a záměrných intervencích.

3. Objektivní biografie

3a) *Vícenásobná determinace* - Činnosti a zkušenosti jsou komplexem funkcí všech takových charakteristik adaptace, které jsou vyvolány situací. Existuje přímý vztah mezi chováním a rysy.

3b) *Životní dráha* - Jedinec si vytváří plány, postupy a cíle, které jsou v dlouhých časových intervalech uspořádány v souladu s jeho osobnostními rysy.

4. Sebepojetí

4a) *Schéma sebe sama* - Jedinci si udržují kognitivně afektivní pohled na sebe sama, který je přístupný uvědomění.

4b) *Selektivní percepce* - Informace je selektivně reprezentována v sebepojetí v souladu s osobnostními rysy a přináší jedinci pocit soudržnosti.

5. Vnější vlivy

5a) *Interakce* - Vlivy prostředí a osobnostní dispozice společně utvářejí charakteristiky adaptace a spolu s nimi regulují průběh chování.

5b) *Apercepce* - Jedinec si všímá a vykládá prostředí v souladu se svými osobnostními rysy.

5c) *Reciprocita* - Jedinci výběrově ovlivňují prostředí, na něž reagují. (Jedinci vytvářejí společnost a kulturu, které poskytují různé možnosti pro vyjádření osobnostních rysů).

6. Dynamické procesy

6a) *Univerzální dynamika* - Nepřetržitá činnost směřující k adaptaci jedince myšlením, pocity a chováním je regulována rovnoměrně univerzálními, kognitivními, afektivními a volními mechanismy. Příklady: percepce, učení, plánování.

6b) *Odlíšná dynamika* - Některé dynamické procesy a osobnostní rysy jsou ovlivňovány bazálními tendencemi. (Otevření lidé se nově adaptují, i když existující adaptace jsou adekvátní. Neurotičtí lidé kladou důraz na negativní informace z jejich sebepojetí)

Za nejdiskutabilnější bod této teorie Hřebíčková (2001) považuje právě tvrzení autorů o původu rysů, tedy že rysy se projevují jako charakteristiky temperamentu a jsou považovány za vrozené tendence nepodléhající vlivům prostředí a vytvářející se na základě vnitřního zrání.

Příloha č. 3

Stroopův test interference (Daniel, 1983):

Tabulka č. I. – Čtení názvů barev

žlutá	červená	modrá	žlutá	zelená	červená	modrá	červená	modrá	žlutá
modrá	žlutá	žlutá	modrá	červená	modrá	žlutá	zelená	zelená	červená
červená	zelená	zelená	červená	zelená	zelená	zelená	žlutá	červená	zelená
zelená	modrá	modrá	žlutá	žlutá	žlutá	červená	červená	žlutá	zelená
žlutá	červená	zelená	žlutá	modrá	zelená	červená	zelená	zelená	modrá
modrá	zelená	červená	červená	zelená	červená	zelená	modrá	žlutá	žlutá
červená	žlutá	žlutá	červená	modrá	žlutá	modrá	žlutá	zelená	zelená
žlutá	modrá	červená	modrá	zelená	zelená	žlutá	modrá	modrá	červená
zelená	červená	žlutá	modrá	žlutá	modrá	červená	zelená	červená	modrá
modrá	červená	modrá	zelená	červená	žlutá	modrá	modrá	žlutá	červená

Tabulka č. II. – Jmenování barev

									
									
									
									
									
									
									
									
									
									
modrá	červená	modrá	zelená	červená	žlutá	modrá	modrá	žlutá	červená

Tabulka č. III. – Jmenování barvy konfliktního podnětu

žlutá	červená	modrá	žlutá	zelená	červená	modrá	červená	modrá	žlutá
modrá	žlutá	žlutá	modrá	červená	modrá	žlutá	zelená	zelená	červená
červená	zelená	zelená	červená	zelená	zelená	zelená	žlutá	červená	zelená
zelená	modrá	modrá	žlutá	žlutá	žlutá	červená	červená	žlutá	zelená
žlutá	červená	zelená	žlutá	modrá	zelená	červená	zelená	zelená	modrá
modrá	zelená	červená	červená	zelená	červená	zelená	modrá	žlutá	žlutá
červená	žlutá	žlutá	červená	modrá	žlutá	modrá	žlutá	zelená	zelená
žlutá	modrá	červená	modrá	zelená	zelená	žlutá	modrá	modrá	červená
zelená	červená	žlutá	modrá	žlutá	modrá	červená	zelená	červená	modrá
modrá	červená	modrá	zelená	červená	žlutá	modrá	modrá	žlutá	červená

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Akademický rok: 2008/2009

Studijní program: Psychologie

Forma: Prezenční

Obor/komb.: Psychologie (PS)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
FALTUSOVÁ Jana	Ztracená 1, Mohelnice	F05398

NÁZEV TÉMATU ČESKY:

Souvislosti mezi výsledky Stroopova testu, sebeposouzením výkonové motivace a vybranými aspekty osobnosti

NÁZEV TÉMATU ANGLICKY:

Relationship among Stroop test results, self-assessment of achievement motivation and selected personality aspects

VEDOUCÍ PRÁCE:

PhDr. Martin Lečbych, Ph.D. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

- 1) Seznámení se s normami diplomových prací v oboru psychologie a dodržování hlavních zásad v nich uvedených.
- 2) Hledání relevantních zdrojů - monografií, článků, výzkumných prací, teoretických studií - domácích i zahraničních. Využití databází zahraničních článků na internetu, které jsou volně přístupné z univerzitní sítě EBSCO.
- 3) Studium relevantní literatury z oblasti psychodiagnostiky, klinické psychologie, psychologie osobnosti, obecné psychologie.
- 4) Zpracování osnovy diplomové práce, formulace cíle výzkumu, formulace hypotéz, předpokladem je zjišťování vzájemného vztahu mezi výsledky výkonového testu CWT a sebeposouzení vlastní motivace výkonu metodou LMI a zjišťování osobnostních dimenzí metodou NEO. Dle uvážení autorky srovnání výkonů v CWT u žen a mužů.
- 5) Zpracování základní kostry teoretické části práce a její konzultace s vedoucím diplomové práce - předpokladem je shrnutí dosavadního zkoumání v dané oblasti, orientace v relevantních psychodiagnostických metodách.
- 6) Realizace výzkumu, sběr dat, předpokladem je využití doporučených metod na vzorku univerzitních studentů a příležitostného výběru z běžné populace. Předpokladem je alespoň 50 osob ve výzkumném vzorku.
- 7) Zpracování výzkumné části práce a její konzultace s vedoucím diplomové práce.

8) Dokončení diplomové práce - integrace jednotlivých částí a kapitol do srozumitelného a logicky navazujícího celku s ohledem na požadované formální náležitosti.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

Bipp, T., Steinmayr, R., Spinath, B. (2008). Personality and achievement motivation: Relationship among Big Five domain and facet scales, achievement goals, and intelligence. *Personality and Individual Differences*, 44, 7, s. 1454-1464.

Block, J. (2005). The Stroop effect: its relation to personality. *Personality and Individual Differences*, 38, 3, s. 735-746.

Daniel, J. (1983). Stroopov test. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.

Hřebíčková, M., Urbánek, T. (2001). NEO pětifaktorový osobnostní inventář (1.vyd., podle NEO Five-Factor Inventory P.T. Costy a R.R. McCraee). Praha: Testcentrum.

Khagen, B., Bader, A.. (2006). Gender differences in performance on the Stroop Test. *Social Behavior and Personality*, 34, 3, s. 309-318.

MacLeod, C., M. (1991). Half a century of research on the Stroop effect: an integrative review. *Psychological Bulletin*, 109, 2, s. 163-203.

Schuler, H., Prochaska, M. (2003). Dotazník motivace k výkonu - LMI - manuál (1.vyd., překlad a úprava S. Hoskocová). Praha: Testcentrum.

Svoboda, M. (2005). Psychologická diagnostika dospělých. 3. vyd. Praha: Portál.

Van der Elst, W., Van Boxtel, M., Van Breukelen, G., Jolles, J. (2006). The Stroop Color- Word Test. Influence of age, sex, and education; and normative data for a large sample across the adult age range. *Assessment*, 13,1, str. 62-79.

Podpis studenta:

Datum:

Podpis vedoucího práce:

Datum:

Podpis vedoucího katedry:

..

Datum:

Podpis děkana:

Datum:

Vysoká škola: **Univerzita Palackého v Olomouci**

Fakulta: **filozofická**

Katedra: **psychologie**

Školní rok: **2009/2010**

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jméno: **Jana Faltusová**

Obor: **psychologie - jednooborová** Rok imatrikulace: **2005**

Vedoucí práce: **PhDr. Martin Lečbych, Ph.D.**

Počet stránek: **100** Počet příloh: **3**

Počet titulů použité literatury: **82**

Název diplomové práce:

Souvislosti mezi výsledky Stroopova testu, sebesouzením výkonové motivace a vybranými aspekty osobnosti

Abstrakt diplomové práce:

Práce se zabývá otázkou souvislosti mezi výkonem v rámci Stroopova testu, sebesouzením výkonové motivace a vybranými vlastnostmi osobnosti. Teoretická část se zaměřuje na problematiku osobnostních vlastností, zejména z hlediska pětifaktorového přístupu, koncept výkonové motivace, samotný Stroopův efekt a dosavadní zjištění o zkoumané problematice. V praktické části jsou na vzorku 69 osob zkoumány hypotézy o vztahu výkonu ve Stroopově testu se sebesouzením výkonové motivace pomocí dotazníku LMI a se sebesouzením v pěti základních charakteristikách osobnosti pomocí inventáře NEO. Ověřována byla také hypotéza o rozdílnosti výkonu mužů a žen v rámci Stroopova testu.

Klíčová slova: Stroopův test, výkonová motivace, vlastnosti osobnosti, sebesouzení

University: **Palacky University in Olomouc**

Fakulty: **of Art**

Department: **psychology**

Academic year: **2009/2010**

DIPLOMA THESIS ABSTRACT

Name: **Jana Faltusová**

Field of study: **psychology – single subject**

Imatriculation year: **2005**

Supervisor: **PhDr. Martin Lečbych, Ph.D.**

No. of pages: **100**

No. of annex : **3**

No. of bibliography items: **82**

Title of diploma thesis:

Relationship among Stroop test results, self-assessment of achievement motivation and selected personality aspects

Abstract:

This diploma thesis deals with relationship among Stroop test performance, self-assessment of achievement motivation and selected personality traits. Theoretical part is focused on questions of personality traits (especially from the five-factor model point of view), achievement motivation concept, Stroop effect and existing findings about surveyed problems. In the practical part hypotheses about relationship of the Stroop test performance, self-assessment of achievement motivation in LMI questionnaire and self-assessment in the “big-five” personality factors in the terms of NEO inventory are examined on the experimental sample of 69 people. Hypothesis about differences in Stroop test performance of men and women was also verified.

Keywords: Stroop task, achievement motivation, personality traits, self-assessment